

**T.C.
BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

ÇARLIK RUSYA'NIN TÜRK BOĞAZLARI'NA YÖNELİK POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bahattin KARATAŞ

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programı

EYLÜL 2024

**T.C.
BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

ÇARLIK RUSYA'NIN TÜRK BOĞAZLARI'NA YÖNELİK POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bahattin KARATAŞ

21435037038

ORCID: 0000-0002-1971-317X

**Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programı**

Danışman: Doç. Dr. İsmail AKDOĞAN

ORCID: 0000-0002-0098-4121

EYLÜL 2024

20.04.2016 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 9/2 ve 22/2 maddeleri gereğince; Bu Lisansüstü teze, Bursa Teknik Üniversitesi’nin aboneli olduğu intihal yazılım programı kullanılarak Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlemiş olduğu ölçütlere uygun rapor alınmıştır.

İNTİHAL BEYANI

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belgelediğimi, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

Öğrencinin Adı Soyadı: Bahattin KARATAŞ

İmzası:

X X X X X

Eşime ve çocuğuma,

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Çarlık Rusya'nın Türk Boğazları'na Yönelik Politikası, ele alınmıştır. Çalışmanın her aşamasında bilgi ve yönlendirmeleri ile desteğini esirgemeyen şahsıma büyük katkıda bulunan değerli hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. İsmail AKDOĞAN'na, bu süreçte her zaman yanımda olan sevgili eşime ve biricik oğluma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Eylül 2024

Bahattin KARATAŞ
Öğretmen

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xii
ŞEKİL LİSTESİ.....	xii
ÖZET.....	xiiiv
SUMMARY	xiv
1. GİRİŞ	1
1.1 Araştırma Problemi.....	1
1.2 Araştırma Konusu.....	3
1.3 Araştırmanın Kapsamı	4
1.4 Araştırmanın Önemi	5
1.5 Araştırmanın Yöntemi	5
2. ÇARLIK RUSYA'NIN TÜRK BOĞAZLARI'NA YÖNELİK POLİTİKASI. 6	6
2.1 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması Öncesi Dönem	6
2.1.1 Dönemin değerlendirilmesi.....	12
2.2 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması	13
2.2.1 Dönemin değerlendirilmesi.....	16
2.3 1792 Yaş Antlaşması.....	19
2.3.1 Dönemin değerlendirilmesi.....	25
2.4 1798 Osmanlı-Rus İttifak Antlaşması	26
2.4.1 Dönemin değerlendirilmesi.....	29
2.5 1812 Bükreş Antlaşması	30
2.5.1 Dönemin değerlendirilmesi.....	31
2.6 1829 Edirne Antlaşması.....	31
2.6.1 Dönemin değerlendirilmesi.....	33
2.7 1833 Hünkâr İskelesi	34
2.7.1 Dönemin değerlendirilmesi.....	36
2.8 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi	37
2.8.1 Dönemin değerlendirilmesi.....	42
2.9 1856 Paris Antlaşması	44
2.9.1 Dönemin değerlendirilmesi.....	49
2.10 1871 Londra Antlaşması.....	52
2.10.1 Dönemin değerlendirilmesi.....	54
2.11 1878 Berlin Antlaşması	55
2.11.1 Dönemin değerlendirilmesi.....	59
2.12 1915 İstanbul Anlaşması	60
2.12.1 Dönemin değerlendirilmesi.....	64
3. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	69
KAYNAKLAR	79

KISALTMALAR

- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
NATO : Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
ROBİT : Rus Vapur ve Ticaret Kampanyası

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 3.1 : Çarlık Rusya'nın temel amacına ulaşmak için izlediği yol ve yöntemlere ilişkin bulgular	71
Çizelge 3.2 : Çarlık Rusya'nın Boğazlar politikasının kazanımlarına ilişkin parametreler ve birim değerleri.....	74
Çizelge 3.3 : Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya arasında Boğazlar'a ilişkin hükümler içeren antlaşmaların parametre birim değer toplamları.....	75
Çizelge 3.4 : Çarlık Rusya'nın kazanımlarına ilişkin bulgular.....	76

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 3.1 : Çarlık Rusya'nın Türk Boğazları'na ilişkin politikasının süreklilik ve değişimi	77
--	----

ÇARLIK RUSYA’NIN TÜRK BOĞAZLARI’NA YÖNELİK POLİTİKASI

ÖZET

Yakın tarihte Rusya - Gürcistan savaşı, Rusya - Ukrayna arasında Kırım savaşı ve günümüzde Rusya - Ukrayna savaşı ile gündeme gelen Türk Boğazları’ndan geçiş usulleri Montrö Boğazlar Sözleşmesi’ne rağmen hala gündemdeki yerini korumaktadır. Türk Boğazları’nda geçiş konusu sadece Karadeniz’e komşu olan ülkeler ile sınırlı kalmayıp günümüzde küreselleşen tüm dünya ülkelerini ilgilendiren bir konu olmuştur. Çalışmamızda Rusya’nın Türk Boğazları’na yönelik politikasını anlayabilmek için bu politikaların oluştuğu dönem olan Çarlık Rusya dönemine bakmak gerekmektedir. Çarlık Rusya sıcak denizlere inme politikası gereği en uygun yer olarak Türk Boğazları’nı görmüştür. Bu hedefi gerçekleştirebilmenin yolu Türk Boğazları’nın nüfuzu altına alınması veya Türk Boğazları üzerinde hâkimiyet kurulmasıdır. Çarlık Rusya bu politikayı gerçekleştirmek için dönemin getirdiği şartlara göre stratejiler geliştirmiştir. Baltık Denizi’nin yılın büyük zamanında buzlarla kaplı olması sebebi ile ticarete çok da elverişli olmamasından dolayı Çarlık Rusya dönemin önemli ticaret merkezi olan Avrupa ile ticaret yapabilmenin en yakın yolu olan Karadeniz ve Türk Boğazları’na yönelmiştir. Osmanlı Devleti’nin Karadeniz ve Türk Boğazları’na hâkim olması sebebiyle, Osmanlı Devleti ile bir mücadele içerisine girmiştir.

18. yüzyıla kadar Çarlık Rusya birliğini tamamlamış olmasına rağmen hem ekonomik hem de askeri güç olarak Osmanlı Devleti ile karşı karşıya gelecek durumda olmamıştır. 18. yüzyılda Çarlık Rusya hem ekonomik hem de askeri olarak gelişmeler göstermiş ve Osmanlı Devleti ile mücadele edecek boyuta gelmiştir. Hatta zaman zaman Osmanlı Devletini himaye edecek boyuta ulaşmıştır. Çarlık Rusya Türk Boğazları’nı ele geçirebilmek için kimi zaman Osmanlı Devleti üzerinde nüfuz oluşturmaya çalışmıştır. Kimi zaman Osmanlı Devleti ile ittifak yaparak Boğazlar konusunda imtiyazlar almış kimi zaman ise Osmanlı Devleti ile savaşmış, savaşlar sonucunda imzalanan antlaşmalar ile Osmanlı Devleti’nden Boğazlar konusunda imtiyazlar almıştır. Çarlık Rusya’nın büyümesi ve güneye doğru yayılması Avrupalı büyük devletlerin dikkatini çekmiş ve Çarlık Rusya’nın kendi menfaatlerini engelleme durumu sebebiyle Boğazlar konusuna dâhil olmuşlardır. 18. Yüzyıldan sonra Türk Boğazları Avrupa’nın uluslararası ilişkilerinde önemli bir yer almıştır. Çalışmamızda Çarlık Rusya’nın Türk Boğazları’na yönelik politikasındaki süreklilik ve değişiklikler ele alınarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çarlık Rusya, Türk Boğazları, Osmanlı Devleti, Büyük Güç Siyaseti.

TSARIST RUSSIA'S POLICY TOWARDS THE TURKISH STRAITS

SUMMARY

The methods of passage through the Turkish Straits, which have recently come to the fore with the Russia-Georgia war, the Crimean war between Russia and Ukraine, and the current Russia-Ukraine war, still maintain their place on the agenda despite the Montreux Straits Convention. The issue of passage through the Turkish Straits is not limited to the countries neighboring the Black Sea, but has become a topic of interest to all globalizing countries of the world today. In our study, in order to understand Russia's policy towards the Turkish Straits, it is necessary to look at the period when these policies were formed, the Tsarist Russia period. Tsarist Russia saw the Turkish Straits as the most suitable place due to its policy of reaching the warm seas. The way to achieve this goal was to take the Turkish Straits under its influence or to establish dominance over the Turkish Straits. Tsarist Russia developed strategies according to the conditions of the period in order to realize this policy. Since the Baltic Sea was covered with ice for most of the year and was not very suitable for trade, Tsarist Russia turned to the Black Sea and the Turkish Straits, which were the closest ways to trade with Europe, which was an important trade center of the period. Due to the Ottoman Empire's dominance over the Black Sea and the Turkish Straits, it entered into a struggle with the Ottoman Empire.

Although Tsarist Russia had completed its unity until the 18th century, it was not in a position to confront the Ottoman Empire both economically and militarily. In the 18th century, Tsarist Russia showed developments both economically and militarily and reached a level where it could struggle with the Ottoman Empire. It even reached a level where it could protect the Ottoman Empire from time to time. Tsarist Russia sometimes tried to establish influence over the Ottoman Empire in order to seize the Turkish Straits. Sometimes it made an alliance with the Ottoman Empire and obtained privileges regarding the Straits, and sometimes it fought against the Ottoman Empire, and received privileges regarding the Straits from the Ottoman Empire with the agreements signed as a result of the wars. The growth of Tsarist Russia and its expansion southward attracted the attention of the European great powers, and they became involved in the Straits issue due to Tsarist Russia's hindering their own interests. After the 18th century, the Turkish Straits took an important place in Europe's international relations. In our study, the continuity and changes in the policy of Tsarist Russia towards the Turkish Straits were examined.

Key Words: Tsarist Russia, Turkish Straits, Ottoman Empire, Great Power Politics.

1. GİRİŞ

1.1 Araştırma Problemi

Günümüzde Çanakkale ve İstanbul Boğazları'ndan geçiş konusu 1936 yılında imzalanan uluslararası bir sözleşme olan Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile belirlenmiş olup Türkiye'ye bu sözleşme ile Çanakkale ve İstanbul Boğazları'ndan geçişleri düzenleme ve kontrol yetkisi verilmiştir. Çanakkale ve İstanbul Boğazları'ndan, geçişlerde, özellikle NATO, Avrupa devletleri, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya ve diğer Karadeniz'e kıyıdaş devletler ile Türkiye arasında sık sık gündeme gelmiştir. Avrupalı büyük devletler ve Rusya arasında Boğazlar üzerinde nüfuz ve hâkimiyet mücadelesi verilmiş ve bu amaçlarına ulaşabilmek için stratejiler geliştirdikleri uluslararası bir sorun haline dönüşmüştür. Yakın zamanda 2008 Gürcistan savaşı, 2014 Kırım savaşı ve 2022 Ukrayna Savaşı'nda bu durum daha da hissedilir bir hal almış olup Montrö Boğazlar Sözleşmesi sık sık tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalar Türk basınında da yer almıştır.

2008 Gürcistan savaşı döneminde Türk basınında ve haber sitelerinde şöyle haberler yer almıştır. “Montrö Anlaşması sebebiyle büyük sıkıntıların yaşandığı ABD'ye ait savaş gemilerinin Boğazları kullanarak Karadeniz'e çıkma konusundaki tartışmalar sabah Çanakkale Boğazı'ndan geçen ABD'ye ait savaş gemisi ile değişik boyut kazandı.” (Url-1, 2008). “Rusya ile girdiği savaştan yeni çıkan Gürcistan'a yardım malzemesi taşımak için yola çıkan 2 NATO savaş gemisi dün İstanbul Boğazı'ndan Karadeniz'e geçiş yaptı. Montrö krizinin aşıldığını açıklayan ABD gemisi ise bugün geçecek.” (Yapıcı, 2008). “Dışişleri Bakanlığı, ABD'nin Gürcistan'a insani yardım yapacak gemileri ile NATO tatbikatı çerçevesindeki askeri gemilerin Türk Boğazları'ndan geçişinin Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne uygun olduğunu açıkladı.” (Sürek ve diğ, 2008).

2014 Kırım savaşı döneminde Türk basınında ve haber sitelerinde şöyle haberler yer almıştır. “Rusya, Türkiye'yi Montrö'ye aykırı olarak ABD savaş gemilerine Karadeniz'de 3 haftadan fazla kalma imkânı tanıdığı ve sözleşmenin belirlediği tonajlardan daha ağır gemilere izin verdiğini iddia etmişti. Notaya notayla karşılık

veren Türkiye ise, söz konusu iddianın gerçek olmadığını bildirmişti.” (Sabah, 2014). “Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un ABD savaş gemilerinin Montrö Boğazlar Sözleşmesi maddelerine aykırı davrandığı iddiası üzerine, Türkiye Boğazları'ndan geçen ABD ve Rusya donanmalarına ait savaş gemilerinin sayıları açıklandı.” (Url-2, 2014).

2022 Ukrayna Savaşı döneminde Türk basınında ve haber sitelerinde şöyle haberler yer almıştır. “Başkan Erdoğan Kabine Toplantısı sonrası Montrö konusunda önemli açıklamalarda bulunarak, "Montrö Sözleşmesi'ni krizin önüne geçmek için kullanacağız." ifadelerini kullanmıştı. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu da Rusya-Ukrayna savaşı ile gündeme gelen Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve Boğazlar'dan savaş gemilerinin geçişine ilişkin açıklamalarda bulundu.” (Anılan, 2022). “Millî Savunma Bakanı Hulusi Akar, Ramstein Hava Üssünde gerçekleştirilen “Ukrayna'ya Yönelik Savunma ve Güvenlik İstişare Grup Toplantısı'nın ardından değerlendirmelerde bulundu. Bakan Akar, "Ukrayna-Rusya savaşı çıktıktan sonra biz Montrö çerçevesinde Boğaz'dan herhangi bir şekilde savaş gemisi geçişi olmamasını tüm taraflara ilettik.” (Url-3, 2022). “Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu, "Kıyıdaş olan, olmayan bütün ülkeleri Boğazlar'dan savaş gemisi geçirmemesi konusunda uyardık. Bugüne kadar Boğazlardan herhangi bir geçiş ve geçiş talebi olmadı" dedi.” (Url-4, 2022).

Buradan hareketle Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın kullanımı konusunun hem güncel hem de tarihi bir uluslararası konu olması sebebiyle geçmişten günümüze büyük güçlerin Boğazlar politikası ilgi uyandırmaktadır. . Bu çalışma, Avrupalı bir büyük güç olarak Çarlık Rusya'nın Türk Boğazları'na yönelik izlemiş olduğu politikanın süreklilik ve değişikliklerini incelemektedir. Özellikle Çar I. Petro'yla birlikte başlayan ve daha sonra diğer Rus çarları tarafından benimsenmiş ve Rusya'nın sadece karada hapsolmuş büyük bir Avrupa gücü olmaması, aynı zamanda denizlerde de hâkimiyet sağlayan bir dünya gücüne dönüşmesi için bir çaba harcanmıştır. Dolayısıyla Rusya'nın Boğazlar'a ilişkin geleneksel politikasının temelleri Çarlık Rusya döneminde atılmıştır. Buradan hareketle bu çalışmada Çarlık Rusya'nın Türk Boğazları'na yönelik izlediği politikadaki süreklilik ve değişiklikleri nelerdir? Sorusuna cevap aranacaktır. Böylece Rusya'nın günümüzde izlediği politikayı anlamlandırmasına katkı sunması düşünülmektedir.

1.2 Araştırma Konusu

Araştırmanın konusu günümüzde Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nda geçiş usulleri Montrö antlaşmasına rağmen uygulamalar veya diğer devletlerin Boğazlar'dan geçiş konusundaki talepleri nedeni ile hala gündemde olması sebebiyle; Çarlık Rusya'nın Türk Boğazları'na yönelik izlediği politikadaki süreklilik ve değişiklikler nelerdir? Problemini çözümlenmeye çalışacağımız "Çarlık Rusya'nın Türk Boğazlarına Yönelik Politikası" dır.

Çalışmada Çarlık Rusya'nın Türk Boğazlarına Yönelik Politikası incelenirken, Çarlık Rusya ile Osmanlı Devleti arasında yapılan antlaşmalar incelenecektir. Bu antlaşmalarda Türk Boğazları ve Karadeniz'i ilgilendiren maddelerin yer aldığı antlaşmalar ile bu antlaşmalara atıf yapılan diğer antlaşmalar ele alınacaktır.

Çalışmada Çarlık Rusya'nın Çanakkale ve İstanbul Boğazları politikasının yanında doğal olarak Karadeniz politikası da ele alınacaktır. Çünkü su yoluyla Çanakkale ve İstanbul Boğazları'na ulaşabilmenin tek yolu Karadeniz'dir. Ayrıca bundan sonra uluslararası literatürde Türk Boğazları olarak adlandırılan Çanakkale ve İstanbul Boğazları bu çalışmada Boğazlar olarak ifade edilecektir.

Çarlık Rusya'nın uzun dönem hedefi sıcak denizlere inmek olup bu amaca ulaşmak için Boğazlar konusunda nüfuz oluşturarak veya gerekirse hâkimiyet kurarak buralara hâkim olmaktır. Çar I. Petro'nun bu konuda vasiyeti Çarlık Rusya'nın politikasının bel kemiğini oluşturmaktadır. Çar I. Petro İstanbul'a hükmeden hükümdarın tüm dünyaya hükmedeceğini iddia ederek, Türklerle savaşıması, bu amaçla Karadeniz'de tersaneler kurulmasını öngörmüştür (Gün, 2022). Çarlık Rusya'nın geleneksel sıcak denizlere inme politikasının sürekliliğinin temeli Çar I. Petro'nun bu öngörüsü olmuştur. Çar I. Petro ve ondan sonra gelen çar ve çariçeler bu politikayı yürütmeye çalışmışlardır.

Çar I. Petro'nun ortaya koyduğu bu politikayı Çarlık Rusya'sı uygularken dönemin koşullarına göre stratejiler oluşturmuştur. Bu stratejiler de orta ve kısa dönem hedefleri olmuştur. Osmanlı döneminin güçlü olduğu, Çarlık Rusya'nın askeri ve ekonomik güce sahip olmadığı dönemlerde uzun vadeli hedefine ulaşmak için stratejiler geliştirmiştir. Çarlık Rusya'nın güçlü olduğu dönemde ise Boğazlar ve Karadeniz sürecine Avrupa'nın büyük devletlerinin dâhil olması ile yine orta ve kısa vadeli stratejiler geliştirmiştir. Bu stratejiler de çarlık Rusya'nın politikasındaki değişiklikler olmuştur. Çarlık Rusya süreklilik gerektiren Boğazlar politikasında dönemin koşulları

ve özelliklerine göre değişikler göstermiştir. Bir dönem Osmanlı Devleti'ni yıkararak bu bölgeyi sınırları içine almak isterken, başka bir dönem Osmanlı Devleti üzerinde nüfuz oluşturarak kendisi için avantaj sağlayacak imtiyazlar elde etmek istemiştir. Bir dönem ise Avrupa devletleri ile birlikte Osmanlı Devleti'ne karşı anlaşp yine Osmanlı Devleti üzerinde nüfuz oluşturmaya çalışmıştır.

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ve 1792 Yaş Antlaşması ile Çarlık Rusya, Boğazlara ulaşabilmek adına büyük imtiyazlar elde etmiştir. 1798 Osmanlı-Rus İttifak Antlaşması ile önceki iki antlaşmadan farklı olarak Çarlık Rusya Osmanlı Devleti ile savaşmak yerine ittifak kurarak imtiyazlar elde etmiştir. 1829 Edirne Antlaşması ile Çarlık Rusya Osmanlı Devleti ile savaşarak imtiyazlar elde ederken, 1833 Hünkâr İskelesi Antlaşması'yla yine Osmanlı Devleti ile ittifak kurarak imtiyazlar elde etmiştir. 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi ve sonrasındaki antlaşmalar artık sadece Çarlık Rusya ve Osmanlı Devleti arasında yapılmayıp, Avrupalı büyük devletlerinin sürece dâhil olması ile uluslararası bir konu haline gelmiştir. Çarlık Rusya 1856 Paris Antlaşması ile Boğazlara ulaşabilmek adına daha önceki antlaşmalardan edindiği imtiyazların birçoğunu kaybetmiştir. 1871 Londra Antlaşması ve 1856 Paris Antlaşması ile kaybettiği imtiyazların birçoğuna tekrardan sahip olmuştur. 1878 Berlin Antlaşması ve 1871 Londra Antlaşmasında sahip olduğu imtiyazları pekiştirmiştir. Çarlık Rusya'nın Boğazlar politikasını gerçekleştirmesine 1915 İstanbul Anlaşması ile ramak kalmıştır.

1.3 Araştırmanın Kapsamı

Sosyal bilimler araştırmalarında önemli olan araştırma ne kadar dar alanda olursa o kadar nitelikli, özgün ve detaylı bir çalışma yapılabileceğinden dolayı çalışmamız Çarlık Rusya ile sınırlandırılmıştır.

Rusya'nın geleneksel sıcak denizlere inme politikasının şekillendiği ilk dönem Çarlık Rusya dönemi(1547-1917) olmuştur. Bilindięi üzere Çarlık Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası da Çar I. Petro'nun vasiyetnamesi ile şekillenmiştir. Bu sebepten dolayı çarlık Rusya dönemi çalışmamızın konusu olmuştur. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birlięi (1917-1991) ile Rusya Federasyonu (1991 ve sonrası) araştırma kapsamına alınmamıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birlięi, Rusya Federasyonu, Rusya Devletinin geleneksel politikalarına etkileri başka bir araştırmanın konusudur.

Çalışmada Çarlık Rusya'nın Boğazlar politikası ele alınırken Çarlık Rusya ve Osmanlı Devleti arasında imzalanan Boğazlar'a ve Karadeniz'e ilişkin maddeleri olan antlaşmalar ele alınacaktır. Antlaşma metinlerinin ele alınma sebepleri; Uluslararası var olmaları, tahrip edilmemiş olmaları, tartışmasız olmaları, genel geçer bir veri olmaları, kaynaklarının güvenilir olmaları, ulaşılabilirliğinin kolay olmalarıdır.

1.4 Araştırmanın Önemi

Günümüzde Rusya'nın Boğazlar'a yönelik izlediği geleneksel politikayı tarihi olayları bir süreklilik ve değişiklik içerisinde vererek Rusya'nın politikası tespit edilecektir. Örüntüler gözlemleyip anlamlandırılacaktır. Böylece Türkiye Cumhuriyeti siyasal seçkinlerine, liderlerine, toplumuna kaynak oluşturup öngörülebilir bulunma imkânı sağlamak ve farklı bir bakış açısı sunmaya çalışmaktır.

1.5 Araştırmanın Yöntemi

Çalışma sosyal bilimler alanında yapılan bir çalışma olup nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada Çarlık Rusya ve Osmanlı Devleti arasında yapılan Boğazlar'ı ve Karadeniz'i ele alan antlaşmaların maddeleri veri olarak alınmıştır. Veriler; birincil ve ikincil kaynaklar taranarak elde edilmiştir. Gazete haberlerinden, internet haber kaynaklarından birincil kaynaklar olarak yararlanılmıştır. Ulusal, uluslararası hakemli dergilerde yayınlanan makalelerden, bilimsel kitaplardan ikincil kaynaklar olarak yararlanılmıştır. Çalışmada betimleyici nitel içerik analizi yapılmıştır.

2. ÇARLIK RUSYA'NIN TÜRK BOĞAZLARI'NA YÖNELİK POLİTİKASI

2.1 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması Öncesi Dönem

Osmanlı Devleti ile coğrafya, din ve etnik bağlar çerçevesinde ilişkileri şekillenen (Sander, 2004) ve 1480 yılında Altın Orda Devleti'nin yıkılmasıyla kurulan Çarlık Rusya ile Osmanlı Devletinin ilk ilişkileri III. İvan zamanında Rus tüccarların Kırım Hanlığında bulunan Ceneviz kolonileri ile ve Azak şehrinde yaptıkları ticaret sebebiyle ticari ilişkiler olarak başlamıştır. Bu tarihlerde Osmanlı Devleti, Avrupa ve Akdeniz'e yönelmiş olup sınırlarına uzak olan Çarlık Rusya ile ilişkilerini Kırım Hanlığı üzerinden yapmıştır. Böylece Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya arasında ilişkiler ticari amaçlı olarak başlamıştır. 15. Yüzyıl Rus - Türk ilişkileri ticaret kapsamında ve dostluk çerçevesinde gelişmiştir (Yılmaz ve Yakşı, 2016).

16. yüzyıla gelindiğinde Çarlık Rusya'nın özellikle İdil ve Volga merkezinde Avrasya'da yayılcı politikalar izlemesi ile Osmanlı-Rus ilişkileri bir mücadele haline dönüşmüştür. Çarlık Rusya tarafından Kazan'ın işgali ile Türk- Rus ilişkileri yeni bir evreye taşınmıştır. İlk defa Çarlık Rusya, Osmanlı Devleti'ne ve Müslümanlara galip gelmiştir (Aktaş, 2020).

Çarlık Rusya, Kafkasya'da Rus nüfuzunun arttırılması girişimlerinde bulunmuş, önce Çerkezler arasında sonrasında Kazaklar ve büyük Nogay topluluğunda nüfuzlarını arttırmışlardır. Çarlık Rusya, direkt Kafkasya ve Karadeniz'de etkin olamamakla birlikte nüfuzlarını kullanarak siyaset yürütmüşlerdir. 16. yüzyılda Çarlık Rusya önemli bir güç haline gelerek Karadeniz'e çıkma ihtiyacı duyup bu kapsamdaki politikaları bu yüzyılın sonuna kadar sürdürmüştür. 1559 yılında Kazak ve Çerkezlerle birlikte hareket eden Çarlık Rusya'nın, Osmanlı Devleti'nin en kuzey noktasında bulunan Azak Kalesi'ni kuşatması Osmanlı Devleti'ne karşı yaptığı ilk girişimdir (Yüksel, 2011). 17. yüzyıla gelindiğinde çıkan iç karışıklıklar ve Lehistan'la yaşadığı savaş sebebiyle Çarlık Rusya, güney cephesinde sorun çıkmasını istememiş bu sebeple Osmanlı Devleti ile barış politikası izlemek zorunda kalmıştır (Yüksel, 2011).

17. yüzyılda Çarlık Rusya'nın başına geçen Çar I. Petro Avrupa'ya yaptığı seyahatler sonucunda denizlerin önemini algılamıştır. Avrupalı büyük güçler gibi sıcak denizlerin önemini kavramış ve ülkesinde donanma inşasına başlamıştır (Duman, 2017). Çar I. Petro doğu siyasetini aşağıda verildiği üzere bizzat kendisinin ifade ettiği strateji üzerine kurmuştur. Bu amacına ulaşmak için Karadeniz'e ve Baltık Denizi'ne çıkmaya çalışmıştır (Armaoğlu, 2020).

Mümkün olduğu kadar İstanbul'a ve Hindistan'a yaklaşmak, buralara hükmeden dünyanın hâkimi olur. Bu nedenle kâh Türklere, kâh İran'a karşı sürekli savaşlar yapmak, Karadeniz'de deniz inşaat tezgâhları yapmak, bu denizle Baltık Denizi'ni ele geçirmek, İran üzerinden Basra Körfezi'ne kadar nüfuz etmek, mümkünse Suriye üzerinden doğunun eski ticaretini yeniden tesis etmek ve Hindistan'a kadar ilerlemek. (Gün, 2022, s. 189)

Bu kapsamda Çarlık Rusya'nın ilk eylemi Ukrayna ile Pereyaslavı Antlaşması ile birleşmesidir. Çarlık Rusya'nın Ukrayna ile birleşmesi bu antlaşmayla tam anlamıyla gerçekleşmemiş olup bu birleşme Çariçe II. Katerina döneminde tamamlanmıştır (Duman, 2017). Çarlık Rusya bu birleşme ile Karadeniz'e ulaşma anlamında büyük bir avantaj yakalamıştır (Kurat, 1987). Bu antlaşma ile Ukrayna'yı tam olarak ele geçiremeyen Çarlık Rusya ile Ukrayna konusu Lehistan ve Osmanlı Devleti arasında sorun olmuştur (Yüksel, 2011). Osmanlı Devleti Ukrayna sorunu sebebiyle Çihrin'e sefer düzenlemiş ve savaşı Osmanlı Devleti kazanmıştır. Bu savaş sonrasında Kırım Hanı ve Ruslar arasında 1681 yılında Bahçesaray Antlaşması imzalanmıştır (Topsakal, 2016). Çarlık Rusya ve Osmanlı Devleti arasında Ukrayna sorunu bu antlaşma ile çözülmüştür (Yüksel, 2011). 7 maddeden oluşan Bahçesaray Antlaşması Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya arasında Kırım Hanlığı aracılığı ile yapılan ilk barış antlaşması olup (Kurat, 1987) iki devlet arasındaki sınırlar ilk defa resmi bir belge ile tespit edilmiştir (Efe ve Kızıl, 2018). Osmanlı Devleti bu antlaşmada Çarlık Rusya'yı muhatap kabul etmeyip, Kırım Hanlığı üzerinden ilişkileri düzenlemiştir (Topsakal, 2016).

1683 yılında Osmanlı Devleti'nin Viyana bozgununa uğraması ile Avrupa'da Osmanlı Devleti'ne karşı Çarlık Rusya'nın da içinde olduğu bir kutsal ittifak oluşmuştur (Duman, 2017). İttifaktan güç alan Çarlık Rusya, Osmanlı Devleti üzerindeki baskısını arttırarak Karadeniz yolu ile Osmanlı Devleti'ne saldırılarını arttırmıştır (Duman, 2017). Osmanlı Devleti kutsal ittifaktaki ülkeler olan Lehistan, Venedik ve Avusturya ile 1699 yılında Karlofça Antlaşması'nı imzalamıştır. Çarlık Rusya ile ise 1700 yılında İstanbul Antlaşması'nı imzalamıştır (Topsakal, 2016; Turan, 2014). İstanbul

Antlaşması Çarlık Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı ilk zaferi olup, Osmanlı Devleti ile yapılan ilk antlaşmadır (Kurat, 1987).

Antlaşma gereği Kırım Hanlığına ödenen vergi artık verilmeyecek, Karadeniz'e çıkış noktası kabul edilen Azak Kalesi Çarlık Rusya'ya bırakılacaktır (Uzunçarşılı, 2023; Efe ve Kızıllı, 2018; Ateş, 2012). Bu durum ileride ortaya çıkacak olan Boğazlar sorununun başlangıcı için ortam oluşturmuştur (Acar, 2019). Çarlık Rusya'nın Osmanlı Devleti'nde daimî elçi buldurması, Osmanlı Devleti'nin yapısı, dış politikaları ve Karadeniz politikaları hakkında bilgi toplaması açısından önemli bir etken olmuştur (Yüksel, 2011). Bu antlaşmayla Karadeniz'e çıkmayı başaran Çarlık Rusya, bu deniz bölgesinde nüfuzunu artırmak ve korumak amacıyla Türk Boğazları'nda denetim sağlamanın gerekli olduğunu anlamış ve bu yönde politika icra etmeye koyulmuştur (Saray, 1998).

İstanbul Antlaşması ile Karadeniz'in kilidi sayılan Azak Kalesi'ni ele geçiren Ruslar Karadeniz'de Osmanlı Devleti karşısında varlık gösteremeyeceklerini biliyorlardı. Bu yüzden Çar I. Petro bir yandan Osmanlı Devleti ile barış içerisinde süreci sürdürürken diğer yandan da gemi yapımına başlamıştır (Saray, 1998). İstanbul Antlaşması'ndan sonra Çarlık Rusya yönünü Baltık Denizi'ne çevirmiş ve İsveç'e savaş açmıştır. İsveç kralının Osmanlı Devleti'nden yardım istemesi üzerine Osmanlı Devleti, İsveç'e yardım etmiştir ve Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya savaşmıştır. Bu savaş sonucunda Çarlık Rusya yenilmiştir ve 1711 yılında Prut Antlaşması imzalanmıştır (Efe ve Kızıllı, 2018; Özkök, 2017). Antlaşma şartlarından bazıları şöyledir: İstanbul'da Çarlık Rusya elçi buldurmayacaktır. Kırım Hanlığına Çarlık Rusya tekrar vergi ödeyecektir (Topsakal, 2016). Azak Kalesi Osmanlı Devleti'ne verilecektir (Acar, 2019; Sander, 2012; Fidan, 2006). Azak Kalesi'ni tekrar eline alan Osmanlı Devleti, Çarlık Rusya'yı Karadeniz'den uzaklaştırmıştır (Ortaylı, 2008b; Özcan, 2008). Bu antlaşma ile Çarlık Rusya, İstanbul Antlaşması ile elde ettiği avantajlardan mahrum olmuştur. Böylece Çar I. Petro'nun ideali olan Karadeniz'e çıkma hayali gerçekleşmemiştir (Yüksel, 2011). Antlaşmaya uymayan Çarlık Rusya ile 1712 yılında yapılan savaş sonrası aynı yıl İstanbul Antlaşması imzalanmış fakat antlaşma hükümlerini yerine getirmeyen Çarlık Rusya ile 1713 yılında Osmanlı Devleti tekrar savaş yapmış ve 1713 yılında Edirne Antlaşması imzalanmıştır. Çarlık Rusya, Edirne Antlaşması ile 1711 yılında imzalanan Prut ve 1712 yılında imzalanan İstanbul Antlaşmalarının şartlarını uygulamayı taahhüt

etmiştir (Özcan, 2008). Prut ve İstanbul Antlaşmaları ile Çarlık Rusya'nın Karadeniz'e yönelik baskıları Edirne Antlaşması ile son bulmuştur (Saray, 1998).

Edirne Antlaşması ile güney sınırında barışı sağlayan Çarlık Rusya, kuzeye yönelerek İsveç ile savaşa girmiş ve bu savaş sonunda Baltık Denizi'ne çıkmayı başarmıştır. Aynı zamanda Osmanlı Devleti ile iyi geçinmek için ve Karadeniz'e tekrar inebilmek için İstanbul'da bir elçi bulundurmamak gerektiğinden Fransa aracılığı ile Osmanlı Devleti'ne baskı yaparak 1720 yılında İstanbul Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma Edirne Antlaşması'nın maddeleri ile aynı olmakla birlikte İstanbul'da Ruslar daimî bir elçi bulundurma hakkını edinmişlerdir. Kuzeyde Baltık Denizi'ne çıkan Çarlık Rusya, kuzey sorununu böylece halletmiştir. Karadeniz'de Osmanlı Devleti ile karşılaşmak istemeyen Çarlık Rusya, yönünü Hazar Denizi'ne çevirmiş fakat Hazar Denizi'nde de Osmanlı Devleti ile karşı karşıya gelmiştir. Çarlık Rusya ile 1724 yılında İstanbul Antlaşması imzalanarak İran toprakları Çarlık Rusya ve Osmanlı Devleti arasında paylaşılmıştır. İstanbul Antlaşması sonrasında Çarlık Rusya'nın Hazar Denizi'ndeki ağırlığı da artmıştır (Yüksel, 2011). Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler içerisinde olmaya çalışan Çarlık Rusya, Osmanlı Devleti ile mücadele için uygun zamanı kollamıştır. Temel amacı, Karadeniz'de varlık göstermek ve bunu daim kılmak amacıyla Türk Boğazları üzerinde mümkünse doğrudan denetim sağlamak, değilse nüfuz elde etmek olduğu gerçeği, Çarlık Rusya'nın Osmanlı Devleti'yle ilişkilerinin seyrinde belirleyici olmuştur. 1725 yılında ölen Çar I. Petro ve aynı yıl yazdığı söylenen vasiyetnamesi şöyledir:

- Tanrıya şükürler olsun ki, neslimiz gelecekte de Avrupa'nın sair memleketlerinde hükümran olacaklardır. Çünkü Avrupa'nın gençliği ve hükümranları yaşlanmış ve çökmüştür. Ben de eminim ki, benden sonra gelecek çarlığın devamındakiler benim gibi düşünecek ve çalışacaklardır. İşte bu senedim sizlere her daim yol gösteren olsun. Bu iş için Rus devleti her zaman savaşa hazır konumda olmalıdır.
- Savaş zamanında Avrupa'nın dâhilinde ve komşularındaki devletlerden askerler talep etmelidir. Onları savaş için kullanmalıdır. Savaş sonrası barış için de ulema ve sanat erbabından yararlanılmalıdır.
- Avrupa ve sair komşu devletler dâhilinde fitne, kin ve nefret tohumları yayılmalıdır. Bu devletlerin sadece birisi ile yakın temas içinde olunmalıdır. Çünkü bu devlet Rusya ile bitişiktir
- Lehistan'a (Polonya) ihtilaf ve nifak salınmalıdır. O ülkenin ayan ve iş bilenlerine rüşvet vererek onların gücünü ve maneviyatını düşürmelisiniz. Moskova'dan Lehistan'a asker gönderilmelidir. Bu duruma diğer uzmanlar müdahale ederlerse onlara da oran bir avuç

toprak verilerek susturulmalı, fakat daha sonra ellerinden alınmalıdır. Rusya saltanatını muhkem ve tekmil etmelidir.

- Ayrıca Norveç ülkesinden de istifade edilmelidir. Bunun için tedbirli olmakta da yarar görüyorum. Çünkü o ülkenin varisi elimizde olmasa da orayı elde etmememize bahane teşkil etmez. Onlar bize hücum ederlerse o zaman amaca ulaşmak için Danimarka'yı Norveç ve İsveç'ten ayırmalı ve bu iki ülke arasında nifak tohumları ekilmelidir.
- Rus Şehzadeleri her zaman Alman büyüklerinin, özellikle rütbeli şahısların kızlarını almalıdır. Bunu iki ülke arasında bazı şeyleri paylaşımında, gizlilik arz eden bilgilerin bilinmesinde faydalı olacağını tasvir edebilirim.
- İngiliz hükümeti ile birlik ve irtibat yaratmalı. Özellikle ticari ilişkilerde ittifak edilmelidir. Ağır sanayide onlardan alacağımız malzemeler işimize çok yarayacaktır. Bunun dışında askeri alanda, gemi ve silah üretiminde birlikte hareket edilecektir.
- Rusya sınırları Avrupa'da Kuzey Baltık denizinin kuzeye kadar, güneyde ise Kara denize kadar genişlemelidir. Bunların içerisine Ermenilerden meskûn araziler de dâhil edilmelidir.
- Rusya Devleti, Avrupa ve Asya hazinelerinin anahtarı olan İstanbul'u başkent olarak elde ederse o zaman asıl devlet unvanına kavuşmuş olacaktır. Günümüzde bile İstanbul'un cevahir atına sahip olabiliriz. Elbette ki, İstanbul'a sahip olan padişah, âlemde padişahlar padişahı olacaktır. Bunun için her zaman Türkiye ile İran arasında fitne fesat çıkarmak gerekecektir. Sünni ve Şii denen mezhep kavgaları ülkeye savaştan daha beter darbe olacaktır. Bu yöntem Asya'da Rus nüfuzunun sürdürülmesi için en büyük silah olacaktır. Asla onları dostluk derecesine erişmesine müsaade etmeyiniz. Müslüman ehlinin Avrupa milletleri ile kaynayıp karışmasına izin verilmelidir. Bu durum İslam adının Asya'dan silinip gitmesine ve haçlı seferlerinin (Hıristiyanlığın) yayılmasına getirip çıkaracaktır.
- İran Devletinin inkişafı her zaman engellensin. O zaman Rusya devleti İran'ı kolay elde edebilir. Ama bunun için ilk önce Osmanlı devletini mahvetmek gerekir. Öte yandan Gürcistan Kafkaslarda İran'ın şah damarı pozisyonundadır.
- Türkistan meselesine gelince ise, orası bizim Hindistan'a açılan kapımızdır. Oraları hanlıklara bölerek ülkeyi parçalayın. Avustralya ile görünürde kardeş gibi olup ama perde arkasında planlarınızı uygulayınız. Türklerin Avrupa'dan çıkarılması için çaba sarf ediniz. Doğu vilayetlerini Ermenilerden meskûn arazilere dönüştürünüz.
- Grekler (Yunanlar) ile barış ve dostluk içinde ilişkilerinizi sürdürünüz. Nitekim savaş vakti onlar size mutlaka yardım ederler.
- İsveç, Norveç, Türkiye, İran ve Lehistan'ı fethettikten sonra Fransa ve İtalya ile dostluk rabitanızı sağlamlaştırınız.
- Eğer, Fransa ve İtalya sizin dostluk alakalarınıza olumlu cevap vermezlerse o zaman bu iki ülke arasında da fitne ve fesat oluşturunuz. Bu yol ile ikisinden biri zayıflayacaktır. Sonuç itibariyle tüm ülkeleri Rusya etrafında birleştirerek bütün dünyaya hükümran olabilirsiniz. (Müstafiye, 2013, s. 19-21)

Çar 1. Petro'nun yazdığı vasiyetnamesinde çarlık Rusya'nın Karadeniz'e ulaşacak kadar güneye inmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun yanı sıra çarlık Rusya'nın Avrupa ve Asya'ya hâkim olabilmek için İstanbul'u elde ettiği zaman kendi tabiriyle Asya ve Avrupa'nın anahtarını elde etmiş olacağını düşünmüştür. İstanbul'u ele alan hükümdarın dünya hükümdarı olacağını belirtmiştir (Mustafayev, 2013). Çar 1. Petro'nun sıcak denizlere inme ve Avrupalı büyük devletler ile ticari ilişkileri girmek ve büyük bir devlet olmak için tezimize konu olan Karadeniz ve Boğazlar konusunda hem iktidardayken izlediği politika hem de kendisinden sonra gelecek iktidarlara izlemeleri gereken politikalar hakkında bizlere bilgi vermektedir.

18. yüzyılda Osmanlı Devleti içerisinde yaşanan askeri ve ekonomik krizler sebebiyle sorunlar yaşamasını fırsat bilen Çarlık Rusya ve Avusturya, Osmanlı Devleti'ne karşı saldırgan bir tutum içerisine girmişlerdir. Osmanlı Devleti bu saldırgan tutum içerisinde bulunan Çarlık Rusya ve Avusturya ile savaşmıştır (Yılmaz ve Yahşi, 2016). 1735 yılında Kırım'a saldırıp (Yüksel, 2011), Tuna Nehri'ne ilerlemesi ile Çarlık Rusya, yönünü Karadeniz'e çevirmiştir. Fransa'nın aracılığı ile 1739 yılında Belgrad Antlaşması imzalanmıştır (Özcan, 2008). Belgrad Antlaşması ile Çarlık Rusya hükümdarının imparator unvanı kullanması kabul edilerek (Uzunçarşılı, 2023) daha önceden Kırım Hanı aracılığı ile Çarlık Rusya ile ilişkiler kurulurken bundan sonra Osmanlı Devleti'ne eşdeğer bir devlet olarak kabul edilmiştir (Yılmaz ve Yakşi, 2016). Antlaşma ile Karadeniz'e açılan kapı olan Azak Kalesi yıkılarak (Uzunçarşılı, 2023), bu bölge iki devlet arasında tarafsız bölge olarak kalacaktır (Penah ve Shakirov, 2020). Ayrıca Çarlık Rusya, Azak Denizi ve Karadeniz'de ticaret ve savaş gemisi bulunduramayacaktır (Uzunçarşılı, 2023). Çarlık Rusya ticareti sadece Osmanlı Devleti gemileri ile yapabilecektir (Keleş, 2008a). Antlaşmaya göre Çarlık Rusya, Hazar Denizi'nde gemi bulunduramayacaktır (Duman, 2017). Belgrad Antlaşması ile Çarlık Rusya, Karadeniz ülkesi hedefini gerçekleştiremeyip (Uzunçarşılı, 2023; Penah ve Shakirov, 2020), Karadeniz Türk Gölü olmaya devam etmiştir. Belgrad Antlaşması'ndan sonra Çarlık Rusya ile Osmanlı Devleti ilişkileri barışçıl bir şekilde devam etmiştir. 1747 yılında aynı antlaşma iki ülke arasında tekrar aynı adla yenilenmiştir (Özcan, 2008).

2.1.1 Dönemin değerlendirilmesi

Çarlık Rusya'nın kuruluşundan 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'na kadar olan süreçte Çarlık Rusya, ilk önce siyasi birliğini tamamlayıp kara devleti olmaktan çıkıp bir deniz devleti olma politikası yürütmüştür. Bunun için bir yandan Baltık Denizi'ne bir yandan Karadeniz'e bir yandan da Hint Denizi'ne uzanmaya çalışmıştır. Baltık Denizi'ne ulaşmak için İsveç ile mücadele etmiş ve bunu başarmıştır. Hint Denizi'ne ulaşma çabaları sonuçsuz kalmıştır. Karadeniz'e inmek için ise önce Kafkasya'da nüfuz politikası geliştirip bir yandan da Avrupa devleti olma çabaları ile ekonomik, siyasi, sosyal alanlarda gelişme kat etmiş ve Azak Denizi'nde yer almak için çaba sarf etmiştir. Bu süreçte diplomasinin merkezi olan Osmanlı Devleti'nde devlet olarak daimî elçilik açmak ve Osmanlı Devleti'ne eşdeğer devlet olma statüsünü kazanımlarını elde ederek Osmanlı Devleti ile boy ölçüşmeye başlamış olup henüz sıcak denizlere inme politikasını gerçekleştirecek kadar güçlü bir devlet olamamıştır.

Çarlık Rusya, sıcak denizlere inme politikasını gerçekleştirmek isterken Osmanlı Devleti de Çarlık Rusya'yı Karadeniz'den uzak tutmaya çalışmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti, Çarlık Rusya'yı kendisine eşdeğer olarak görmediği için başlarda çok önemsemeyip Çarlık Rusya ile olan ilişkilerini daha çok Kırım Hanlığı üzerinden yürütmüştür. Fakat Çarlık Rusya'da özellikle Çar III. Petro ve Çariçe II. Katerina'nın, Çar I. Petro'nun ideallerine ulaşmak amacıyla Çarlık Rusya'da ekonomik, siyasi ve askeri yeni yapılanmalarla Çarlık Rusya'yı büyük devlet statüsüne kavuşturmuş ve Avrupa sistemine dâhil etmişlerdir. 18. yüzyılın sonlarında artık Avrupa'da büyük devlet olarak adlandırılacak konuma gelmiştir. Çarlık Rusya'daki bu değişim 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'ni kuzeyde zorlayacak ve Karadeniz'de Çarlık Rusya'yı söz sahibi yapacaktır.

Osmanlı Devleti bu dönemde Çarlık Rusya'yı Karadeniz'den uzak tutarak hem kuzey sınırının güvenliğini sağlamış hem de Karadeniz'in Türk Gölü statüsünü devam ettirmiştir. Bu da bize gösteriyor ki bu dönemde Osmanlı Devleti, Çarlık Rusya ile sorunlar yaşasa da bölgede söz sahibi olmaya devam etmiş ve Boğazlar konusunda hâkimiyetini sürdürmüştür. Bu dönemde Çarlık Rusya, Karadeniz ve Türk Boğazları üzerinde nüfuz ve kontrol sağlamaya dönük stratejik amacına ulaşamamıştır.

2.2 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması

Önceki bölümde ele alındığı üzere, 17. yüzyılda tahta çıkan Çar I. Petro Çarlık Rusya'yı kara devleti olmaktan çıkarıp bir deniz devleti yapmak istemiş bunun içinde bir yandan Karadeniz'e bir yandan da Baltık Denizi'ne ulaşmaya çalışmıştır. Çar I. Petro, İsveç ile girdiği savaşlar sonucunda Baltık Denizi'ne ulaşmıştır (Armaoğlu, 2020). Çar I. Petro'nun hedefi doğrultusunda sıcak denizlere inmek ve dünya ticaretinde yer almak isteyen Çarlık Rusya, Osmanlı Devleti ile karşı karşıya kalmıştır (Söylemez, 2021a). Çar I. Petro amacına ulaşmak için askeri, ekonomik ve sosyal alanda yaptığı devrimlerle ülkeyi Avrupalılaştırma yoluna sokmuştur. Böylece Osmanlı Devleti ile mücadele edebilecek bir devlet olma yolunda ilerlemiş ve kutsal ittifakın desteğini alarak Boğazlar'a oradan da Akdeniz'e çıkabilmek için ilk adım olan Karadeniz'de yer alma çabasına girmiştir (Polatçı, 2011). 18. yüzyıla geldiğinde büyük bir kara devleti olan Çarlık Rusya buzlarla kaplı Baltık Denizi'nde iklimden dolayı ticaretin kısa sürmesi sebebiyle yönünü güneye çevirmiştir (Yıldırım, 2023; Hatipoğlu, 2012).

Çar I. Petro'nun deniz devleti olma hedefini daha çok Baltık Denizi'ne yönelerek gerçekleştirmişken, Çar I. Petro'dan sonra tahta çıkan Çariçe II. Katerina ise Çar I. Petro'nun gerçekleştirmeye çalıştığı, Çarlık Rusya'yı modernleştirme çalışmalarına devam edip güneyde yer alan Osmanlı Devleti ile mücadele etmiştir (Armaoğlu, 2020; Turan, 2014). Çariçe II. Katerina, adı Grek Projesi olan planı gerçekleştirmenin ilk adımı olan Kırım'ı işgal etmek, sonrasında ise Rumların yardımıyla Osmanlı Devleti'ni yıkmak ve Çarlık Rusya'nın kontrolünde Osmanlı Devleti'nin merkezinde bir Grek Devleti'ni kurmak için çalışmıştır. Çariçe II. Katerina bu proje kapsamında (Keleş, 2008b), Balkanlar'daki halkı Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırtmıştır (Derviş ve Devrisheva, 2015). Rum subayların eğitimi için bir okul bile açmıştır. Çariçe II. Katerina Grek projesine o kadar inanmıştır ki torununa Konstantin adını vermiştir (Turan, 2014; Keleş, 2008b).

18. yüzyılda Çarlık Rusya ile Osmanlı Devleti arasında 1739 yılında imzalanan Belgrad Antlaşması sonrasında Osmanlı Devleti topraklarında özellikle Balkanlar'daki siyasi çalışmalara devam etse de (Yılmaz ve Yakşı, 2016), Çarlık Rusya ile Osmanlı Devleti ilişkileri uzun bir süre barış içerisinde devam etmiştir (Afyoncu, 2012; Zeyrek, 1988). Belgrad Antlaşması ile Boğazlar'a oradan da sıcak denizlere (Akdeniz'e) inme

politikasından vazgeçmeyen Çarlık Rusya, bunun ilk adımı olan Karadeniz'e inme politikasını gerçekleştirmek amacıyla 1768 yılında Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır (Keleş, 2008a). Çarlık Rusya'nın, Balkanlar'daki Hristiyanları Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtması sonucu Mora'daki Rumlar, Ruslarla birlikte hareket ederek isyan etmiştir (Yılmaz ve Yakşı, 2016). 1769 yılında Çarlık Rusya, Eflak Boğdan Beyliği'ni ele geçirmiş (Yüksel, 2011), 1770 yılında Baltık Denizi'nden gemilerle İngilizlerin yardımıyla Ege Denizi'ne gelip Çeşme'de Osmanlı Devleti'nin donanmasını yakmıştır (Keleş, 2008a; Acar, 2007). Çarlık Rusya, 1773 yılında ise Kırım'ı işgal etmiştir (Şener, 2014).

Bu gelişmeler üzerine Çarlık Rusya ile Osmanlı Devleti arasında 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanmıştır (Çakır, 2024; Özkök, 2017; Sakaoğlu, 2017; Sander, 2012; Hale, 2003; Saray, 1998). Antlaşma bu tarihe kadar iki devlet arasında imzalanan en önemli antlaşmadır (Yardımcı, 2021). 28 maddeden oluşan bu antlaşma (Hammer, 2011), Osmanlı Devleti'nin en ağır antlaşmalarından biridir (Ünlü, 2023; Topsakal, 2016).

Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 2. ve 3. maddeleri gereği Çarlık Rusya, Osmanlı Devleti topraklarında istediği yerde konsolosluk açabilecektir (Duman, 2017). Çarlık Rusya antlaşma gereği İzmir, Kıbrıs, Balkanlar'da ve Venedik'e bağlı adalarda konsolosluk açma iznini almıştır (Derviş ve Devrisheva, 2015). Antlaşmanın 3. maddesine göre Kırım, Bucak gibi beylikler bağımsızlıklarını elde edeceklerdir (Turan, 2014; Yüksel, 2011). Bu madde Osmanlı Devleti için antlaşmanın en ağır maddesi olmuştur (Afyoncu, 2012). 1773 yılında Kırım'ı işgal eden Çarlık Rusya'nın Kırım topraklarından Küçük Kaynarca Antlaşması ile vazgeçip, Kırım'ın bağımsızlığını tanimasındaki amaçlarından bir tanesi batılı devletlerin tepkisini çekmemek diğeri ise yeni bir savaşa girmemektir (Topsakal, 2016). Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra bağımsız olan Kırım'ın işgali daha kolaylaşmıştır. Osmanlı Devleti'nden bağımsız bir yapı olan Kırım'ın işgali söz konusu olduğunda Osmanlı Devleti'nin direkt müdahalesi söz konusu olmayacaktır (Efe ve Kızıl, 2018). Ayrıca Kırım'ın Osmanlı Devleti'nden ayrılıp bağımsız bir yapıya kavuşması ile Karadeniz ve Boğazlar Çarlık Rusya'nın tehdidinde açık hale gelmiştir (Özcan, 2008).

Antlaşmanın 4. maddesine göre iki ülkede kendi sınırları içinde kalan yerlerde istedikleri alanda şehir, kasaba vb. inşa edebilecek, yıkık binaları tamir edebilecektir. Bu madde ile Çarlık Rusya güney sınırında yeni yerleşim yerleri kurup, buraları cazip

hale getirerek bu bölgelerdeki nüfusunu arttırmaya çalışmıştır (Yüksel, 2011). 5. maddeye göre Çarlık Rusya, Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul'da daimî elçi bulundurabilecektir (Derviş ve Devrisheva, 2015; Sander, 2012).

7. ve 14. maddelere göre İstanbul'da bir kilise yapılmasına izin verilmiştir. Bu maddelere göre Beyoğlu'nda yol üzerinde bir Ortodoks kilisesinin yapılmasına Osmanlı Devleti izin vermiştir (Url-5, 2024). 7. ve 14. maddelere dayanarak Çarlık Rusya, Osmanlı Devleti'nin işlerine müdahil olma fırsatını yakalamıştır (Demiray, 2021; Keleş, 2008b). Yine bu maddelere dayanarak Çarlık Rusya, Osmanlı Devleti topraklarındaki Ortodoks Hristiyanları himayesi altına aldığı söylemini kullanmaya başlamıştır (Demiray, 2021; Afyoncu, 2012). Çarlık Rusya bu antlaşmadan sonra Balkanlar'a misyonerler göndererek Sırpı, Bulgarları ve Rumları Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaları için kışkırtmaya başlamıştır (Keleş, 2008b).

11. maddeye göre Çarlık Rusya gemileri Karadeniz ve Akdeniz'de ticaret yapabilecektir (Çakır, 2024; Güner, 2022; Turan, 2014; Hammer, 2011; Fidan, 2006). Çarlık Rusya Karadeniz'de savaş gemisi bulundurabilecektir (Yürük, 2023). Bu madde ile tarihinde ilk defa Çarlık Rusya savaş ve ticaret gemilerini Karadeniz'de bulundurma ve aynı zamanda ticaret gemileriyle Boğazlar'dan geçme hakkını elde etmiştir (Keleş, 2009). Çarlık Rusya bu madde ile kıyılardan, sahillerden, limanlardan faydalanabilecek ve Boğazlar'dan geçebilecek ve Boğazlar 'da ticaret maksatlı demir atabilecektir. Bu sayede Çarlık Rusya, ekonomisi için önemli bir fırsat yakalamıştır. Çarlık Rusya, Karadeniz'e dökülen nehirlerde de ticaret yapabilecektir. Çarlık Rusya böylece hem Osmanlı Devleti ile hem de Avrupa devletleri ile ticaret imkânı bulmuştur (Yüksel, 2011).

Antlaşma ile Çarlık Rusya daha önceden Fransa ve İngiltere'ye tanılan ticari imtiyazlara sahip olmuştur (Özcan, 2008). Çarlık Rusya'ya tanınan bu ticari imtiyaz daha sonra Avustralya, İngiltere, Fransa ve Prusya'ya da tanınacaktır (Kurtini, 2019). Küçük Kaynarca Antlaşması Osmanlı Devleti için zor şartlarda imzalanan ve Osmanlı Devleti'nin ihtişamın son bulduğu bir antlaşmadır. Küçük Kaynarca Antlaşması Çarlık Rusya'nın kazanımları bakımından önemli bir antlaşma olmakla birlikte Osmanlı Devleti içinde önemli bir antlaşmadır. Çünkü bundan sonra yapılacak iki devlet arasındaki antlaşmaların temelini oluşturacaktır (Özcan, 2008). Küçük Kaynarca Antlaşması, uluslararası ikili anlaşmalarla Boğazlar konusunu gündeme getiren ilk antlaşmadır (Yürük, 2023). Bu antlaşma ile Karadeniz Türk Gölü olma özelliğini

yitirmiştir (Yılmaz ve Yakşı, 2016; Tellioglu, 2015). Küçük Kaynarca Antlaşması ile Boğazlar'ın kapalılık ilkesi sarsılmıştır (Zeybek, 1988). Bunun nedeni, Osmanlı Devleti'nin, her ne kadar savaş gemileri için olmasa da Rus ticaret gemilerine Türk Boğazları'nı kullanmak suretiyle Karadeniz'den Akdeniz'e ulaşma imkânı tanıyan tavizi Çarlık Rusya'ya vermek zorunda kalmış olmasıdır. Antlaşma ile Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki hâkimiyeti son bulmuş ve Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'de artık Ruslarla karşı karşıya gelmesinin başlangıcı olmuştur (Armaoğlu, 2020). Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti Çarlık Rusya'nın baskısını hissetmeye başlamıştır (Armaoğlu, 2017).

Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin Kuzey Karadeniz'de nüfuzu altında bulunan ve kuzey sınırını oluşturan Kırım, Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmış ve Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'in kuzeyindeki hâkimiyeti son bulmuştur (Güner, 2022; Türkman, 2020; Yüksel, 2011). Çarlık Rusya, böylece Karadeniz'in kuzeyinde yerini sağlamlaştırmıştır (Kaya, 2021; Özcan, 2008; Sander, 2004). 1779 yılında iki ülke arasında imzalanan Aynalı Kavak Antlaşması ile Küçük Kaynarca Antlaşması maddeleri tekrardan teyit edilmiştir. Çarlık Rusya bu anlaşma ile Küçük Kaynarca Antlaşması'ndaki kazanımlarını sağlamlaştırmıştır (Yürük, 2023). Karadeniz'de savaş gemisi bulduran Çarlık Rusya, ticaret gemileri gibi savaş gemilerinin de Boğazlar'dan geçmesi için stratejiler geliştirmiştir (Bozkurt, 2021). Boğazlar'daki geçişler konusunda Osmanlı Devleti'nin uyguladığı "Kaide-i Kadim" geçiş rejimi devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nden izin almadan hiçbir savaş gemisinin Boğazlara girememesi ve Boğazlardan transit geçiş yapamaması kuralına Osmanlı Devleti Kaide-i Kadim ismini vermiştir (Köse, 2022a).

2.2.1 Dönemin değerlendirilmesi

Küçük Kaynarca Antlaşması öncesinde bir kara devleti olan Çarlık Rusya, iç siyasette yapılan iyileştirmelerle ve dış politikada atılan stratejik adımlarla bir Avrupa devleti haline dönüşmüştür. Önceleri Osmanlı Devleti ile karşı karşıya gelecek hem ekonomik hem de askeri gücü olmayan Çarlık Rusya hem ekonomik hem askeri hem de sosyal alanda yapılan yeniliklerle Osmanlı Devleti ile mücadele edebilecek konuma gelip, Avrupa devletlerinin de desteğini arkasına alarak Osmanlı Devleti ile mücadeleye ağırlık vermiştir. Rus hükümdarlar, büyük devlet olabilmenin ticaretten geçtiğini idrak edip bunun için ise deniz ticaretinin önemli olduğunu görmüşlerdir. Osmanlı Devleti

ile mücadele edebilmek için deniz gücünün güçlenmesi gerektiğini gören Rus hükümdarlar bu anlamda bir yandan Avrupa'dan gemi ustaları getirerek, gemi inşaatındaki becerilerini arttırmışlar diğer yandan da Avrupa'ya öğrenci göndererek oradaki gemi yapım tekniklerine ülkelerine taşımışlardır. Çarlık Rusya, kara devleti olmaktan çıkıp, deniz devleti olabilmek için yürüttüğü çalışmalar sonucunda Baltık Denizi'ne ulaşmış fakat Baltık Denizi'nde kış aylarının uzun sürmesi sebebiyle ticaretin yapılması çok da mümkün olmadığı için Karadeniz'e oradan da Boğazlar yoluyla Avrupa'ya ulaşma yolunu izlemiştir. Daha önce de Osmanlı Devleti ile karşı karşıya gelen ama Osmanlı Devleti'ni muhatap olarak karşısında göremeyen Çarlık Rusya, artık Osmanlı Devleti'ne eşdeğer bir devlet statüsü kazanmıştır.

Çarlık Rusya hükümdarlarının yaptıkları devrimler sonucunda büyüyen Çarlık Rusya sıcak denizlere inmek için sadece Karadeniz değil Doğu Avrupa yönünde de ilerlemiştir. Bu anlamda Balkanlar'daki Slavlar üzerinde nüfuz edinerek Boğazlar yönünde ilerlemek istemiştir. Bu amaçla Balkanlar'daki azınlıkları desteklemiş ve bu gelişmeler sonucunda 1769 yılında Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edip, Kırım'ı, Boğdan'ı ele geçirip Baltık Denizi'ni dolaşarak Ege Denizi'ne ulaşmış ve Osmanlı Devleti donanmasını yakmıştır. Bu savaşlar sonunda Osmanlı Devleti sıkıntılar yaşamış ve antlaşma imzalamak zorunda kalmıştır.

1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı Devleti, Çarlık Rusya'yı kendisine eşdeğer olarak kabul edip, büyük imtiyazlar vererek antlaşmayı imzalamak zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin savaş sahasında büyük bir yenilgi almış olması, kendisi bakımından ağır hükümler getiren, Rusya bakımından büyük kazanımlar içeren bir antlaşma metninin Osmanlı yönetimi tarafından imzalanması durumunu beraberinde getirmiştir. Çarlık Rusya bu antlaşma ile Karadeniz'e daha da yaklaşmış ve Kırım'ı işgal edebilmek için fırsat yakalamıştır. Bunun için güney sınırlarında yeni yerleşim yerleri oluşturup, buraları cazip hale getirip, güney sınırındaki nüfusunu arttırmıştır. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti'nin kuzey karakolu sayılan Kırım, Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını kazanmış, aynı zamanda Çarlık Rusya ticaret gemileri Karadeniz'de ve Karadeniz'e dökülen nehirleri kullanarak ticaret yapma hakkını elde etmiştir. Küçük Kaynarca Antlaşması ile Çarlık Rusya donanması Karadeniz'de serbestçe dolaşma hakkını elde etmiştir. Bu gelişmeler ile Fatih Sultan Mehmet'in Kırım'ı almasından bu yana Türk Gölü olan Karadeniz artık bu vasfını yitirmiştir. Osmanlı Devleti'nin Boğazlar üzerindeki hâkimiyeti olan

“Kaide-i Kadim” geçiş rejimi (Boğazlar’ın kapalılık ilkesi) bu antlaşma ile zedelenmiştir.

Küçük Kaynarca Antlaşması’nın Kırım, Karadeniz ve Türk Boğazlarına ilişkin hükümleri Rusya’nın Boğazlar üzerinden Akdeniz’e inme stratejisi kapsamında elde edilmiş büyük tavizleri ifade etmektedir. Her şeyden önce, Kırım’ın bağımsızlığının tanınması, Çarlık Rusya’nın Karadeniz’de nüfuz elde etmesinin ve donanmasıyla askeri varlık göstermesinin önünü açmıştır. Dolayısıyla Karadeniz, Türk Gölü olmaktan çıkmış, Türk ve Rusların siyasi, iktisadi ve askeri mücadele yürüttükleri rekabet sahasına dönüşmüştür. Bunun yanında Türk Boğazları’ndan Rus ticaret gemilerinin geçişine izin verilmesi, Rusya’yı ticari ve siyasi olarak Akdeniz’e çıkaran bir gelişme olmuştur. Dolayısıyla Boğazların geçiş rejimini belirleyen Kaide-i Kadim kuralları esnetilmeye başlanmış, Rusya’ya bu konuda taviz verilmiştir.

Çarlık Rusya’nın Karadeniz’de savaş gemisi bulundurma hakkını elde etmesi, gelecekte Türk Boğazları’nın güvenliğini tehlikeye düşürecek derecede mühim bir gelişmedir. Rusya’nın bundan sonraki hamlesi, Osmanlı Devleti üzerinde askeri ve siyasi baskı kurarak Boğazlar’dan savaş gemilerini geçirebileceği siyasi konjonktürü yaratmak ve mümkünse Boğazları diğer Avrupalı büyük güçlerin kullanımına kapatmaktır. Çarlık Rusya’nın Karadeniz’de donanma bulundurma imkânına sahip olması Osmanlı Devleti bakımından hayati önem arz etmektedir. Küçük Kaynarca Antlaşması bu sebeplerden dolayı Osmanlı Devleti için bir hezimet olarak değerlendirilmektedir. Çarlık Rusya için ise sıcak denizlere inmenin ilk adımı olarak görülmektedir. Bu antlaşmayı takiben Ruslar, Osmanlı Devleti üzerinde baskıyı arttırmışlar ve Osmanlı Devleti’ni yıkararak kendi kontrolleri altında bir Yunan Devleti kurmayı amaçlayarak bu doğrultuda hareket etmişlerdir.

18. yüzyılda Osmanlı Devleti savaşları kaybetmeye başlamış ve toprak kayıpları artmıştır. Osmanlı Devleti artık duraklama dönemine girmiştir. Bu dönemde yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması da bunlardan biridir. Artık Osmanlı Devleti hem ekonomik hem de askeri olarak Avrupa devletlerinden geride kalmıştır. Çarlık Rusya’nın bu dönemdeki yükselişi karşısında Osmanlı Devleti zor durumda kalarak tarihinde Çarlık Rusya’ya ilk defa bu kadar büyük imtiyazlar vermiştir. Artık Karadeniz’de Çarlık Rusya’nın da söz sahibi olması söz konusu olmuş ve Çarlık Rusya deniz yoluyla Boğazlar’ı ele geçirmeyi hızlandıracak yöntem olarak Balkanlar’ı dolaşmayı tercih etmiştir. Böylece hem Boğazlar’ı daha kolay ele geçirmeyi hem de

Balkanlar'daki nüfuzunu artırmayı hedeflemiştir. Bu amaca ulaşmak için Küçük Kaynarca Antlaşması ile elde ettiği Hristiyan halk hamiliğini kullanmaya başlamış ve artık Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışır duruma gelmiştir.

Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan önce Boğazlar'dan geçerek ticaret yapan ülkelerden Osmanlı Devleti' hükümdarı istediği ülkeye ve istediği zaman Boğazlar'dan geçiş hakkı veriyordu. Bu imtiyaz Osmanlı hükümdarı tarafından keyfi olarak verilen bir izin iken Küçük Kaynarca Antlaşması ile artık Osmanlı hükümdarının keyfi dışında verdiği teminat ile gerçekleşmiştir. Böylece Boğazlar konusundaki Osmanlı Devleti'nin doğrudan söz sahibi olma dönemi son bulmuştur. Boğazlar konusu uluslararası hal olsa da Avrupa'nın büyük ülkeleri Osmanlı Devleti ile ikili anlaşmalar yaparak Boğazlar ve Karadeniz üzerinde söz sahibi olmaya çalışmışlardır. Bu durum 19. yüzyılın sonuna kadar böyle devam etmiştir.

Sonuç olarak Çarlık Rusya Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan önceki dönemde siyasi birliğini yeni tamamlamış bir devlet iken Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra ise hem ekonomik hem siyasi hem sosyal alanda yaptığı ıslahatlarla büyük bir devlet olma yolunda adımlar atmış ve Avrupa devletleri tarafından kabul görmeye başlamıştır. Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan önce Osmanlı Devleti de Çarlık Rusya'yı kendisine eş değer bir devlet olarak görmez iken bu antlaşma sonrasında kendisine eş değer bir devlet olarak görmüştür.

Çarlık Rusya Küçük Kaynarca Antlaşması öncesinde Karadeniz'e sınırı olan devlet olma peşindeyken bu antlaşma ile artık Karadeniz'de söz sahibi olma yoluna gitmiştir. Çarlık Rusya'nın Karadeniz'de savaş gemisi bulundurma hakkını elde etmesi ile artık Çarlık Rusya ve Osmanlı Devleti arasında Karadeniz bir mücadele alanı olmuştur.

Küçük Kaynarca Antlaşması öncesi dönemde Çarlık Rusya ticareti Osmanlı Devleti ticari gemileriyle yapabilirken artık kendi ticari gemileri ile ticaret yapabilecek ve ticaret gemileri Boğazlar'dan serbestçe geçebilecektir. Rus ticaret gemilerinin Boğazlar'dan serbestçe geçebilmesi ile Osmanlı Devleti'nin uyguladığı ve Boğazlar'dan geçiş rejimi olan "Kaide-i Kadim" delinmiştir.

2.3 1792 Yaş Antlaşması

18. yüzyıla kadar Çarlık Rusya'nın, Karadeniz'le ilgili herhangi bir kara parçası olarak ilişkisi olmamıştır. Bu sebeple ticaret yapabileceği büyük limanlar yok denecek kadar

azdır (Gün, 2022). 18. yüzyılın sonlarında Çarlık Rusya'nın Karadeniz'e ulaşmak için faaliyetleri Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra yoğunluk göstermiştir (Koçak, 2017).

Çar I. Petro'dan sonra gelen bütün Rus hükümdarlar Çar I. Petro'nun belirlediği siyasi amacı gerçekleştirmek için çaba sarf etmişlerdir (Gün, 2022). Çariçe II. Katerina, Lehistan ve Osmanlı Devleti'nin ele geçirilmesi, eğer bu yapılamaz ise en azından bir kısmının ele geçirilmesi düşüncesindedir (Akçura, 2023). Bu amaca ulaşmanın en uygun yolu Boğazlar ve Karadeniz'e hâkim olmaktır (Gün, 2022). Bu doğrultuda Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'nin hem ekonomik hem askeri anlamda zayıflamasını fırsata çeviren Çarlık Rusya, Balkanlar ve Kafkasya'da etkin olmaya başlamıştır (Efe ve Kızıl, 2018).

Çarlık Rusya'nın sıcak denizlere inme hedeflerine ulaşması için en uygun yer olan Boğazlar üzerinden ulaşma hedefinin, birinci adımı Karadeniz olmuştur. Karadeniz'e çıkabilmenin yolu ise Kırım'dır (Turan, 2014). Ayrıca Kırım'ın verimli topraklarının ekonomik değeri olması da Ruslar için önemli olmuştur (Gün, 2022). Kırım'ın Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsız bir devlet olması Osmanlı Devleti için basit bir siyasi gelişme değildir (Yüksel, 2011). Kırım, Osmanlı Devleti'nin kuzey sınırlarını Lehistan ve Çarlık Rusya'ya karşı koruyan bir kalesi olmuştur (Uzunçarşılı, 2019). Çarlık Rusya'nın baskısı sonucu Kırım'ın bağımsız bir siyasi birim haline getirilmesiyle Osmanlı Devleti, sadece bir kara parçasını değil Karadeniz'in kuzeyinde yer alan bir ileri karakolu da kaybetmiştir (Yüksel, 2011).

Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti ve Çarlık Rusya tarafından bağımsızlığı tanınan Kırım için iki ülke de nüfuz oluşturmaya çalışmışlardır. Bu durum da iki ülkeyi Kırım üzerinde hâkimiyet kurma meselesi yüzünden karşı karşıya getirmiş ve Kırım'ın bağımsızlığı çok kısa sürmüştür (Gün, 2022). Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasında Osmanlı Devleti, Kırım'ın bağımsızlığını ve Rus ticaret gemilerinin Karadeniz'e çıkmasını sindirmekte zorlanmıştır. Bu yüzden Küçük Kaynarca Antlaşmasının yürürlüğe girmesini geciktirmeye çalışmıştır. Bu amaçla Osmanlı Devleti ordusunu Kırım'dan çekmemiştir. Bunun üzerine Çarlık Rusya, Osmanlı Devleti'ni Küçük Kaynarca Antlaşması'na uymasını konusunda sıkıştırmıştır. Çarlık Rusya'nın bu tavrı ve Çarlık Rusya ile ittifak antlaşması yapan Avusturya'nın Boğdan'a yönelik askeri hareketi, Osmanlı Devleti'ni Küçük Kaynarca Antlaşması'nı onaylamak zorunda bırakmıştır (Yüksel, 2011).

Küçük Kaynarca Antlaşması'nın onaylanmasından sonra Kırım'da, Devlet Giray Osmanlı Devleti'nin desteğini de alarak Kırım'ın kalkınması için bir dizi reformlar yapmıştır. Devlet Giray'ın Osmanlı Devleti yanlısı olması Çarlık Rusya'yı rahatsız etmiş ve Kırım üzerindeki nüfuz oluşturma çalışmalarının önünde engel olarak görmüştür ve Devlet Giray'a karşı muhalefeti desteklemiştir. Kırım'da çıkan iç karışıklıklar sonunda Çarlık Rusya, Kırım'a müdahale etmiştir (Uzunçarşılı, 2023). Osmanlı Devleti içinde bulunduğu ekonomik ve askeri sıkıntılar sebebiyle bu müdahaleye karşılık olarak askeri bir müdahalede bulunamayarak Çarlık Rusya'ya Kırım'a müdahalesi konusunda bir bildiri göndermekle yetinmek zorunda kalmıştır (Yüksel, 2011). Çarlık Rusya'nın desteği ile Devlet Giray'ın yerine Şahin Giray, Kırım Hanlığın lideri olmuştur (Uzunçarşılı, 2023; Armaoğlu, 2020). Bu gelişme üzerine Osmanlı Devleti, Kırım'a müdahale etmek istemiş ama Çarlık Rusya ordusu, bu girişimi engellemiştir (Zeyrek, 1988).

Fransa ve İngiltere'nin aracılığı ile iki devlet 1779 yılında Aynalı Kavak Antlaşması (ıslah ve ticaret antlaşması) imzalamıştır (Özkök,2017; Topsakal, 2016). Bu antlaşma Küçük Kaynarca Antlaşması'nın bir eki olarak kaleme alınmıştır (Yüksel, 2011). Aynalı Kavak Antlaşması ile Çarlık Rusya Küçük Kaynarca Antlaşması'nı Osmanlı Devleti'ne tekrar onaylatmıştır (Özcan, 2008). Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, Şahin Giray'ın hayatı boyunca "Kırım Hanı" olmasını kabul etmiş (Uzunçarşılı, 2023) ve Rus askerleri Kırım'dan çekilmiştir. Bu antlaşma ile Çarlık Rusya, Kırım üzerindeki nüfuzunu arttırma fırsatı yakalamış ve Kırım'ın Rus topraklarına katılması için bir ön adım oluşturmuştur (Zeyrek, 1988). Bu gelişmeler sonunda Kırım Hanı olan Şahin Giray bir dizi reformlar yapmış, bu reform hareketleri sonucunda oluşan muhalif gruplar ayaklanmış ve Çarlık Rusya, tekrar Kırım'a müdahale ederek Şahin Giray'ın Kırım Hanlığı pekiştirilmiştir. Yaşanan olaylar sonrasında Çarlık Rusya'da Kırım'ın işgali ile ilgili fikirler öne çıkmaya başlamıştır (Yüksel, 2011).

Daha sonra Çarlık Rusya, Avrupa'daki siyasi ortamı fırsat bilerek Kırım'ı tamamen işgal etmek için harekete geçmiştir (Dördüncü, 2001). Çarlık Rusya bu süreçten sonra Kırım'ın Çarlık Rusya'ya katılması için gerekli çalışmalara başlamıştır. Kırım'ın işgali sırasında kuzey sınırını güvenceye alabilmek için İsveç ile antlaşma yapmış ve daha önce Avusturya ile yaptığı anlaşmaya da güvenerek Kırım'ı işgal girişiminde bulunmuştur (Yüksel, 2011). Çarlık Rusya, 1783 yılında Kırım'ı işgal etmiştir (Topsakal, 2016; Hale, 2003). Çarlık Rusya'nın Kırım'ı işgali ile Çarlık Rusya bir

Karadeniz ülkesi konumuna gelmiş, Çar I. Petro'dan itibaren sıcak denizlere ulaşma politikasının ilk basamağı gerçekleşmiştir. Ekonomik ve askeri olarak güçsüz olan Osmanlı Devleti, Kırım'ın işgaline karşı herhangi bir askeri harekette bulunamamıştır. Osmanlı Devleti tek başına Çarlık Rusya ile mücadele edecek konumda olmadığından ve Avrupa'da da istediği desteği bulamayan Osmanlı Devleti, Kırım'ın Ruslar tarafından işgaline ses çıkaramamıştır (Yüksel, 2011). Kırım, Osmanlı Devleti için sadece bir toprak parçası ve insan nüfusu olarak değil stratejik ve ekonomik anlamda da önemli bir kaynak oluşturmuştur (Topsakal, 2016). Kırım'ın işgalinden sonra Çarlık Rusya, Kırım'da nüfus yapısını değiştirmek için iki yönlü bir strateji izlemiştir (Gün, 2022). Çarlık Rusya bir yandan, Kırım'ı işgalinden sonra Kırım'da bir dizi reform yapmış ve Kırım'ın tamamen yönetimini ele almadan önce yerel yöneticilere Kırım'ın yönetimini devretmiş, yerel halka iyi muamele göstererek onların gönüllerini kazanmaya çalışmıştır (Yüksel, 2011). Diğer yandan da Kırım'daki yerleşim yerlerinin isimlerini Antik Yunan isimleri ile değiştirmiş, böylece Avrupa'da oluşabilecek muhalefetin önüne geçmeye çalışmıştır (Gün, 2022). Çariçe II. Katerina bu adımıyla bir yandan Avrupa'nın Kırım işgalini hoşgörüyü karşılamasını sağlarken bir yandan da Grek Projesinin adımlarını gerçekleştirmiştir (Yüksel, 2011). Müslüman olan Tatarları farklı yerlere göç ettirmiş ve bunlardan boşalan yerlere Rus, Kazak, Alman, Bulgar, Yahudi, Ermeni, Sırp, İsviçreli gibi Müslüman olmayan milletlerden insanlar yerleştirerek etnik ve dini yapıyı değiştirmiştir (Gün, 2022). Böylece hem Kırım'ın Slavlaştırılması amaçlanmıştır hem de ihtiyaç duyulan iş gücü yaratılmaya çalışılmıştır (Yüksel, 2011). Kırım kıyılarına yeni tersaneler kurulmuştur (Armaoğlu, 2020).

Çarlık Rusya, Osmanlı Devleti'nden Kırım'ı işgalini tanıyan bir beyanname istemiştir. Ekonomik ve askeri olarak güçsüz olan Osmanlı Devleti, Avrupa'dan istediği desteği göremeyince 1784 yılında Kırım'ın işgalini tanımak zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin Kırım'ın işgalini tanınması ile Çarlık Rusya büyük bir diplomatik zafer elde etmiştir (Yüksel, 2011). Çarlık Rusya, Karadeniz'de Osmanlı Devleti ile mücadele edebilmek için yeni tersaneler ve bu tersanelerde gemiler inşa etmiştir (Armaoğlu, 2020; Sander, 2004). Artık Karadeniz'deki güç dengesi yeniden düzenlenmiş ve Karadeniz'de Çarlık Rusya'nın yükselişi başlamıştır. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti, Karadeniz'de Çarlık Rusya'ya karşı savunma pozisyonuna geçmiştir (Yüksel, 2011).

Bu dönemde Osmanlı Devleti ordusunun modernizasyonunu yapan Fransa, İstanbul'daki nüfuzunu kullanarak Türk Boğazları üzerinden Karadeniz'e gemilerinin geçmesini istemiştir. İstedikini Osmanlı Devleti'nden alamayan Fransa, Çarlık Rusya ile yakınlaşmış ve Çarlık Rusya ile 1787 yılında ticaret antlaşması imzalamıştır. Böylece Fransa için Karadeniz'de ticaret yolu açılmıştır. Bu antlaşma İngiltere'nin çıkarlarına ters düştüğü için İngiltere'de Osmanlı Devleti ile yakınlaşmıştır. Kırım'ın işgalinden sonra Karadeniz kıyılarında nüfuzunu arttırmaya çalışan Çarlık Rusya'nın, Grek projesini hayata geçirme faaliyetlerine giriştiği yönündeki haberlerin Osmanlı Devleti'ne ulaşması (Yüksel, 2011) ve Çarlık Rusya'nın Karadeniz'e yayılma eylemleri üzerine (Topsakal, 2016) Prusya ve İngiltere'nin yönlendirmesi ile (Efe ve Kızıl, 2018) Osmanlı Devleti, Çarlık Rusya'ya 1787 yılında savaş açmıştır (Kurat, 1987). Osmanlı Devleti'nin savaş açma sebebi Kırım'ı geri alabilmek ve Çarlık Rusya ile olan sınırlarını Küçük Kaynarca Antlaşması öncesine döndürebilmek iken Çarlık Rusya'nın amacı ise Karadeniz'e hâkim olmak ve Osmanlı Devleti'ni yıkıp kendi nüfuzu altında bir Grek Devleti kurmak olmuştur (Topsakal, 2016). Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya'nın savaşa girişmesi üzerine daha önce Çarlık Rusya ile yaptığı ittifak antlaşması gereği Avusturya 1788 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmıştır. Aynı yıl İsveç'te Çarlık Rusya'ya savaş açmıştır. Çarlık Rusya, kısa sürede İsveç'i yenilgiye uğratmıştır. Osmanlı Devleti, Çarlık Rusya ve Avusturya savaşırken Fransa'da ihtilal çıkması üzerine Avrupa devletleri bu savaşın bir an önce bitirilmesini istemişlerdir (Yüksel, 2011).

Avusturya'nın Prusya ve İngiltere ile yakınlaşması (Yüksel, 2011), Avusturya'da iç isyanların çıkması ve Osmanlı Devleti'ne yenilmesi nedenleriyle Avusturya, Osmanlı Devleti ile barış antlaşması imzalamak istemiştir (Efe ve Kızıl, 2018). Savaş sırasında Osmanlı Devleti'ni destekleyen politika yürüten İngiltere'nin amacı Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü korumak olmuştur. Bunun sebebi ise güçsüz bir Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'e sahip olması güçlü bir Fransa, Avusturya ve Çarlık Rusya devletinin veya herhangi birisinin hâkim olmasından iyi olacağı düşüncesindedir. İngiltere, Akdeniz'deki dengelerin kendi aleyhine değişmesi, ekonomik olarak Osmanlı Devleti ile ticaretin zarar görmesi kaygısı (Koçak, 2017) ve Avrupa kara kıtasına hiçbir devletin egemen olmasına izin vermeme politikası ile hareket etmiştir (Yürük, 2023).

1791 yılında Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında Zıştovi Antlaşması yapılmıştır (Yüksel, 2011; Saray, 1998). Avusturya ile anlaşılan Osmanlı Devleti iki cephede savaşmaktan kurtularak Rusya cephesine ağırlık vermiştir (Uçarol, 2019). Avusturya ile Osmanlı Devleti'nin anlaşması sonrasında yalnız kalan Çarlık Rusya, Fransız İhtilali'nin etkisiyle de Osmanlı Devleti ile barış antlaşması yapmak istemiş, savaşta yenik durumda olan Osmanlı Devleti, başta antlaşmaya yanaşmamıştır. Osmanlı Devleti, Avrupa'dan istediği desteği göremeyince (Topsakal, 2016), Çarlık Rusya ile anlaşmak zorunda kalmıştır (Özcan, 2008).

İngiltere, Prusya ve İspanya'nın çabaları ile 1791 yılında Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya arasında Kalas Mütarekesi imzalanmış (Özgen, 2018) ve sonrasında Küçük Kaynarca Antlaşması baz alınarak (Özcan, 2008), 13 maddeden oluşan Yaş Antlaşması 1792 yılında imzalanmıştır (Tellioglu, 2015; Saray, 1998). Yaş Antlaşması, Küçük Kaynarca Antlaşması ve ondan sonra yapılan anlaşmalar temel alınarak hazırlanan bir antlaşmadır (Akçura, 2023; Topsakal, 2016). Yaş Antlaşması ile Osmanlı Devleti kendisi için önemli olan Kırım'ı Rusya'nın egemenliğine bırakmayı kabul etmek zorunda kalmıştır (Yılmaz ve Yakşı, 2016; Acar, 2007). Bu antlaşma ile Kırım'ın işgali yasal statüye kavuşmuştur (Efe ve Kızıl, 2018). Dinyaster Nehri Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya arasında sınır olmuştur (Armaoğlu, 2020). Çarlık Rusya, artık Karadeniz sahillerine ulaşma imkânı bulmuştur (Duman, 2017). Karadeniz'de güç dengeleri Çarlık Rusya lehinde değişmiştir (Sander, 2012). Yaş Antlaşması ile Çarlık Rusya'nın, Osmanlı Devleti karşısındaki askeri üstünlüğü daha fazla hissedilmiş (Yardımcı, 2021) ve Osmanlı Devleti ordusunda reformlar yapmaya başlamıştır (Topsakal, 2016). Çarlık Rusya bu antlaşmadan sonra Balkanlar ve Kafkaslar 'da daha etkin olabilmenin yollarını aramıştır (Hülagü, 2004). Antlaşma sonrası Çarlık Rusya ele geçirdiği topraklarda ileride Rus filosunu merkezi olacak Sivastopol (Duman, 2017) ve Odessa limanlarını kuracaktır (Koçak, 2017). Çarlık Rusya, böylelikle Karadeniz'e daha kolay ulaşma imkânı bulmuştur (Zeyrek, 1988). Çarlık Rusya, Yaş Antlaşması sonrasında sıcak denizlere inme politikasına bir adım daha yaklaşmıştır (Efe ve Kızıl, 2018). Avrupa'daki Fransız İhtilali'nin etkisiyle de değişen siyasi atmosfer sonucunda, Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine daha fazla müdahale etme imkânları olmuştur (Koçak, 2017).

2.3.1 Dönemin değerlendirilmesi

Yaş Antlaşması ile Osmanlı Devleti için hem ekonomik hem stratejik öneme sahip toprak parçası olan Kırım, Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmıştır. Çarlık Rusya'nın Osmanlı Devleti karşısındaki üstünlüğü daha hissedilir hale gelmiş ve Çarlık Rusya Karadeniz'de Osmanlı Devleti için artık yüzleşmesi gereken bir sorun olmaya başlamıştır. Çarlık Rusya, bundan sonra Karadeniz'de ve Balkanlar'da siyasi, iktisadi ve askeri bakımdan daha aktif olabilme cesaretini edinmiş, Osmanlı Devleti artık Karadeniz'in yeniden Türk Gölü olması ümidini yitirmiştir. Osmanlı Devleti savunma pozisyonuna geçmiştir. Çarlık Rusya bu antlaşma ile sıcak denizlere inme hayalini gerçekleştirmede büyük bir adım daha atmıştır. Çarlık Rusya'nın Çar I. Petro'nun sıcak denizlere inme hayaline ulaşmak için önlerinde bir set gibi duran Osmanlı Devleti'ni tarih sayfalarından silip, Boğazlar'ı ele geçirerek, deniz devleti olma ümitleri artmıştır.

Fransa'da oluşan ihtilal sonucunda Avrupa'daki siyasi ortamın değişmesi ile Osmanlı Devleti'ne karşı yürütülen siyaset de değişmiştir. Avrupalı devletler, daha önce kendileri için ticari bir pazar olan Çarlık Rusya'nın, Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttüğü saldırgan politikaları hoşgörü ile karşılarken, bu dönemde kendi çıkarlarına zarar verme ihtimali nedeni ile Çarlık Rusya'nın yükselişinden kaygı duymuşlardır. Daha önceleri Osmanlı Devleti'nin karşısında yer alan İngiltere, Osmanlı Devleti topraklarında güçlü bir devletin veya devletlerin olmasının kendi çıkarlarına ters düşeceğinden Osmanlı Devleti yanlısı politikalar izlemeye başlamıştır. Böylece İngiltere ekonomisi için hem kaynak hem de pazar olan Osmanlı Devleti ayakta duracak ve sömürgelerine giden yol olan Akdeniz kendisi için güvende kalacaktı. Fransa ise İngiltere'nin sahip olduğu ekonomik ve siyasi imtiyazlarda pay almak ve Akdeniz'de aktif olabilmek için İngiltere'nin tam aksi bir politika izlemiştir. Osmanlı Devleti ise Avrupalı büyük güçler arasındaki bu rekabeti bekası için fırsat görüp bu devletlerarasında denge politikası izlemeye başlamıştır.

Küçük Kaynarca Anlaşması'nda Çarlık Rusya Karadeniz'de ticaret yapma, ticaret gemilerini Türk Boğazları üzerinden Akdeniz'e çıkarma ve Karadeniz'de savaş gemisi bulundurma haklarını elde etmişken, Yaş Antlaşması ile Karadeniz'e kıyısı olan bir devlet olmuş ve Karadeniz'in hâkimiyeti konusunda Osmanlı Devleti ile sorunlar yaşamaya başlamıştır. Çarlık Rusya sıcak denizlere inme anlamında edindiği bu büyük kazanımla Boğazlar'ı ele geçirme konusunda daha cüretkâr davranmaya başlamıştır.

Rusya, Karadeniz’de siyasi ve askeri varlığını artırdıkça, Türk Boğazları üzerinde Osmanlı Devleti’nin kontrolü zayıflamaya başlamış ve bu durum büyük devletler tarafından sorgulanmaya başlanmıştır. Rusya’nın Karadeniz’de giderek hâkimiyet tesis etmesi ve hâkimiyet sahasını Boğazlara doğru genişletme niyeti, Osmanlı Devleti’nin Rusya karşısında git gide tavizler veriyor olmasıyla birleşince, Avrupalı büyük güçlerin Akdeniz, Boğazlar ve Karadeniz konularında tedirgin olmasıyla sonuçlanmıştır. Tüm bu nedenlerle, Yaş Antlaşması sonrası dönemde Boğazlar meselesi, yalnızca Osmanlı ile Rusya arasındaki bir mesele olmaktan çıkacak, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere diğer Avrupalı güçlerin de dâhil olduğu uluslararası bir meseleye dönüşmeye başlayacaktır.

Diğer bir ifadeyle, Boğazların korunması sorunu Avrupalı büyük güçlerin de temel dış politika gündemi olacak ve Rusya, Boğazlar üzerinde nüfuz ve denetim kurmaya yöneldiğinde Avrupalı büyük güçleri de karşısında bulacaktır. Rus yönetimi, elde edilen siyasi ve askeri kazanımlar ile Karadeniz’de varlığını sürdürmesi, Türk Boğazları’nda nüfuz elde edilmesi ve mümkünse denetim kurulmasından geçtiğinin farkında olarak dış politikasını icra etmeye devam etmiştir. Bir bakıma Boğazlar Çarlık Rusya’nın büyük bir Avrupa gücü olması ve dünya devleti olabilmesi için ileri karakol olarak görülmeye başlanmıştır.

2.4 1798 Osmanlı-Rus İttifak Antlaşması

Fransa’da çıkan ihtilal sonrasında Avrupa’da siyasi karışıklıklar ve savaşlar ardı ardına gelmiş, birçok Avrupa ülkesi ile Fransa savaşa girmiş ve İngiltere ile Fransa karşı karşıya gelmek durumunda kalmıştır (Armaoğlu, 2020). Fransa’nın Çarlık Rusya ile yaklaşması İngiltere’nin çıkarlarına ters düştüğü için İngiltere de Osmanlı Devleti ile yaklaşmıştır (Yüksel, 2011). Fransa, İngiltere’nin sömürge yolu olan Akdeniz’de güçlü bir hale gelerek hem kendisine sömürge edinmek hem de İngiltere’nin sömürgeleri ile bağlantısını koparmak için Mısır’ı işgal etmeyi planlamıştır (Armaoğlu, 2020). Fransa sadece Mısır’ı işgal etmekle kalmayıp Balkanlar’ı da ele geçirmek istemiştir. Bu amaçla Mısır’daki Fransız tüccarların zarar görmesini bahane ederek, 1798 yılında Mısır’ı işgal etmiştir (Özcan, 2008). Fransa, Mısır’a saldırmakla birlikte 7 adaya yerleşip Mora ve Arnavutluk’un bağımsızlığı için yerel halkı desteklemeye başlamış ve aynı yıl Mora’yı işgal etmiştir. Fransa’nın işgallerinde Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu ekonomik ve askeri zayıflık, Mısır üzerindeki

hâkimiyetinin fazla olmaması da etken olmuştur (Armaoğlu, 2017). Mısır'ın Fransa tarafından işgali, Osmanlı-Rus ilişkilerinin seyrinde değişikliğe yol açmıştır. Fransa'nın devrim sonrasında saldırgan dış politika izlemeye başlaması ve bunun bir sonucu olarak Avrupa ve Doğu Akdeniz'de güç dengesinin Fransa lehine değişmesi Rusya'nın Osmanlı ve Boğazlar politikasında kısa süreli de olsa saldırı pozisyonundan savunma pozisyonuna geçmesine yol açtı. Daha doğrusu Çarlık Rusya, Osmanlı Devleti'nin Fransa karşısındaki zayıflığını fırsata çevirip savunmacı tavır sergileyerek Akdeniz ve Türk Boğazları üzerinde nüfuz kurma siyasetini uygulamaya koyduğu söylenebilir.

Yaş Antlaşması'ndan sonra bir yandan Çarlık Rusya, Balkanlar'da ve Kafkasya'da yayılma yollarını ararken (Şener, 2014) diğer yandan da Osmanlı Devleti ile müspet ilişkiler kurma arayışı içerisine girmiştir. Çarlık Rusya, Mısır'ın işgalini fırsat bilerek Osmanlı Devleti ile savunma ittifak antlaşması yapmak istemiştir. Çarlık Rusya'nın böyle bir antlaşma istemesinin sebebi Akdeniz'de güçlü bir Fransa yerine zayıf bir Osmanlı Devleti'nin kalmasının kendi menfaatlerine daha uygun olmasından kaynaklanmıştır (Özcan, 2008). İngiltere ve Çarlık Rusya'nın Fransa'nın Mısır'ı işgali nedeniyle çıkarları örtüşmüştür. Osmanlı Devleti ise bu iki devletin desteğini alarak denge siyaseti yürütmeye çalışmıştır (Yürük, 2023). Fransa'nın Mısır'ı işgali ile Osmanlı Devleti Çarlık Rusya'dan yardım istemiştir (Kocabaş, 1989). Aslında Fransa'nın Mora'yı işgal etmesiyle Mora'ya yardım bahanesiyle Rus savaş gemilerinin İstanbul Boğazı'na gelmesi ile Osmanlı üzerinde bir baskı oluşturmuş ve bunun sonucunda (Yardımcı, 2021) askeri yardım çerçevesinde (Bozkurt, 2021) 1798 yılında Osmanlı Devleti, Çarlık Rusya ile ittifak antlaşması yapmıştır (Akçura, 2023; Karal, 2022; Yılmaz ve Yakşı, 2016).

Antlaşma hükümleri uyarınca Çarlık Rusya, yardım amaçlı savaş gemilerini İstanbul Boğazı'na gönderecek, savaş bittikten sonra bu gemiler tekrar Çarlık Rusya'ya dönecektir (Sander, 2004). Yapılan ittifaka göre Karadeniz, Çarlık Rusya ve Osmanlı Devleti dışındaki devletler için kapalı deniz olacak, bunu açmaya çalışan ülkelere karşı birlikte savaşacaklardır (Uçarol, 1993). Çarlık Rusya ile yapılan antlaşmada Mora ve Arnavutluk kıyılarına yakın olan ve Osmanlı Devleti toprağı olmayan 7 Ada Fransızlardan alınarak 7 Ada Cumhuriyeti kurulacak ve cumhuriyet gemileri Karadeniz'de ticaret yapabilecektir (Kuzucu, 2013).

Bu antlaşma sayesinde tarihte ilk kez Çarlık Rusya'nın savaş gemileri İstanbul'a gelmiş ve Türk Boğazları'nı kullanmıştır (Özcan, 2008). Bu antlaşma ile Çarlık Rusya'nın Karadeniz ve Akdeniz'de güçlü deniz gücü olmasının önü açılmıştır (Şener, 2014). 13 maddeden meydana gelen antlaşmanın geçerlilik süresi 8 yıl olarak kabul edilmiştir (Zeyrek, 1988). Fransa'nın Mısır'ı işgali ile Osmanlı Devleti'nin zayıflığı iyice belirginleşmiş ve Osmanlı Devleti'nin uluslararası politikada yalnız kaldığını göstermiştir (Söylemez, 2021b). Osmanlı - Rus ittifakından bir yıl sonra 1799 yılında İngiltere ile de ittifak antlaşması yapılmıştır (Akçura, 2023; Yürük, 2023). İngiltere ile yapılan ittifak antlaşması Çarlık Rusya ile yapılan ittifak antlaşmasına benzer bir antlaşmadır. Bu antlaşma ile İngiliz ticaret gemileri de Karadeniz'e girebilecektir. İngiltere Osmanlı Devleti ile birlikte Fransa'yı Mısır'dan çıkarmak için donanması ile yardım edecektir. Ayrıca Osmanlı Devleti'ne her türlü yardımda bulunacaktır. Bu antlaşmayla İngiltere'ye de ilk defa Karadeniz'e çıkma izni verilmiştir (Armaoğlu, 2020). Osmanlı Devleti 1799 yılında iki Sicilya Krallığı ile de ittifak antlaşması imzaladı. Böylece Osmanlı Devleti Çarlık Rusya, İngiltere ve iki Sicilya Krallığı ile ittifak antlaşması yapmıştır. Osmanlı Devleti ve Çarlık Rusya 7 adayı Fransa'dan almayı başarmıştır. 1800 yılında Çarlık Rusya ile imzalanan antlaşma gereği 7 adada Osmanlı Devleti himayesinde Osmanlı Devleti'ne vergi veren cumhuriyet kurulmuştur. Çarlık Rusya'da bu cumhuriyeti tanımıştır. Ayrıca Arnavutluk kıyılarına yakın olan bazı adalar Osmanlı Devleti'ne verilmiştir. İngiliz donanması, Fransız donanmasını savaşarak yok etmiştir (Armaoğlu, 2020). İngiltere ve Rusya'nın siyasi ve askeri desteğini alan Osmanlı Devleti 1801'de Fransa'yı Mısır'da yenmiş ve Fransa ile 1802'de Paris Barış Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile iki devlet birbirinin toprak bütünlüğünü tanımıştır. Böylece Fransa'nın Mısır ve çevresini işgali sona ermiştir. 1802 Paris Antlaşması ile Fransa gemileri de Karadeniz'de ticaret yapma hakkını elde etmiştir (Zinkeisen, 2011). Böylece Karadeniz; Osmanlı, İngiliz, Fransız ve Rus devletlerinin çekişme alanına dönüşmüştür (Zeyrek, 1988). İngiltere 'yede Ruslara verilen haklara benzer haklar Mısır'ın işgali sırasında Osmanlı-İngiliz ittifak antlaşmasıyla verilmesine rağmen Karadeniz'de hala Rusya'nın üstünlüğü söz konusudur. Çünkü İngiltere ve Fransa Karadeniz'de savaş gemileriyle değil, ticaret gemileriyle bulunma hakkını elde etmişlerdir. Buna karşılık Rusya ise hem Karadeniz'de hem de Boğazlar 'da ticaret ve savaş gemileriyle bulunma imtiyazını elde etmiştir. Tüm bu gelişmeler Osmanlı Devleti'nin Boğazlar üzerindeki

egemenliğinin tartışılmaz olduğuna işaret eden Kaide-i Kadim hükümlerinin daha fazla geçersiz kılındığı bir siyasi iklime işaret etmektedir (Armaoğlu, 2020).

2.4.1 Dönemin değerlendirilmesi

Fransa'da çıkan ihtilaller tüm Avrupa'yı etkilemiş ve Avrupa'da milliyetçilik kavramı öne çıkmış, bu ihtilallerden birçok Avrupa ülkesi etkilenmiştir. Fransa'daki yönetim değişikliğinden dolayı Fransa birçok Avrupa ülkesi ile savaşmıştır. Fransa bu dönemde sömürge toprakları elde ederek ekonomik kazançlarını arttırmak ve ticaretini geliştirmek amacıyla Osmanlı Devleti topraklarına göz dikmiştir. Fransa'nın Mısır'ı işgal etmesi İngiltere ve Çarlık Rusya'yı rahatsız etmiştir. Osmanlı Devleti içinde bulunduğu ekonomik askeri ve sosyal sorunlar sebebiyle daha önceden izlediği denge politikasını burada da devam ettirmiştir. İngiltere ve Çarlık Rusya, Osmanlı Devleti toprak bütünlüğünü korumak için Osmanlı Devleti ile birlikte Fransa'ya karşı savaşmışlar ve bunun sonucunda Osmanlı Devleti ile anlaşmalar yaparak Boğazlar'ın kullanımına ilişkin tavizler koparmışlardır.

Çarlık Rusya'da ekonomik, sosyal ve askeri değişimin meyveleri alınmaya başlanmış, artık Osmanlı Devleti karşısında güçlü bir devlet olarak yer almıştır. Öyle ki Osmanlı Devleti'nin yardım isteyeceği bir pozisyona gelmiştir. Çarlık Rusya bu dönemde Osmanlı Devleti'ni bir yandan yok edip Boğazlar 'da söz sahibi olmak isterken diğer yandan Avrupa devletleri ile çıkar çatışması sonucu Osmanlı Devleti ile ittifaka da girmiştir. Bu da Çarlık Rusya'nın Boğazlar'ı ele geçirmek için uyguladığı bir politikadır. Çarlık Rusya, Osmanlı Devleti yerine kurulacak diğer Avrupa devletlerinin nüfuzunda olacak bir yönetimin sıcak denizlere inme politikasını engelleyeceğinden, güçsüz Osmanlı Devleti'nin devamının kendi ulusal çıkarları açısından iyi olacağı kanaatindedir.

Bu dönemde Çarlık Rusya'nın çıkarları İngiltere'nin çıkarlarıyla örtüşmüş, Fransa'nın çıkarları ile ise çakışmıştır. Bu sebepten dolayı daha önceleri rakip olan İngiltere ve Çarlık Rusya, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak için ittifak yapmışlar ve Osmanlı Devleti ile birlikte Fransa'ya karşı hareket etmişlerdir. Bu da gösteriyor ki Çarlık Rusya'nın Boğazlar'ı ele geçirmek isteyen Avrupalı büyük güçlere karşı Osmanlı Devleti'ni korumuştur. Rus yönetimi bu dönemde Osmanlı Devleti ile ittifak yaparak Boğazlar'a savaş gemilerini gönderme imkânı bulmuştur. Karadeniz'de

sadece Çarlık Rusya ile Osmanlı Devleti değil bu iki ülkenin yanında Fransa ve İngiltere de boy göstermeye başlamıştır.

Sonuç olarak Çarlık Rusya sıcak denizlere inme politikasından vazgeçmemiş bu politikasını gerçekleştirmek için uluslararası siyasi ortamdan kaynaklanan stratejiler geliştirerek Osmanlı Devleti üzerinde nüfuz oluşturarak Boğazlar konusunda imtiyazlar elde etmek istemiştir.

2.5 1812 Bükreş Antlaşması

İngiltere ve Çarlık Rusya daha önce 1798 ve 1799 yıllarında yapmış oldukları ittifak antlaşmalarını yeniden yapmak için Osmanlı Devleti'ne baskı yapmaya başlamışlardır (Armaoğlu, 2020). Çarlık Rusya, dünya siyasetinde yalnızlaşan Osmanlı Devleti'ne baskı yaparak (Azap, 2024), 1798 ittifak antlaşmasını 1805 yılında yeniden imzalamıştır (Akçura, 2023). Antlaşma 9 yıllık bir süreyi kapsamına rağmen bir yıl sürmüştür (Özcan, 2008). Bu antlaşmanın son bulmasının sebeplerinden biri Çarlık Rusya'nın, antlaşmaya rağmen Balkanlar'ı Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmasıdır (Teymurova, 2016). Böylece Çarlık Rusya, Eflak - Boğdan bölgesini işgale hazırlanmaktadır (Uçarol, 2008). Bir diğeri de Fransa'nın Çarlık Rusya ile Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi karşılığında Eflak - Boğdan'ın imtiyazına son vereceğini ve Kırım'ı tekrar Osmanlı Devleti'ne iade edeceğini vadetmesi ile savaşa teşvik etmesi (Keleş, 2008a) ve Çarlık Rusya'nın Eflak - Boğdan'ı 1806 yılında işgal etmesi üzerine (Efe ve Kızıl, 2018) Osmanlı Devleti 1805 yılında imzalanan antlaşma gereği olan Rus savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçme haklarına izin vermeyerek Çarlık Rusya'ya savaş açmıştır (Keleş, 2008a).

1807 yılında Tilsit Antlaşması ile Çarlık Rusya ve Fransa'nın Osmanlı Devleti topraklarını paylaşması sonucu (Yürük, 2023) Osmanlı Devleti 'de İngiltere ile yakınlaşıp 1809 yılında Çanakkale Antlaşmasını (Kale-i Sultaniye) imzalamıştır (Şener, 2014). Çanakkale Antlaşması ile İngiltere Boğazlar'ın savaş gemilerine kapalılığı ilkesini kabul etmiştir (Kurtini, 2019). Böylece Boğazlar'ın Osmanlı Devleti dışındaki ülkelerin savaş gemilerine kapalılığı ilkesi ilk kez bir antlaşmada yer almıştır (Özcan, 2008). Osmanlı Devleti'nin Karadeniz ve Boğazlar üzerinde tek başına karar alma süreci son bulmuştur (Ökten, 2008). Osmanlı Devleti 1806 yılında girdiği savaş sonrasında 1812 yılında Çarlık Rusya ile Bükreş Antlaşması imzalamıştır (Efe ve Kızıl, 2018; Aslantaş, 2013). Bu antlaşmada Boğazlar konusu yer almamasına rağmen

(Yürük, 2023) Çarlık Rusya ile Osmanlı Devleti arasında daha önce imzalanan antlaşmalar geçerliliğini koruyacaktır (Efe ve Kızıl, 2018). Bu da Çarlık Rusya için Karadeniz'de savaş gemisi bulundurma hakkını koruduğu fakat savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçiş hakkının olmadığı anlamına gelmektedir (Keleş, 2008a).

2.5.1 Dönemin değerlendirilmesi

Bükreş Antlaşması Çarlık Rusya için daha önce elde ettiği kazanımların onaylanması olmuştur. Çarlık Rusya'nın yükselişi artık Avrupa ülkeleri içinde rahatsızlık verici bir duruma gelmiştir. Avrupa devletleri Çarlık Rusya'nın bu yükselişi karşısında yeni politikalar üretmeye başlamışlardır.

Daha önce de ifade edildiği üzere, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı Devleti Çarlık Rusya'ya ticaret gemilerinin Boğazları kullanması imtiyazını vermişti. 1792 Yaş Antlaşması ile bu imtiyaz teyit edilmekle kalmamış, Çarlık Rusya'ya Karadeniz'de donanma bulundurma hakkı da teyit edilmişti. Fransa'nın Mısır'ı işgali karşısında imzalanan 1798 Osmanlı- Rus İttifak Antlaşması'yla ise Çarlık Rusya, Boğazlar 'da savaş gemisi bulundurma imtiyazına sahip olmuştur. Avrupalı büyük güçler karşısında Osmanlı Devleti'nin göreceli gücü zayıfladıkça, Çarlık Rusya'nın dünyaya hükmedecek büyük bir devlet olma yolunda belirlediği politikasını hayata geçirilmesinin önü açılmıştır. Çarlık Rusya, bu siyasi iklimde ya Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü muhafaza etmek bahanesiyle ya da Osmanlı toprakları üzerinde yayılmak amacıyla Türk Boğazları üzerindeki baskısını artırmıştır.

Sonuç olarak bu dönemde Çarlık Rusya Karadeniz'de sadece Osmanlı Devleti ile değil Avrupa'nın güçlü devletlerinden olan Fransa ve İngiltere ile karşı karşıya kalmıştır. Karadeniz bu ülkelerin nüfuz mücadelesi alanına dönüşmüştür. Çarlık Rusya bu dönemde daha önce imzaladığı antlaşmaların getirdiği hükümleri korumuştur.

2.6 1829 Edirne Antlaşması

19. yüzyılda Avrupa'yı etkileyen ulusçuluk akımı Osmanlı Devleti'nde de etkili olmaya başlamıştır (Efe ve Kızıl, 2018). İngiltere ve Çarlık Rusya'nın el altından Rumları destekleyip isyan konusunda cesaretlendirmeleri sonucu (Kurat, 1987, 2011) 1821 yılında Boğdan ve Mora'da, 1822 yılında Yunanistan'da isyan çıkmıştır (Efe ve Kızıl, 2018). İran ile savaş halinde olan Osmanlı Devleti'nin isyanlara müdahale edecek gücü olmaması sebebiyle Mısır Valisini isyanları bastırmak için görevlendirmiştir. Osmanlı

Devleti ile Mısır Valisinin Mora'da çıkan isyanları bastırması karşılığında Mora ve Girit'in Mısır'a bağlanmasını öngören antlaşma yapması sonrasında Çarlık Rusya ve İngiltere Doğu Akdeniz'deki çıkarlarının zedeleneceğini düşünerek, pozisyonlarını bu kaygı ile belirlemişlerdir (Yürük, 2023). Fransa, İngiltere ve Çarlık Rusya, Osmanlı Devleti'nde çıkan isyanlara müdahale ederek bu isyanları uluslararası sorun haline getirmeye çalışmışlardır (Topsakal, 2016). Yunanistan'ın bağımsızlık isyanının başladığı zaman isyanın başarısız olacağını düşünen İngiltere, daha sonradan Yunanistan'ın kendi nüfuzları altında bağımsız bir devlet olmasının çıkarları için iyi olacağını düşünerek Osmanlı Devleti karşısı siyaset izlemiştir (Yurdakul, 2023). İngiltere, Çarlık Rusya, Fransa devletleri 1827'de Londra'da iç işlerinde bağımsız dış işlerinde Osmanlı Devleti'ne bağlı bir Yunanistan'ın kurulması yönünde karar almışlardır (Şener, 2016; Afyoncu, 2012). Osmanlı Devleti Lozan kararlarını kabul etmeyince bu ülkeler Navarin'de 1827 yılında Mısır donanması ve Osmanlı Devleti donanmasını yakmışlardır (Yürük, 2023; Afyoncu, 2012; Acar, 2007).

Navarin'de Osmanlı Devleti donanmasının yakılması Osmanlı - Rus ilişkilerinin bozulmasına ve Çarlık Rusya ile Osmanlı Devleti arasında savaş çıkmasına neden olmuştur (Armaoğlu, 2020). 1828 tarihinde Çarlık Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır (Özcan, 2008, Acar, 2007). Osmanlı Devleti, Mora isyanlarının devam etmesi, donanmasının yok edilmiş olması (Armaoğlu, 2020) ve Yeniçeri Ocağının yeni kapatılmış olması gibi sebeplerden dolayı Çarlık Rusya ile savaşacak durumda değildir (Yılmaz ve Yakşı, 2016; Saray, 1998). Çarlık Rusya, Osmanlı Devleti'nin bu durumundan faydalanarak doğuda Erzurum, batıda Edirne'ye kadar ilerleyerek Osmanlı'yı kısıpaca almıştır (Efe ve Kızıl, 2018). İngiltere, Fransa ve Prusya'nın arabuluculuğu sonucunda (Özgen, 2018) Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya arasında 1829 yılında Edirne Antlaşması imzalanmıştır (Armaoğlu, 2020; Özkök, 2017; Saray, 1998). 16 maddeden oluşan (Url-6, 2024) Edirne Antlaşması ile İngiltere, Çarlık Rusya, Fransa'nın 1827'de Londra'da aldıkları kararları Osmanlı Devleti kabul etmek zorunda kalmıştır (Afyoncu, 2012). Antlaşma hükümleri uyarınca Boğazlar'dan barış zamanında tüm ülkelerin ticari gemileri geçebilecektir (Hatipoğlu, 2012). Böylece Çarlık Rusya ticaret gemilerinin Boğazlar'dan serbest geçişini Osmanlı Devleti'ne onaylatmıştır (Keleş, 2008a). Aslında benzer bir taviz 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Çarlık Rusya'ya tanınmıştı ancak Osmanlı Devleti uygulamada sorunlar çıkarmıştı. Edirne Antlaşması ile Çarlık Rusya, daha önce Osmanlı'dan elde

etiği imtiyazları yeni bir antlaşmayla güvence altına almış bulunmaktadır. Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonraki en ağır antlaşma (Efe ve Kızıl, 2018) olan bu antlaşma ile Boğazlar konusu bir kez daha uluslararası bir mesele haline gelmiştir (Özcan, 2008).

Edirne Antlaşması öncesinde Çarlık Rusya, Osmanlı Devleti'ni tarih sayfasından silerek Boğazlar üzerinde hâkimiyet tesis etme konumundayken Osmanlı Devleti ile Barış Antlaşması yapmayı tercih etmiştir. Bunun sebebi olarak da Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının getireceği bilinmezlik yerine, güçsüz bir Osmanlı Devleti'nin bulunmasını tercih etmesidir. (Hale, 2003). Başka bir sebep olarak da Boğazlar üzerinde hâkimiyet tesis ettiğinde Avrupalı büyük güçlerin ittifakı karşısında kendini bulması ihtimali sonrasında Avrupalı büyük güçler ile girişeceği mücadeleyi kazanamayacağını bilmesidir. Dolayısıyla Avrupalı devletleri doğrudan karşısına almayacağı uygun koşulları bekleme yahut karşısına alacaksa karşı koyabileceği güç kapasitesine ulaşma düşüncesiyle hareket etmiştir.

2.6.1 Dönemin değerlendirilmesi

19. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'daki büyük devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki politikaları, Çarlık Rusya'nın çıkarları ile çakıştığı için Avrupa'daki büyük devletleri rahatsız eder duruma gelmiştir. Artık Avrupalı büyük güçlerden birisi olan Çarlık Rusya bir yandan Karadeniz'de yer alırken, bir yandan da Balkanlar'da yer almaya başlamıştır.

Çarlık Rusya'nın Boğazlar'a sahip olamaması durumunda Balkanlar'da yeni kurulacak devletçiklerde nüfuzunu kullanarak, Ege Denizi'ne oradan da sıcak denizlere açılma niyetindedir. Bu amaçla Balkanlar'daki isyanları desteklemiş, bu isyanlara askeri, maddi ve manevi yardımlarda bulunmuştur. Rusya'nın bu yayılmacı politikası karşısında İngiltere Akdeniz'deki çıkarlarının zarar görmesi olasılığı ile Çarlık Rusya'nın nüfuzu altında bir Balkanlar yerine kendi nüfuzu altında bir Balkanlar oluşturma çabasına girmiştir. Fransa ise Akdeniz'de İngiliz hegemonyasını kırmak için bir yandan Mısır'a bir yandan da Balkanlar'a ilgi duyup buradaki isyanları desteklemiştir. Bu üç Avrupalı büyük devletin çıkar çatışmaları sonucu bu devletler kendi güdümünde bir Balkanlar düşüncesi ile isyanlar çıkmasını desteklemişlerdir.

Osmanlı Devleti ise içinde bulunduğu maddi ve askeri sıkıntılar sebebiyle Balkanlar'daki isyanlara yeterince müdahale edememiş ve isyanlar büyümüştür. Mısır

Valisinin isyanları bastırması Avrupa devletlerinin çıkarlarını zedelemiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti yerine Mısır Valisinin güç kazanması Avrupa devletlerinde kaygıya neden olmuştur. Avrupa devletlerinin Akdeniz'deki çıkarlarınınin zedelenmesi sebebiyle kendi aralarında yaşadıkları sorunları bir tarafa bırakarak 1827 yılında Londra'da bir araya gelebilmişlerdir.

Avrupalı büyük devletlerin amacı Osmanlı Devleti'nden bağımsız Balkanlar'da devletlerin kurulması veya iç işlerinde serbest dış işlerinde Osmanlı'ya bağlı devletlerin kurulmasıdır. Böylece Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'nin iç işlerine rahatlıkla müdahale edebileceklerdir. Avrupa devletlerinin bu stratejileri sonucunda Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya arasında savaş çıkmış ve bu savaş sonunda Edirne Antlaşması imzalanmıştır.

Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya arasında yapılan savaşta Çarlık Rusya, Osmanlı Devleti'ni yıkabilecek bir avantaja sahipken bunu gerçekleştirmemiştir. Bunun en önemli sebebi Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra Boğazlar konusunda Avrupa devletleri ile savaşı göze alamayıp kendisinin dışında farklı bir veya birkaç devletin Boğazlar'a hâkim olabileme olasılığından dolayı güçsüz bir Osmanlı Devleti'nin ayakta durmasının çıkarları için daha iyi olacağı düşüncesindedir.

Çarlık Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması'nda sonra kazandığı ticaret gemilerinin Boğazlar'dan geçerek ticaret yapması iznini bu dönemde de devam ettirmiştir. Söz konusu antlaşmayla Çarlık Rusya'ya savaş gemilerinin Boğazları kullanımına ilişkin herhangi bir taviz verilmemiştir. Dolayısıyla Kaide-i Kaim hükümlerinin savaş gemilerine ilişkin kapalılık hükmü burada devam etmiş, ticaret gemilerine ilişkin hükmünün ihlali ise yeniden teyit edilmiştir.

2.7 1833 Hünkâr İskeleyi

Edirne Antlaşması sonrasında Osmanlı Devleti'nin Mısır Valisine vaat ettiği valilikleri Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın talep etmesi (Turan, 2014) ve Osmanlı Devleti'nin bu talebe olumsuz cevap vermesi üzerine Mısır Valisi 1832 yılında Suriye'yi işgal etmek üzere harekete geçmiştir (Yürük, 2023). Mısır Valisinin bu teşebbüste bulunmasında Fransızların yardımıyla ordusunu modernize etmesi (Şener, 2016; Ateş, 2012), Fransa'nın desteğini alması (Topsakal, 2016), Osmanlı Devleti'nde Yeniçeri Ocağı'nın dağıtılmış ve yeni kurulan ordunun ise Çarlık Rusya ile yapılan savaşta

büyük kayıp vermiş olması, Osmanlı Devleti'nin donanmasının büyük kısmının Navarin'de yakılmış olması etkili olmuştur (Özcan, 2008). Osmanlı Devleti Mısır Valisinin ilerleyişini durduramayınca Avrupa devletlerinden yardım istemek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin yardım çağrısına Çarlık Rusya olumlu cevap vermiştir (Zeyrek, 1988). Rus donanmasının İstanbul'a gelmesi ile Avusturya, Fransa ve İngiltere olayın vahametini anlayarak Rus gemilerinin her an İstanbul'u işgal etme ihtimali kaygısıyla Çarlık Rusya'nın geri çekilmesi ve savaşın bitirilmesi için Osmanlı Devleti'ne baskı yapmışlardır (Armaoğlu, 2020). Fransa ve İngiltere'nin baskılarıyla Mısır Valisi ile Osmanlı Devleti arasında 1833 yılında Kütahya Antlaşması imzalanmıştır (Sakaoğlu, 2017; Tellioglu, 2015; Ateş, 2012; Saray, 1998). Bu antlaşmaya rağmen İstanbul'daki Fransız ve İngiliz etkisini azaltmak ve nüfuzunu korumak için (Erdaş, 2020) Çarlık Rusya'nın baskısı ile Kütahya Antlaşması ile aynı yıl olan 1833 yılında Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya arasında Hünkâr İskeleyi Antlaşması yapılmıştır (Karal, 2022; İskit, 2012; Uludağ, 2012; Shaw ve Shaw, 2010). Antlaşmanın süresi 8 yıl olarak belirlenmiştir (Url-7, 2024; Bozkurt, 2021). Anlaşma Osmanlı Devleti ve Çarlık Rusya'nın herhangi bir savaş anında birbirlerine askeri olarak yardım etmeyi esas almıştır (Özcan, 2008). Anlaşmaya göre Osmanlı Devleti saldırıya uğrarsa Çarlık Rusya, kara ve deniz yoluyla Osmanlı Devleti'ne hem maddi hem de askeri yardımda bulunacaktır (Erdaş, 2020), buna karşılık Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar sebebiyle Çarlık Rusya'ya askeri ve maddi yardım yapmak yerine Boğazlar'ı diğer ülkelerin savaş gemilerine karşı kapatacağıdır (Armaoğlu, 2020; Tellioglu, 2015; Ateş, 2012). Savaş anında diğer devletlerin savaş gemilerine Karadeniz'i kapatırken, Çarlık Rusya'nın savaş gemileri Akdeniz'e geçebilecektir (Efe ve Kızıl, 2018). Böylece Çarlık Rusya, savaş anında güneyden gelecek saldırıları önlemiş olacaktır (Özcan, 2008; Kurat, 1987). Çarlık Rusya'nın hayali olan sıcak denizlere inme politikasının önündeki engel olan Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırmanın söz konusu olmadığı şartlarda Boğazlar'dan savaş gemilerinin serbest geçebilme hakkını elde etmesi ve Karadeniz'e yabancı savaş gemilerinin girememesi Çarlık Rusya için bir kazanım olmuştur (Kurtini, 2019).

Bu antlaşma Osmanlı Devleti'nin geleceği için önemli bir nokta olmuştur (Özcan, 2008). Osmanlı Devleti Çarlık Rusya karşısında güçsüz konuma düşmüş ve Boğazlar konusundaki hâkimiyeti büyük bir darbe almıştır (Yılmaz ve Yakşı, 2016). Hünkâr İskeleyi Antlaşması ile Osmanlı Devleti Çarlık Rusya himayesine girmeye başlamıştır

(Url-7, 2024; Afyoncu, 2012; Kurat, 1987) ve Osmanlı Devleti Rus nüfuzunun etkisi altına girmiştir (Zeyrek, 1988). Antlaşmanın gizli maddelerinin ortaya çıkması ile antlaşmaya İngiltere ve Fransa büyük tepki vermiştir (Keleş, 2008a).

Çarlık Rusya'nın bu antlaşma ile kazanımları İngiltere ve Fransa'yı huzursuz etmiş ve iki ülkeyi iş birliğine sevk etmiştir (Armaoğlu, 2020). Antlaşmada Boğazlar'ın statüsünde herhangi bir değişiklik yapılmamasına rağmen uluslararası kamuoyunda Boğazlar konusu gündeme gelmiş ve bir kez daha uluslararası bir konu olmuştur (Skalar ve Cecanpınar, 2021). Hünkâr İskeleyi Antlaşması ile uluslararası konu haline gelen Boğazlar meselesi sonrasında Avrupa'daki büyük devletlerin bütün sorunlarına rağmen bir araya gelmelerine neden olmuştur. Çarlık Rusya bu oluşum karşısında Avrupa'da yalnızlığa itilmiştir (Zeyrek, 1988). Hünkâr İskeleyi Anlaşması'ndan sonra Boğazlar sorunu şark sorunu olarak adlandırılmaya başlanmıştır (Hatipoğlu, 2012). Diğer bir ifadeyle Boğazlar sorunu, şark sorununun en önemli parçalarından birini oluşturmaya başlamıştır.

2.7.1 Dönemin değerlendirilmesi

19. yüzyılda Çarlık Rusya'nın engellenemez yükselişi karşısında diğer Avrupa devletleri tedbir almaya ve Çarlık Rusya'yı yalnızlaştırmaya başlamıştır. Çarlık Rusya, Osmanlı Devleti'ni himaye edecek kadar büyümüştür. Avrupa devletleri bir yandan Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışarak ayaklanmaları teşvik etmişler bir yandan da Osmanlı Devleti'nin yıkılmaması için aralarındaki anlaşmazlıklara rağmen bir araya gelip birlikte hareket etmişlerdir.

Çarlık Rusya, bu dönemde Osmanlı Devleti'nin yıkılmaması yönünde strateji geliştirmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin yıkılması durumunda Boğazlar 'da Avrupa devletleri ile yapılacak anlaşmalar sonucunda Osmanlı Devleti'nden daha güçlü bir yapının Osmanlı Devleti yerine gelme ihtimalinden dolayı bu stratejiyi benimsemiştir. Çarlık Rusya, bu dönemde sıcak denizlere ulaşmak için bazen Osmanlı Devleti üzerinde hâkimiyet sağlamış bazen de Osmanlı Devleti'nin yıkılmaması için Osmanlı Devleti'ne yardım etmiştir. Bu yardımlardan bir tanesi de Mısır Valisinin isyanında Osmanlı Devleti'nin yanında yer almasıdır. Çarlık Rusya'nın buradaki amacı Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını önlemek, güçsüz bir Osmanlı Devleti'nden Boğazlar konusunda daha fazla imtiyaz elde etmektir. Mısır Valisinin isyanında Osmanlı Devleti tarafını tutmuştur ve bu yönde eyleme geçmiştir. Bunun sonucunda Hünkâr

İskelesi Antlaşması'nı imzalayarak Osmanlı Devleti'nden büyük tavizler koparmıştır. Çarlık Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzunun artmasından kaygılanan Avrupa'nın büyük devletleri bu anlaşma sayesinde ilerleyen yıllarda bir araya gelerek Çarlık Rusya'ya karşı birlikte hareket etme eğilimi göstermişlerdir.

Sonuç olarak bu dönemde Çarlık Rusya yine Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak için Osmanlı Devleti ile ittifak yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin Çarlık Rusya dışında herhangi bir ülkenin veya ülkelerin kontrol altına girmesini veya Osmanlı devletini ele geçirmesini istememiştir.

Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın Türk Boğazları konusunda Çarlık Rusya'ya sağladığı stratejik yenilikler üç başlık altında toplanabilir. Birincisi, Rus yönetimi, Boğazlar'ın çarlık Rusya dışındaki devletlerin savaş gemilerine kapalı hale getirilmesiyle Çarlık Rusya'nın Karadeniz'deki siyasi üstünlüğünü ve toprak bütünlüğünü güvence altına almaktadır. İkinci olarak, Çarlık Rusya, Karadeniz'de yayılcı bir politika izlediği takdirde Avrupalı büyük güçlerin Boğazlar'ı geçerek Karadeniz'e ulaşmasını engellediği için manevra alanını genişletmektedir. Üçüncü olarak Çarlık Rusya, herhangi bir savaş durumunda savaş gemilerini Akdeniz'e çıkarma ayrıcalığını elde etmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla çarlık Rusya zayıf Osmanlı Devleti'nin yardımına giderek hem Osmanlı üzerinde nüfuz kuran hem de Avrupalı güçler karşısında üstünlük sağlayan ayrıcalıklara sahip olmuştur. Çarlık Rusya'nın bu kazanımları, Osmanlı Kaide-i Kaim'ini ortadan kaldırmış ve bir bakıma Rus Kaide-i Kaim'inin oluşmasının ilk adımı atılmıştır. Çarlık Rusya'nın Doğu Akdeniz, Boğazlar ve Karadeniz'de güç dengesini değiştiren üstünlüğü Avrupalı büyük güçleri derinden kaygılandırarak ve güç dengesini restore etmeye dönük tedbirler almaya ve faaliyetler icra etmeye yönlendirecektir.

2.8 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi

1833 yılında Mısır Valisi ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Kütahya Antlaşması'ndan iki tarafta memnun kalmamıştır (Kurtini, 2019). Antlaşmayı Osmanlı Devleti büyük devletlerin zorlaması ile kabul etmiş ve ilk fırsatta Mısır meselesini çözmek istemiştir (Armaoğlu, 2020). Mısır Valisi de savaşlarda kazanmasına rağmen istediği sonucu alamadığını düşünüp Osmanlı Devleti'nden bu yerleri tekrar almak istemiştir (Özcan, 2008). Osmanlı Devleti, orduyu yeniden yapılandırmak için Prusya'dan (Almanya) subaylar getirtip orduyu yeniden düzenlemiştir (Armaoğlu,

2020). Bu atmosferde 1834 yılında Lübnan'da (Özcan, 2008) ve Suriye'de Mısır Valisine karşı ayaklanmalar başlamıştır (Armaoğlu, 2020). Osmanlı Devleti bu ayaklanmaları desteklemiştir (Özcan, 2008). Osmanlı Devleti çıkan isyanları fırsat bilip Mısır Valiliğine savaş açmaya karar verdiği esnada, Arnavutluk'ta isyan çıkması (Armaoğlu, 2020) ve Fransa ile İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin Mısır'a savaş açmasına karşı olumsuz tutumlarından dolayı vazgeçmiştir (Özcan, 2008).

18. yüzyılda Çarlık Rusya'nın güç kazanması ve Osmanlı Devleti'nin topraklarını işgal etmesinde bir sorun görmeyen İngiltere, Çarlık Rusya'nın gücünün artmasının kendi çıkarlarını tehdit edeceği düşüncesinden dolayı Çarlık Rusya'yı destekleyen politikalarından vazgeçerek Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma yönünde politikalar geliştirmiştir (Hatipoğlu, 2012). Bundan dolayı İngiltere bir yandan Çarlık Rusya'nın Osmanlı Devleti'nde oluşturacağı nüfuzu engellemek (Özsaraç ve Gündoğan, 2022), bir taraftan da ticari ayrıcalıklar sağlamak için Osmanlı Devleti ile Balta Limanı Antlaşması imzalamıştır (Sander, 2004; Ortaylı, 2008a).

İngiltere'nin bu antlaşma ile önemli ticari avantajlar elde etmesi ve Karadeniz'de ticari faaliyetlerini arttırması Çarlık Rusya'yı rahatsız etmiştir (Duman, 2017). Osmanlı Devleti, Mısır Valisi ile yaşanan sıkıntılar sebebiyle bu antlaşmayı İngiltere'den gelecek yardımlar karşılığında imzalamak zorunda kalmıştır. Baltalimanı Antlaşmasına Fransa ve Çarlık Rusya'dan itirazlar gelmiştir. İtirazlar üzerine bu ülkelere de ilerleyen zamanlarda bu antlaşmanın ticari şartlarına benzer imtiyazlar verilmiştir. Bu imtiyazlar Osmanlı Devleti'nin ekonomisini zorlamıştır (Yürük, 2023). Mısır Valisi Osmanlı Devleti'nden Mısır, Suriye, Akka, Trablus, Şam ve Adana valiliklerinin babadan oğula geçmesi ve buraların kendisine verilmesini istemiştir. Osmanlı Devleti'nin bu istekleri kısmen reddetmesi üzerine Mısır Valisi Osmanlı Devleti'ne vergi ödemeyeceğini söyleyerek bağımsızlığını ilan etmiştir (Özcan, 2008). Fransa, Mısır Valisinin bağımsızlığını desteklemiştir (Keleş, 2008a). Osmanlı Devleti ile Mısır Valisi arasında 1839 yılında Nizip Savaşı olmuş ve bu savaştan Osmanlı Devleti mağlup olarak ayrılmıştır. Osmanlı Devleti, Mısır Valisine antlaşma teklifinde bulunmuş, fakat Mısır Valisi kabul etmemiştir (Özcan, 2008). Mısır Valisinin bağımsızlığını ilan etmesinde İngiltere istenen tepkiyi vermeyince Çarlık Rusya, Osmanlı Devleti'ne yardım teklifinde bulunmuştur (Yürük, 2023). Bu gelişmeler üzerine Avrupa devletleri Çarlık Rusya'nın Hünkâr İskelesi Antlaşması gereğince Osmanlı Devleti'ne yardım etme bahanesiyle Boğazlar'a gelmesinden ve işgal

etmesinden endişe duymuşlardır (Kurtini, 2019). Fransa, Mısır Valisini desteklediği halde Osmanlı Devleti ile Mısır Valisinin antlaşması taraftarı olmuştur (Armaoğlu, 2020).

Çarlık Rusya son dönemlerde Avrupa devletleri tarafından yalnız bırakılmış bir durumdaydı (Köse, 2022a). Çarlık Rusya, olayların büyümesi sonucunda Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın yenilenmeme kaygısından dolayı ve İngiltere ile karşı karşıya gelmek istemediği için Mısır Valisinin, Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmasından memnun kalmamıştır (Armaoğlu, 2020) ve Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın gereği Osmanlı Devleti'ne yardım etmesi gerekirken, yardım etmekten çekinmiştir (Köse, 2022a). Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya arasında imzalanan ve 8 yıllık ömrü olan Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın süresi 1841 yılında bitiyordu. Aynı hakları yeniden edinemeyeceğinin farkında olan Çarlık Rusya, Boğazlar sorununu Avrupa devletlerinin kendi içlerinde çözmelerini istemediği için bu sürece katılması gerektiğini düşünmüştür (Özcan, 2008) ve Boğazlar konusunun çözümü için uluslararası bir ortamda çözümlenmesi gerektiğini düşünmüştür (Köse, 2022a).

Bu dönemde Çarlık Rusya'nın Karadeniz'deki savaş gemilerinin güçsüz olması sebebiyle güneyden gelebilecek saldırılara karşı kendini korumak için Boğazlar'dan savaş gemilerinin geçişinin yasaklanması fikrine sıcak bakmıştır. İngiltere ise Çarlık Rusya'yı Akdeniz'den uzak tutabilmek için bu fikre sıcak bakmıştır. Böylece iki ülkenin menfaatleri üzerinden fikir birliğine varmaları söz konusu olmuştur (Köse, 2022a). Avusturya Devleti ise Çarlık Rusya'nın Balkanlar'a yayılma politikasından memnun olmadığı için Viyana'da uluslararası bir konferans düzenlenmesinden taraf olmuştur (Armaoğlu, 2020). İkinci kez ortaya çıkan Mısır sorunu Boğazlar'ın egemenliği ve Boğazlar 'da geçiş usullerinin belirlenmesi ve Boğazlar'ın güvenliği konusunu "şark sorunu" Avrupalı büyük devletler için bir sorun haline dönüştürmüştür (Köse, 2022a; Zeyrek, 1988). İngiltere ve Fransa Çanakkale Boğazı'na, Mısır Valisinin Boğazlar'a yönelik hareket etme ihtimaline karşı savaş gemisi gönderip bu sorunu Viyana'da toplanacak bir konferansta ele alınmasını istemişlerdir. İngiltere'nin öncülüğünde Viyana'da bir uluslararası konferans düzenlenmesine karar verilmiştir (Köse, 2022a). İngiltere'nin bu konudaki yoğun çalışmaları sonucu diplomatik girişimler Viyana yerine Londra'ya kaymıştır (Armaoğlu, 2020).

İngiltere, Çarlık Rusya, Avusturya ve Prusya'nın katılımı ile 1840 yılında konferans düzenlenmiş ve aynı yıl konferansa katılan ülkeler Londra Sözleşmesini imzalamışlardır (Armaoğlu, 2020; İskit, 2012; Keleş, 2008a; Kurat, 1987). Yaklaşık olarak 10 yıl süren Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın çıkardığı isyanlar Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi iken Avrupa devletlerinin de katıldığı uluslararası bir sorun haline gelmiştir (Yürük, 2023). Londra Sözleşmesi'ne göre Mısır Valiliği babadan oğula geçecek, Güney Suriye ve Akka Valiliği ömür boyu Mısır Valiliğinde kalacaktır. Boğazlar bütün devletlerin savaş gemilerine kapalı kalacaktır (Kurtini, 2019). Londra Sözleşmesi'nin şartlarını Mısır Valisinin kabul etmemesi durumunda Boğazlar'ı, Mısır ordularına karşı imzası olan bütün devletler korumakla yükümlü olmuşlardır. Sözleşmeye göre Çarlık Rusya'da Osmanlı Devleti ile imzaladığı Hünkâr İskelesi Antlaşması şartlarından vazgeçmiştir (Özcan, 2008). Fransa bu konferansa Çarlık Rusya'yı yanına çekebilmek amacıyla katılmamıştır (Kurtini, 2019). Konferans sonrasında Fransa, Mısır konusunda yalnız kaldığını anlayınca Mısır Valisini desteklemekten vazgeçmiştir (Dördüncü, 2001). Artık Boğazlar meselesi ikili antlaşmalar yerine çok taraflı antlaşmalarla belirlenmeye başlanmıştır (Özcan, 2008). Mısır Valisinin Londra Sözleşmesi maddelerini kabul etmemesi üzerine, İngiltere savaş gemileri İskenderiye şehrinin önlerine gelerek güç gösterisinde bulunmuştur. İngiltere ile Çarlık Rusya'nın da Osmanlı Devleti lehinde hareket etmesi sonucunda Mısır Valisi Londra Sözleşmesini kabul etmek zorunda kalmıştır (Yürük, 2023). Böylece Mısır meselesi kapanmıştır. Mısır sorunu halledildikten sonra Boğazlar konusunu çözmek Avrupa barışı için olmazsa olmaz bir konu haline gelmiştir (Köse, 2022a).

Fransa'nın da katılımıyla (Armaoğlu, 2020) 1841 yılında Londra Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır (Ateş, 2012). Böylece Boğazlar'daki geçişleri yeni bir sisteme taşıyan bu sözleşmeyi İngiltere, Çarlık Rusya, Fransa, Avusturya, Prusya ve Osmanlı Devleti imzalamıştır (Kaya, 2021; Cengiz, 2019). Londra Boğazlar Sözleşmesi 4 maddeden oluşmaktaydı (Armaoğlu, 2020). Sözleşmeye göre Osmanlı Devleti barış zamanında tüm savaş gemilerine Boğazlar'ı kapatacak, savaş zamanında ise kendi çıkarlarına uygun gördüğü devletlerin gemilerine izin verebilecektir (Azap, 2024; Armaoğlu, 2020; Bolsover, 1966). Avusturya, Fransa, İngiltere, Prusya ve Çarlık Rusya devletleri bu uygulamaya uyacaklarını taahhüt etmişlerdir (Dördüncü, 2001). Osmanlı Devleti, elçilerin hafif savaş gemileriyle Boğazlar'dan geçişine özel fermanla izin

verebilecektir (Yürük, 2023; Saray, 1998). Osmanlı Devleti barış içinde bulunduğu bütün devletleri bu sözleşmeyi imzalamaya davet edebilecektir. Londra Boğazlar Sözleşmesi en geç 2 ay içinde onaylanacak ve sözleşmeyi onaylayan devletler antlaşma şartlarına uyacaklarını beyan edeceklerdir (Dördüncü, 2001). Boğazlar'dan ticaret gemilerinin geçişi serbest olacaktır (Zenginkuzucu ve Çintan, 2019). Londra Boğazlar Sözleşmesi aslında 1809'da İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Çanakkale Antlaşması'nın (Azap, 2024) ve 1840 Londra Sözleşmesinin 4. maddesinin yeniden taraf devletler tarafından onaylanmasıdır (Topsakal, 2016). 1842 yılında Toskana, Danimarka, Belçika, İsveç ve Norveç devletleri Londra Boğazlar Sözleşmesi'ne imza atmışlardır (Erdaş, 2020; Dördüncü, 2001).

Londra Boğazlar Sözleşmesi, Boğazlar 'da geçişi düzenleyip belli bir süre sınırı olmayan çok taraflı ilk antlaşma olup (Köse, 2022a), Osmanlı Devleti'nin Boğazlar'daki kontrolünü sınırlayan bir sözleşmedir (Kaya, 2021). Londra Boğazlar Sözleşmesi ile Osmanlı Devleti Boğazlar üzerindeki "Kaide-i Kadim" olarak uygulanan rejimi yeniden elde ettiği görülse de bu kuralı aslında uluslararası çok taraflı bir sisteme devretmiştir (Azap, 2024; Şener, 2014; Sander, 2004). Böylece Boğazlar artık ulusal sistemden çıkıp uluslararası sisteme girmiştir (Kaya, 2022; Skalar ve Cecanpınar, 2021; Uzun, 2017).

Bu sözleşme ile Çarlık Rusya, Hünkâr İskeleyi Antlaşması gereği Osmanlı Devleti'nden elde ettiği kazanımlardan mahrum olmuş ve artık Rus savaş gemileri Boğazlar'dan geçemeyecektir (Kurtini, 2019; Zeyrek, 1988; Kurat, 1987). Londra Boğazlar Sözleşmesi, Çarlık Rusya için ağır bir diplomatik yenilgi olmuştur (Kurat, 1987). Öte yandan Osmanlı Devleti'ne Çarlık Rusya'dan gelebilecek tehlikeler engellenmiştir (Armaoğlu, 2020). Ayrıca Osmanlı Devleti içinde bulunduğu ekonomik, siyasi, askeri çöküş esnasında Boğazlar'ı tek başına savunmak yerine büyük Avrupa devletlerinin toplu olarak savunmasına kavuşmuştur (Dördüncü, 2001). Rusların Boğazlar'dan geçememesi sadece Osmanlı Devleti için bir kazanım değil aynı zamanda Rusların Akdeniz'e inememesi İngiltere'nin çıkarlarına uygun bir uygulama olmuştur (Armaoğlu, 2020). Boğazlar konusunda imzacı devletler sadece Osmanlı Devleti'ne karşı yükümlü olmamışlardır ayrıca birbirlerine karşı da yükümlülükler üstlenmişlerdir (Armaoğlu, 2020; Şener, 2014; Zeyrek, 1988). 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi ile Osmanlı Devleti Avrupa devleti olarak

değerlendiriliyor (Kaya, 2021). Londra Boğazlar Sözleşmesinin maddelerine 1853 yılında çıkan Kırım Savaşı'na kadar imzacı devletler uymuştur (Üçok, 2023).

2.8.1 Dönemin değerlendirilmesi

18. yüzyılda Avrupa'da oluşan ulusçuluk akımı Osmanlı Devleti'ni de etkilemiştir. Osmanlı Devleti'nde Balkanlar'da isyanlar çıkmıştır ve bu isyanları büyük devletler desteklemiştir. İsyanları destekleyen devletlerden bir tanesi de Çarlık Rusya olmuştur. Çarlık Rusya'nın amacı Balkanlar'da nüfuzunu arttırarak kendi nüfuzu altında bağımsız devletçikler kurmak ve devletçikler sayesinde Osmanlı Devleti üzerinde baskı oluşturmak olmuştur. Çarlık Rusya'nın Doğu Avrupa'da Balkanlar'da ve Kafkasya'da nüfuz oluşturması Avrupa'nın büyük devletleri için sorun olmuştur.

Çarlık Rusya'nın büyümesi gelişmesi Avrupa'nın büyük devletleri tarafından takip edilmiş ve çıkarlarına dokunduğu andan itibaren Çarlık Rusya'ya karşı tavır geliştirmişlerdir. Çarlık Rusya, Avrupa devletleri ile ittifaklar yaparak onların tepkisini çekmeden amacına ulaşmak niyetindedir fakat Avrupa devletleri Rusya'nın yayılcı politikasından rahatsız oldukları için Rusya'yı dışlamışlardır. Çarlık Rusya 18. yüzyılın sonunda ve 19. yüzyılda Avrupa siyasal sisteminde yalnızlaştırılmıştır. Avrupa'daki bu siyasal atmosferde Çarlık Rusya Balkanlar'daki ve Kafkaslardaki saldırgan siyasetini sürdürmeye devam etmiş ve Avrupa'dan destek arayışları içerisine girmiştir. Osmanlı Devleti'nde de baş gösteren milliyetçilik akımı etkisi ile Balkanlar'daki isyanlar devam ederken 1833 yılında Mısır Valisi ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Kütahya Antlaşması'ndan sonra Mısır Valiliği ile Osmanlı Devleti arasında yeniden sorunlar çıkmaya başlamıştır.

Çarlık Rusya, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik ve askeri zorlukları da göz önüne alarak Hünkâr İskelesi Antlaşması'na benzer bir antlaşma yapabilme umuduyla Osmanlı Devleti'ne yardım teklifinde bulunmuştur. Osmanlı Devleti Çarlık Rusya'nın Boğazlar'a gelip Osmanlı Devleti'ni işgal etme kaygısı ile bu teklife sıcak bakmamıştır. Osmanlı Devleti içinde bulunduğu ekonomik ve askeri zorluklardan çıkabilmek için kendisine Çarlık Rusya dışında yardım edecek bir Avrupa devleti arayışına girmiş ve bu arayışı İngiltere ile Baltalimanı Antlaşması yaparak elde etmiştir.

Hünkâr İskelesi Antlaşması benzeri bir antlaşma elde edemeyeceğini anlayan Rusya Osmanlı Devleti'nin başka bir Avrupa devleti nüfuzuna girme ihtimalinden

kaygılanarak Boğazlar konusunda uluslararası bir komisyonca karar verilmesinin uygun olacağını düşünmüştür. İngiltere’de Çarlık Rusya’nın veya farklı bir Avrupa devletinin Osmanlı Devleti üzerinde nüfuz oluşturmasını kendi menfaatleri açısından uygun görmediği için Boğazlar konusunda Çarlık Rusya ile aynı düşüncededir.

İngiltere’nin öncülüğünde Osmanlı Devleti ile Mısır Valisi arasında çıkan anlaşmazlığa Avrupa devletleri müdahil olmuş ve dört Avrupa devleti bu konunun çözümünde rol oynamıştır. Avrupa devletleri Mısır meselesini çözdükten sonra bir araya gelerek Boğazlar meselesini de çözmeye karar vermişlerdir. Bu amaçla 1841 yılında Londra Boğazlar Sözleşmesi’ni imzalamışlardır.

Londra Boğazlar Sözleşmesi’ne göre Boğazlar’dan barış zamanında savaş gemilerinin geçişi yasaklanmış, ticaret gemilerinin geçişlerinde ise bir kısıtlama olmamıştır. Savaş zamanında ise Osmanlı Devleti istediği ülkenin savaş gemilerinin Boğazlar’dan geçmesine izin verebilecektir. Londra Boğazlar Sözleşmesi aslında İngiltere’nin bir diplomasi zaferidir çünkü İngiltere’nin menfaatlerine uygun bir sözleşme olmuştur. Bu madde ile İngiltere Çarlık Rusya’yı Karadeniz’e hapsedmiş ve Akdeniz’de sömürgelerine giden yolu güvence altına almıştır. Böylece Çarlık Rusya’nın yayılcı politikasını engellemiştir.

Çarlık Rusya için ise Hünkâr İskeleyi Antlaşması’na göre bu sözleşme bir diplomasi hezimetidir olmasına rağmen, Çarlık Rusya da güneyden kendisine yönelik gelebilecek saldırıları engellemiş olmaktadır. Hünkâr İskeleyi Antlaşması ile Boğazlar üzerinde hâkimiyet kuran Çarlık Rusya bu hâkimiyetin başka bir ülkenin eline geçmesinden kendisinin de içinde yer aldığı bir sistemle kontrol edilmesini sağlamıştır. Artık Çarlık Rusya savaş gemileri Boğazlar’dan geçemeyecektir fakat Boğazlar’dan Rusya’ya tehdit oluşturabilecek farklı ülkelerin savaş gemileri de geçemeyecektir. Çarlık Rusya, Boğazlar üzerindeki hâkimiyetini kaybetmiş fakat kendisini Avrupa siyasal sisteminin dışında bırakmamıştır. Londra Boğazlar Sözleşmesi ile Çar I. Petro’dan itibaren Çarlık Rusya’nın Boğazlar’ı ele geçirip sıcak denizlere inme hayalinin önündeki tek engel olan Osmanlı Devleti yerine artık karşısında kendisinin de içinde bulunduğu çoklu bir devletler grubu yer almıştır. Bu da Çarlık Rusya’nın Akdeniz’e inmesini zorlaştıracak bir durum oluşturmuştur.

Osmanlı Devleti içinse Boğazlar’ı tek başına savunamayacağı için Boğazlar’ı savunma konusunda imzacı devletlerin garantörlüğünü edinmiştir fakat Boğazlar

üzerindeki hâkimiyeti “Kaide-i Kadim” olan uygulama uluslararası bir anlaşma ile imzacı devletlere devredilmiştir. Diğer bir ifadeyle Hünkâr İskeleyi Antlaşması’yla Osmanlı Kaide-i Kaim’inin yerini alan Rus Kaide-i Kaimi ortadan kaldırılarak Uluslararası/Avrupa Kaide-i Kaim’i oluşturulmuştur.

Sonuç olarak, ilk defa Türk Boğazları, Avrupalı büyük güçlerin katıldığı uluslararası konferansta görüşülen bir mesele haline gelmiştir. İkinci olarak, ilk defa Boğazlar’ın işletilmesine ilişkin hükümlerin belirlendiği çok taraflı bir antlaşma imzalanmıştır. Daha önceki antlaşmalar ikili antlaşmalardı. Üçüncü olarak, Boğazlar tüm devletlerin savaş gemilerine kapalı hale getirilerek Rusya’nın Hünkâr İskeleyi Antlaşması’yla elde ettiği imtiyaz elinden alınmış oldu. Böylece Türk Boğazları’nın kullanımı meselesi, Avrupalı devletlerin denetim ve kontrolüne girmiş oldu. Rusya’nın Boğazlar üzerinden yayılmacı siyaseti, Avrupalı büyük güçlerin ortak hareket etmesiyle şimdilik durdurulmuş ve Boğazlar uluslararası güvenceye alınmıştır.

2.9 1856 Paris Antlaşması

1841 yılında imzalanan Londra Boğazlar Sözleşmesi sonrası Osmanlı Devleti uluslararası sistemde barış içinde olurken devlet içinde gerçekleşen isyanları bastırmaya ve ıslahatlar gerçekleştirmeye yoğunlaşmıştır (Yürük, 2023). Çarlık Rusya Osmanlı Devleti’nin iç işlerine rahat müdahale edebilmek adına bir yandan yapılan ıslahatları çok önemsemeyip, diğer yandan da yapılan ıslahatları da engellemeye çalışarak 1841 yılında imzalanan Londra Boğazlar Sözleşmesi ile Osmanlı Devleti üzerinde kaybettiği imtiyazlı konumu elde etmeye çalışmıştır (Özcan, 2008). Çarlık Rusya Balkanlar’daki Hıristiyan halklar ile ilgili konularda Osmanlı Devleti’ne baskıyı yoğunlaştırmıştır (Topsakal, 2016). Avusturya’da çıkan isyandan kaçıp Osmanlı devletine sığınanları Çarlık Rusya’nın ve Avusturya’nın baskılarına rağmen Osmanlı Devleti’nin teslim etmemesi ile Çarlık Rusya ile Osmanlı Devleti arasında mülteci sorunu çıkmış ve iki ülke arası ilişkiler bozulmuştur. Avusturya’da çıkan isyana Çarlık Rusya’nın taraf olması ile İngiltere ile araları açılmıştır (Özcan, 2008).

1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi’nin Çarlık Rusya için ağır bir diplomatik yenilgi olmasına rağmen Çar I. Nikola Osmanlı Devleti’ni ilhak etmek için çalışmalarına devam etmiştir (Kurat, 1987). Osmanlı Devleti’nin eski gücünde olmamasını fırsata çevirip Osmanlı Devleti’nin yıkılmasından sonra topraklarını paylaşma planları yapıp, bu konuda ittifak arayışına girmiştir. Avusturya ile yapılan görüşmelerden sonuç

alamayınca (Hatipoğlu, 2012), İngiltere ile görüşmeye başlamıştır (Özcan, 2008; Bolsover, 1966). Öyle ki 1844 yılında Londra'yı ziyaret eden Çar I. Nikola İngiltere'de Osmanlı Devleti'ni ölmekte olan bir hastaya benzetip Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra Osmanlı Devleti'nin topraklarını bölüşmek için geç kalmamak adına İngiltere'ye önceden antlaşma teklif etmiştir (Saray, 1998). Çar I. Nikola'nın bu teklifine İngiltere'nin ne olumlu ne de olumsuz cevap vermesi üzerine, Çar I. Nikola bu defa Fransa ile İngiltere arasındaki rekabete ve bu dönemde Çarlık Rusya ordusunun gösterdiği zaferlere güvenerek, İngilizlerin antlaşmaya varacağını düşünerek İngiltere ile uzlaşmaya yönelik siyaset izlemiştir (Kurat, 1987).

İngiltere ile ilişkilerin bozulması sonrası İngiltere'den de istediği desteği alamayan Çarlık Rusya Boğazlar başta olmak üzere Osmanlı topraklarını işgal etme konusunda tek başına hareket ederek bu konudaki çalışmalarını arttırmıştır (Hatipoğlu, 2012). Çarlık Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı saldırgan tutumu İngilizlerin ve Fransızların Osmanlı Devleti'ne karşı daha ılımlı bir politika izlemelerine sebep olmuştur (Saray, 1998). Çarlık Rusya Kudüs ve çevresindeki Hristiyan nüfuzunu kullanarak Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmek istemiştir (Armaoğlu, 2017; Özcan, 2008). Çarlık Rusya Osmanlı Devleti'ne Kutsal yerlerle ilgili isteklerini bildirirken Osmanlı Devleti'nden Çarlık Rusya ile antlaşma yapması ve yapılacak antlaşma gereği Osmanlı Devleti bir saldırıya uğrarsa Çarlık Rusya donanması ve kara kuvvetleri ile Osmanlı Devleti'ne yardım edecek (Keleş, 2008a), bunun karşılığı olarak da Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yer alan Ortodoks Hristiyanların Çarlık Rusya himayesinde olduğu Osmanlı Devleti tarafından tanınacaktır (Özcan, 2008). Osmanlı Devleti bu öneriyi reddedince Eflak Boğdan Beyliğini işgal edeceğini bildirmiştir (Turan, 2014; Özcan, 2008). Osmanlı Devleti bu gelişmeler üzerine Londra Boğazlar Sözleşmesi'ni imzalayan devletlerden yardım istemiştir (Keleş, 2008a). Çarlık Rusya'nın tarihsel bir politikası olan sıcak denizleri inme politikası, kutsal yerler sorunu ve mülteci sorunu nedenleri (Söylemez, 2021b) ile 1853 yılında Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir (Özkök, 2017; Kurat, 1987).

Çarlık Rusya'nın bu tepkisine karşılık İngiltere (Armaoğlu, 2020; Özcan, 2008) ve Fransa savaş gemileri Çanakkale Boğazı'na gelmişlerdir (Kurat, 1987). Buna rağmen Çarlık Rusya Eflak Boğdan Beyliği'ni işgal etmiştir (Sert, 2016; Ateş, 2012). Avusturya'nın önerisiyle 1853 yılında Viyana'da konferans düzenlenmiştir (Özcan, 2008). Konferansa Fransa, İngiltere, Prusya ve Avusturya katılmıştır. Konferansta

Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması anlaşmanın ön şartı olan “dört nokta”yı kabul etmişler ve bu kararları Çarlık Rusya'ya bildirmişlerdir. Çarlık Rusya'ya verilen dört nokta şunlardı:

1. Eflak Boğdan Avrupa'nın büyük devletlerinin garantörlüğü altında olacaktır.
2. Tuna Nehri'nde gemilerin serbest dolaşımı devam edecektir.
3. Karadeniz ve Boğazlar savaş gemilerine kapatılacak. Karadeniz'de savaş gemisi inşa eden tersaneler kapatılacak. Karadeniz tarafsız bir deniz olacaktır.
4. Osmanlı Devleti topraklarında yer alan Hristiyan halkın hakları korunacaktır (Armaoğlu, 2020).

Çarlık Rusya bu teklifi reddetmiştir. Konferansta Çarlık Rusya ile karşılıklı, çeşitli teklifler yapılmış ve bu teklifler kabul edilmemiştir (Keleş, 2008a).

Avrupa devletlerinden istediği desteği bulamayan Osmanlı Devleti de Çarlık Rusya'ya 1853 yılında savaş ilan etmek zorunda kalmıştır (Yürük, 2023; Güner, 2022). 1856 yılına kadar devam eden ve Kırım savaşı olarak da adlandırılan savaşta (Topsakal, 2016) İngiltere, Fransa ve Osmanlı Devleti'nden oluşan bir ittifak oluşmaya başlamıştır (Yürük,2023; Efe ve Kızıl, 2018; Hatipoğlu, 2012), İngiltere, Fransa ve Osmanlı Devletleri arasında İstanbul Antlaşması imzalanmıştır (Armaoğlu, 2020; Afyoncu, 2012). Bu ittifaka sonradan İtalya'da katılmıştır (Kurat, 1987). İngiliz ve Fransız savaş gemileri Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul'a gelmiştir (Armaoğlu, 2020; Saray, 1998).

Çarlık Rusya'nın Sinop Limanı'na baskın yapması üzerine (Güner, 2022; Duman, 2017), İngiliz ve Fransız savaş gemileri Karadeniz'e çıkmıştır (Armaoğlu, 2020; Kurat, 1987). 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi gereği, Osmanlı Devleti istediği devlete savaş gemileriyle Boğazlar'dan geçme hakkı tanımıştır. İngiltere ve Fransa'ya tanınan bu hak bunun göstergesidir. 1854 yılında İngiltere ve Fransa, Çarlık Rusya'ya savaş ilan etmişlerdir (Yürük, 2023; Armaoğlu, 2020; Turan, 2014; Keleş, 2008a). Prusya ve Avusturya da Çarlık Rusya karşıtı tavır almışlardır (Kurat, 1987).

Savaşta Çarlık Rusya'ya karşı İngiltere, Fransa ve Osmanlı Devleti birlikte hareket etmiş (Kurat, 1987) ve savaş Çarlık Rusya'nın Karadeniz'deki donanmasını yok etmek maksadı ile Kırım'da yoğunlaşmıştır (Yürük, 2023). Savaşa İtalya'nın da katılımı ile (Efe ve Kızıl, 2018) Çarlık Rusya büyük kayıplar vermiştir (Kurat, 1987). Çarlık

Rusya yaşadığı büyük kayıplar sonrası barış yapmak zorunda kalmıştır (Efe ve Kızıll, 2018). Osmanlı Devleti, Fransa, İngiltere, Avusturya, Prusya, İtalya ve Çarlık Rusya'nın katılımı ile Paris Konferansı yapılmıştır (Yürük, 2023; Armaoğlu, 2020; Kurtini, 2019). Yapılan görüşmeler sonrasında Osmanlı Devleti, Fransa, İngiltere, Avusturya, Prusya, İtalya ve Çarlık Rusya arasında 1856 yılında Paris Barış Antlaşması imzalanmıştır (Azap, 2024; Mantran, 2023; Armaoğlu, 2020; Kurtini, 2019; Efe ve Kızıll, 2018; Yılmaz ve Yakşı, 2016; Sander, 2012). Otuz dört maddeden oluşan bu antlaşmayla (Url-8, 2024; Turan, 2014) Çarlık Rusya ile yapılan Prut Savaşı'ndan sonraki en büyük kazanım olan ve Kırım Savaşı olarak da adlandırılan bu savaş son bulmuştur (Özkök, 2017; Afyoncu, 2012).

Paris Antlaşması ile 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi gereğince Boğazlar'ın tüm devletlerin savaş gemilerine kapalı olması ilkesi yeniden kabul edilmiş (Azap,2024; Kurtini, 2019; Özgen, 2018; Şener, 2014; Zeyrek, 1988; Bolsover, 1966), ticaret gemilerinin ise geçişi yine bu sözleşmedeki gibi serbest bırakılmıştır (Kaya, 2022; Hatipoğlu, 2012; Özcan, 2008; Acar, 2007; Zeyrek, 1988). Londra Boğazlar Sözleşmesi'nden farklı olarak hem Çarlık Rusya'nın hem de Osmanlı Devleti'nin Karadeniz sahilinde hiçbir savaş gemisi yapan tersanesi olmayacaktır, olanlar da yıkılacaktır (Bozkurt, 2021; Armaoğlu, 2020). Karadeniz savaş gemilerinden arındırılacaktır (Afyoncu, 2012). Çarlık Rusya ile Osmanlı Devleti kendi aralarında belirleyecekleri miktarda Karadeniz'de hafif savaş gemisi bulundurabilecektir (Yürük, 2023; Efe ve Kızıll, 2018; Keleş, 2008a). Karadeniz böylece tüm devletlerin savaş gemilerinden arınmıştır (Azap, 2024; Kurtini, 2019). Karadeniz'de ticaret yapan ülkelerin hem Çarlık Rusya sahillerinde hem de Osmanlı Devleti sahillerinde konsolosluk açmalarına izin verilmiştir (Yürük, 2023; Efe ve Kızıll, 2018).

Osmanlı Devleti'nin yaptığı Islahat Fermanı antlaşmada yer almış ve imzacı devletler Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmeyecektir (Armaoğlu, 2020). Böylece Paris Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışılmayacaktır (Özgen, 2018; Afyoncu, 2012). Bu madde ile Çarlık Rusya'nın Osmanlı Devleti tebaası olan Hristiyan halkı bahane ederek Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışması engellenmek istenmiştir (Oğuz, 2023; Armaoğlu, 2020). Eflak ve Boğdan Beylikleri 'ne özerklik verilmiş ve iki özerk bölgenin özerklikleri imzacı devletlerin garantisi altına girmiştir (Afyoncu, 2012; Shaw ve Shaw, 2010). Eflak ve Boğdan özerkliklerinin imzacı

devletlerin garantisi altında olması bu beyliklerin Osmanlı Devleti'nden kopması anlamına geliyordu (Armaoğlu, 2020).

Antlaşmada Osmanlı Devleti'nin Avrupa devleti olduğu kabul edilmiştir (Url-8; 2024; Efe ve Kızıl, 2018; Özgen, 2018; Afyoncu, 2012; İskit, 2012; Ortaylı, 2008a; Sander, 2004). Antlaşmayı imzalayan devletlerden biri veya birkaçı Osmanlı Devleti ile ilgili bir sorun yaşadığında sorun yaşayan ülke veya ülkeler Osmanlı Devleti'ne savaş açmadan önce imzacı diğer devletlerin ara buluculuğunu kabul edecektir (Yürük, 2023; Özcan, 2008). Bu madde ile Osmanlı Devleti ile yaşanacak herhangi bir sıkıntı da diğer devletlerin olaya müdahale etme yetkisi doğmuştur (Armaoğlu, 2020).

Paris Antlaşması hükümleri Çarlık Rusya'nın çıkarlarına uygun olmamıştır (Yılmaz ve Yakşı, 2016). Çarlık Rusya 1833 yılında Hünkâr İskeleyi Antlaşması ile Boğazlar konusunda elde ettiği imtiyazları sonrasında, 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'nde kaybettiği imtiyazlar, Londra Boğazlar Sözleşmesi'ne uygun olarak 1856 Paris Antlaşması ile onaylanmıştır. Çarlık Rusya'nın sıcak denizlere inme hayali bu antlaşma ile bir süre daha ertelenmiştir (Keleş, 2009). Çarlık Rusya Karadeniz'deki savaş gemilerini, askeri limanlarını ve tersanelerini yitirmiştir. Çarlık Rusya Karadeniz'deki üstünlüğünü kaybetmiştir (Karal, 2022; Özcan ve Goziev, 2019).

Bu antlaşma ile Çarlık Rusya Karadeniz'de savaş gemisi bulunduramayacak ve aynı zamanda Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya arasında belirlenen hafif savaş gemileri ise Boğazlar'dan geçemeyecektir. Böylece Çarlık Rusya'nın Karadeniz'de eli kolu bağlanmıştır (Kurtini, 2019). Çarlık Rusya'nın Paris Antlaşması ile güney sınırı saldırılara açık hale gelmiştir (Keleş, 2009). Çarlık Rusya Küçük Kaynarca, Bükreş ve Edirne Antlaşmaları ile elde ettiği Osmanlı topraklarındaki Ortodoksların koruyucusu konumunu kaybetmiştir (Oğuz, 2023; Karal, 2022). Eflak ve Boğdan özerkliklerinin imzacı devletlerin garantisi altında olması Çarlık Rusya'nın bu özerkliklerinin iç işlerine karışmasını engellemiştir (Armaoğlu, 2020).

1856 Paris Antlaşması ile Çarlık Rusya'nın sıcak denizlere inip İngiltere'nin uzak doğu ticaret yolunu, Fransa için ise Doğu Akdeniz'deki ticari çıkarlarının Çarlık Rusya tarafından tehdit edilmesi engellenmiştir (Keleş, 2009). Çarlık Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerinde kurduğu baskı, Avrupalı devletlerin sayesinde bu antlaşma ile son bulmuştur (Topsakal, 2016). Paris Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin kendisini tek başına koruyacak kadar güçlü olmadığını göstermiştir (Söylemez, 2021b). Osmanlı

Devleti Avrupa devletlerinin koruması altına girmiştir (Afyoncu, 2012; Ateş, 2012). Osmanlı Devleti Karadeniz'de savaş gemisi inşa eden tersanelerden yoksun olacağı için bu ihtiyacı Marmara Denizi'ndeki tersanelerle gidermiş ve bu gemilerle Karadeniz'e çıkabilmiştir (Kurtini, 2019). Böylece Karadeniz'de Osmanlı Devleti üstünlüğü söz konusu olmuştur (Armaoğlu, 2020). Paris Antlaşması ile Küçük Kaynarca Antlaşması yükümlülüklerine son verilmiştir (Topsakal, 2016). Osmanlı tarihinde ilk defa dış borçlanmaya gitmiştir (Sert, 2016). Alınan borç Osmanlı ekonomisinin iflasına doğru gidişinin başlangıcı olmuştur (Afyoncu, 2012).

Paris Antlaşması sonrası 1856 yılında İngiltere, Fransa, Avusturya, Prusya, Çarlık Rusya, İtalya ve Osmanlı Devleti 4 maddelik ek bir antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre Boğazlar'ın kapalılık ilkesi imzacı devletler tarafından garanti altına alınmıştır (Armaoğlu, 2020). Ayrıca Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya arasında Karadeniz'de bulundurulacak savaş gemilerinin özellikleri ve sayılarını belirlemek üzere üç maddelik ek bir antlaşma yapılmıştır (Keleş, 2008a).

2.9.1 Dönemin değerlendirilmesi

1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi sonrasında Osmanlı Devleti dış politikada sorun yaşamazken sınırları içerisindeki isyanlarla mücadele etmek durumunda kalmıştır. Osmanlı Devleti yaşadığı isyanlara önlem olarak ıslahatlar gerçekleştirmiştir. Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği ıslahatlar büyük Avrupa devletleri tarafından memnuniyetle karşılanırken Çarlık Rusya tarafından hoş karşılanmamıştır. Bunun sebebi Çarlık Rusya'nın yayılmacı politikası gereği Osmanlı topraklarında bağımsız devletçiklerin oluşması ve bu devletçiklerin Çarlık Rusya'nın nüfuzu altında olmasını istemesinden kaynaklanmaktadır. Çarlık Rusya nüfuzu altındaki Balkan Devletleri'ni kullanarak Balkanlar üzerinde Boğazlar'ı es geçerek Ege Denizi'ne ulaşmak istemiştir. Çarlık Rusya'nın bu politikaları sonucu Avusturya'da çıkan isyana taraf ve müdahil olmuştur, bunun sonucunda Osmanlı Devleti ile arasında sorunlar çıkmış ve iki ülke ilişkileri bozulmuştur. Çarlık Rusya'nın Balkanlar'daki bu yayılmacı politikası Avrupa'da tepki toplamış özellikle İngiltere bu konuda Rusya'ya tepki göstermiş ve Çarlık Rusya ile İngiltere karşı karşıya gelmiştir.

Çarlık Rusya'nın sıcak denizleri inme politikası Balkanlar'da isyanları destekleyerek devam ederken diğer taraftan Osmanlı Devleti'ni yıkma ve Boğazlar'ı ele geçirme politikasını da sürdürmeye devam etmiştir. Bu amaçla 1841 Londra Boğazlar

Sözleşmesi ile kaybettiği imtiyazları yeniden ele geçirmek amacıyla bir dizi girişimde bulunmuştur.

Çarlık Rusya bu dönemde Osmanlı Devleti'ni hasta adama benzetip Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına kesin gözle bakıp Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra Osmanlı topraklarını paylaşmada sorun yaşamamak için girişimlerde bulunmuş Batılı ülkelerden destek aramıştır. Avusturya ve İngiltere ile görüşmüş ama istediği sonucu alamamıştır, bunun üzerine Çarlık Rusya Osmanlı Devleti'nin parçalanması ile ilgili çalışmaları tek başına yürütmeye karar vermiştir.

Çarlık Rusya Osmanlı Devleti üzerinde daha önceki anlaşmalara dayanarak oluşturduğu nüfuzu kullanarak Osmanlı Devleti'nden yeni imtiyazlar elde etme maksadıyla Osmanlı tebaası olan Ortodoks Hristiyanları kullanmaya başlamıştır. Bu kapsamda Kudüs ve çevresindeki Ortodoksların sorunlarını gündeme getirmiş ve Osmanlı Devleti ile kutsal yerler sorunu yaşamıştır. Aslında Çarlık Rusya kutsal yerlerde Fransa ile nüfuz mücadelesi yaşamaktadır bu mücadeleyi kazanmak için Osmanlı Devleti'ne baskı yapmıştır. Çarlık Rusya'nın Osmanlı'ya yaptığı bu baskıdan sonuç alamayınca Eflak Boğdan Beyliği'ni işgal etme tehdidinde bulunmuştur.

Çarlık Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerinde hâkimiyet kurmasından endişelenen Avrupa devletleri Çarlık Rusya'nın Osmanlı Devleti ile tekrar Hünkâr İskeleyi Antlaşması tarzı bir antlaşma yapma ihtimalinden çekindiklerinden Osmanlı Devleti'ni destekler bir politika izlemişlerdir. Çarlık Rusya'nın yayılcı politikası karşısında Avrupa devletleri bir araya gelerek Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaya çalışmışlardır.

Avrupalı büyük devletleri Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korurken diğer yandan Osmanlı devletinin çıkarlarını çok da gözetmemişlerdir bu durum karşısında kendisine yeterince destek bulamayan Osmanlı Devleti, Çarlık Rusya'ya karşı savaş ilan etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya arasında Kırım Savaşı olarak da adlandırılan bu savaş sonrasında Avrupa devletleri İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti ile ittifak kurmuşlardır. İttifaka daha sonra birliğini diğer Avrupa devletlerinden geç tamamlayan İtalya'da katılmıştır. İttifak devletleri İstanbul Antlaşması'nı imzalayarak Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumayı amaçlamıştır. Bu amaçla İngiliz ve Fransız devletleri Osmanlı Devleti ile birlikte Çarlık Rusya'ya savaş ilan etmişlerdir.

İngiltere ve Fransa'nın bu savaşa Osmanlı Devleti'nin yanında girmelerinin asıl sebebi Akdeniz'deki çıkarlarını korumak amaçlıdır. Öyle ki Akdeniz'deki çıkarlarını korumak için Karadeniz'deki Rus savaş gemilerinin yok edilmesi gerektiğinin farkında olan bu devletler, bu savaşı Karadeniz'de yoğunlaştırmışlardır. Osmanlı Devleti, İngiltere ve Fransa'nın yardımıyla Çarlık Rusya'ya büyük kayıplar verdirmişler, İtalya'nın da savaşa girmesiyle Çarlık Rusya barış antlaşması yapmak zorunda kalmıştır ve 1856 yılında Osmanlı Devleti, Fransa, İngiltere, Avusturya, Prusya, İtalya ve Çarlık Rusya devletleri Paris Antlaşması'nı imzalamışlardır.

Paris Antlaşması 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'nde yer alan Boğazlar'ın kapalılık ilkesini kabul etmiş, böylece Çarlık Rusya'nın Akdeniz'e inmesi engellenmiştir. Böylece hem Fransa hem de İngiltere'nin Akdeniz'deki çıkarları korunmuştur. Bu antlaşma ile 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'nden farklı olarak Karadeniz'de hem Çarlık Rusya hem de Osmanlı Devleti savaş gemisi bulunduramayacaktır. Böylece Karadeniz savaş gemilerinden arınmış tarafsız bir deniz olmuştur. Bu madde ile yine Fransa ve İngiltere Rusya'dan Akdeniz'e gelebilecek olan tehdidi engellemişlerdir.

Ayrıca Karadeniz'de ticaret gemilerinin dolaşımı Boğazlar'dan geçişi ile ilgili bir sınırlama söz konusu olmamıştır. Hatta hem Çarlık Rusya hem de Osmanlı Devleti sınırları içindeki limanlarda Karadeniz'de ticaret yapan ülkelerin konsolosluk açması hükmü getirilmiştir. Böylece Fransa'nın ve İngiltere'nin Karadeniz'de nüfuz oluşturmalarının önü açılmıştır.

Osmanlı Devleti bu antlaşma ile ilk defa Avrupa devleti sayılmıştır. Paris Antlaşması ile Osmanlı Devleti üzerindeki Çarlık Rusya nüfuzu Avrupa devletlerinin birlikte hareket etmesiyle ortadan kalkmış ve Karadeniz'deki Çarlık Rusya hegemonyası kırılmıştır. Çarlık Rusya'nın daha önce imzalanan Küçük Kaynarca, Bükreş ve Edirne Antlaşması ile elde ettiği Osmanlı Devleti topraklarındaki Ortodoksların himayecisi olma statüsünü kaybetmiştir. Böylece Çarlık Rusya'nın Osmanlı'nın içişlerine müdahalesi engellenmiştir.

Paris Antlaşması ile Osmanlı topraklarının bütünlüğü imzacı devletler tarafından korunmakla birlikte Osmanlı Devleti'nin kendini koruyamayacak kadar güçsüz olduğunun bir göstergesi olmuştur. Çarlık Rusya ile girilen bu savaşta Osmanlı Devleti tarihinde ilk defa dış borçlanma yapmış ve bu borçlanma ile ekonomisi daha da kötüye gitmiştir. İlerleyen zamanlarda Paris Antlaşması'na imza atan devletler Paris

Antlaşması'nın hükümlerini bahane ederek Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmışlardır.

Sonuç olarak Çarlık Rusya bu dönemde sıcak denizlere inebilmek için Boğazlar'a hâkim olma politikasını sürdürmüş ve bunun için önce Osmanlı Devleti ile Hünkâr İskeleyi Antlaşması benzeri bir antlaşma yapılmasını istemiş istediği sonucu alamayınca da Osmanlı Devletini yıkma planları yapmaya başlamıştır. Paris Antlaşması'nda 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'ndeki savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmesini yasaklayan hükmü kabul edilmekle birlikte 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'nden farklı olarak Karadeniz'de savaş gemisi bulundurulmaması hükmü getirilmiştir. Böylece Çarlık Rusya'nın sıcak denizlere inmesi engellenmiştir. Ayrıca bu antlaşma ile Çarlık Rusya'nın Balkanlar'da ilerlemesinin önüne geçilmiştir. Bu antlaşma ile 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile başlayan 1792 Yaş Antlaşması ile teyit edilen Çarlık Rusya'nın Karadeniz'de elde etmiş olduğu siyasi ve askeri üstünlük sona ermiştir. Dolayısıyla Karadeniz'de Osmanlı Devleti dâhil herhangi bir büyük gücün hâkimiyeti söz konusu olmadığı bir statüko tesis edilmiştir.

1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi, Çarlık Rusya'nın Akdeniz'e çıkışını ve uluslararası hükümler getirerek Türk Boğazları üzerindeki nüfuzunu sona erdirmiş ve denizlerde yayılması geriletmiştir. Şimdi ise Paris Antlaşması ile Rusya'nın Karadeniz'deki üstünlüğünü sona erdirerek denizlerdeki yayılmacılığı daha da geriletmiştir. Ne var ki söz konusu antlaşma, Osmanlı'nın Karadeniz'de donanma bulundurmasını yasaklamıştır ve bu deniz bölgesi "gayri askeri statü" olmuştur. Böylece Türk Boğazları ve Karadeniz Avrupalı büyük güçlerin uluslararası denetimi altına alınmış ve herhangi bir büyük gücün nüfuzu ya da kontrolüne bırakılmamıştır. Rus yayılmacılığı hem durdurulmuş hem de geriletmiştir.

2.10 1871 Londra Antlaşması

19. yüzyılın sonuna gelindiğinde Avrupa'daki büyük devletlerin yürüttüğü siyasette Osmanlı Devleti daha fazla gündemde olmuştur (Çomak, 2015). Bu süreçte Çarlık Rusya 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi ve 1856 Paris Antlaşması ile Boğazlar konusundaki çok taraflı uluslararası antlaşmaların kendisi için sıkıntı olacağını anlamıştır (Bolsover,1966). Çünkü bu iki antlaşmanın Boğazlar ve Karadeniz ile ilgili maddeleri Çarlık Rusya'nın hedeflerini engellemektedir (Bozkurt, 2021). Son yapılan 1856 Paris Antlaşması ile Çarlık Rusya Çar I. Petro'dan itibaren hayalini kurduğu

sıcak denizlere inme politikasından uzaklaşmak zorunda kalmıştır (Yürük, 2023; Keleş, 2008b). Çarlık Rusya Karadeniz'de karar verici olmadığı (Azap, 2024) için Paris Antlaşması Çarlık Rusya'yı rahatsız etmiştir (Yılmaz ve Yakşı, 2016). Çarlık Rusya Paris Barış Antlaşması'nın maddelerinin değiştirilmesi için yollar aramıştır (Özcan, 2008). Bu süreçte Çarlık Rusya bir yandan yönünü Asya'ya çevirip (Özcan ve Goziev, 2019) ordusunu yapılandırmaya, kötüleşen ekonomisini düzeltmeye çalışırken (Yürük, 2023) diğer yandan da Balkanlar'da kaybettiği nüfuzu tekrar elde etmek için Balkanlar'da Panslavizm hareketlerine desteğini arttırmıştır (Yılmaz ve Yakşı, 2016; Afyoncu, 2012).

Çarlık Rusya sıcak denizlere inme hedefine ulaşmak için ve Paris Antlaşması'nı aşabilmek için İngiltere'nin ticari gemilerinin ülke ekonomisindeki önemini fark ederek Karadeniz'de büyük ticari gemiler inşa etmeye başlamıştır. Bu kapsamda Rus Vapur ve Ticaret Kampanyası (ROBİT) adında bir şirket kurarak Karadeniz'de ticaret gemisi filosu oluşturmaya başlamıştır. Çarlık Rusya bir taraftan büyük ticari gemilerle ülke ekonomisine katkı sağlarken diğer yandan da savaş zamanında asker ve savaş malzemesi taşıma imkânına sahip olmuştur.

Çarlık Rusya Balkanlar'da çıkan isyanlar sonrasında ve Prusya-Avusturya Savaşı'nın başlaması (Yürük, 2023) ile Avrupa'da güç dengelerinin değiştiğini fark ederek Paris Barış Antlaşması'nın Karadeniz'in savaş gemilerine kapalılık hükmünü tartışmaya açmak istemiştir (Bozkurt, 2021; Zeyrek, 1988). Çarlık Rusya bu denemesinde başarısız olmuştur (Yürük, 2023). Fransa ve Avusturya arasında çıkan savaş Çarlık Rusya için yeni bir fırsat olmuştur (Özcan, 2008). Çarlık Rusya Avrupa da değişen güç dengesini fırsata çevirerek Paris Antlaşması'ndan tek taraflı olarak çekildiğini antlaşmaya imza atan tüm devletlere bildirmiştir (Azap, 2024; Acar, 2007). Almanya, Londra'da bir konferans düzenlenmesini istemiştir (Özcan, 2008). Londra'da yapılacak konferansa Çarlık Rusya ile savaşacak durumda olamayan Osmanlı Devleti katılmak zorunda kalmıştır (Azap, 2024). 1871 yılında Londra'da (Duman, 2017) Osmanlı Devleti, İngiltere, Çarlık Rusya, Fransa, Almanya, İtalya ve Avusturya'nın katıldığı bir konferans düzenlenmiştir (Özcan, 2008).

Bu konferansta 9 maddeden oluşan 1871 Londra Antlaşması imzalanmıştır (Azap, 2024; Yürük, 2023; Acar, 2007). Çarlık Rusya'nın isteklerini Avrupa devletleri kabul etmişlerdir (Keleş, 2008b). Bu antlaşma ile Boğazlar'ın kapalılık ilkesi Paris Antlaşması'nda olduğu gibi devam etmiştir (Duman, 2017). Osmanlı Devleti barış

zamanında istediği devletin savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmesine izin verebilecektir (Azap, 2024; Erdaş, 2020). Paris Antlaşması'ndaki Karadeniz'de Osmanlı Devleti'nin ve Çarlık Rusya'nın savaş gemisi bulundurmaması ve savaş gemisi inşa eden tersanelerin olmaması hükmü kaldırılmıştır (Yürük, 2023; Şener, 2014). Boğazlar'da ticaret gemilerinin geçmesine Paris Antlaşması'ndaki gibi izin verilmiştir (Duman, 2017; Zeyrek, 1988). Bu antlaşma ile Çarlık Rusya Karadeniz'de savaş gemisi bulundurabilecektir. Bu da Osmanlı Devleti'nin Çarlık Rusya tarafından Karadeniz'de tehdit edilmesi anlamına gelmektedir (Özcan, 2008). Buna karşın Osmanlı Devleti'nin barış zamanında istediği devletlerin savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmesine izin vermesi Osmanlı Devleti için bir kazanım olmuştur (Azap, 2024; Yürük, 2023).

Kısacası 1871 yılında imzalanan Londra Antlaşması, 1856 yılında imzalanan Paris Antlaşması'na göre Karadeniz'in gayri askeri statüsüne son vermiştir (Kaya, 2022). Çarlık Rusya'nın Balkanlar'da yoğunlaştırdığı Panslavizm politikası Balkanlar'da gerginliklerin artmasına sebep olmuştur (Keleş, 2008b). Bu durum Çarlık Rusya için bir diplomasi zaferi olmuştur (Özcan, 2008).

2.10.1 Dönemin değerlendirilmesi

1856 Paris Antlaşması'ndan sonra Çarlık Rusya yönünü Asya'ya çevirmiştir fakat Boğazlar'dan geçip Akdeniz'e ulaşma hayalinden hiçbir zaman vazgeçmemiştir. Çarlık Rusya 1856 Paris Antlaşması'nın Karadeniz'de savaş gemisi bulundurmamak ve Karadeniz'in tarafsız bir deniz olması hükümlerinden rahatsızlık duymuştur. Çarlık Rusya bu engeli aşmak için bir yandan gerektiğinde askeri malzeme ve mühimmat taşımak için kullanmayı planladığı büyük ticari gemiler inşa etmiştir diğer yandan Balkanlar'da Panslavizm hareketine ağırlık vermiştir. Çarlık Rusya Avrupa'daki büyük devletlerin kendi aralarındaki savaşları fırsat bilerek Paris Antlaşması'nın yeniden değerlendirilmesini hedeflemiştir. Bu yöndeki eylemi Paris Antlaşması'nın hükümlerini tek taraflı olarak tanımadığını imzacı devletlere iletmek olmuştur. Avrupa devletleri Çarlık Rusya'nın bu isteğine olumlu cevap vermek zorunda kalmışlardır ve 1871 yılında Londra'da Paris Antlaşması'na taraf devletler bir araya gelerek Londra Antlaşması'nı imzalamışlardır.

Londra Antlaşması ile Karadeniz tarafsız bir deniz olmaktan çıkmış Osmanlı Devleti ve Çarlık Rusya hem Karadeniz'de savaş gemisi inşa edebilecek hem de Karadeniz'de

savaş gemisi bulundurabilecektir. Bu karar Osmanlı Devleti'nin Kuzey topraklarını Çarlık Rusya saldırılarına açık durma getirmiştir. Osmanlı Devleti de barış zamanında istediği devletlerin savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmesine izin verme yetkisine tekrar sahip olmuştur. Avrupa'daki siyasi kargaşadan faydalanan Çarlık Rusya 1871 Londra Antlaşması ile elde ettiği kazanımlarla diplomatik bir zafer kazanmıştır.

Sonuç olarak Çarlık Rusya için 1871 Londra Antlaşması Paris Antlaşması'ndan sadece Karadeniz'in tarafsız bir deniz olması hükmünün kaldırılması kazanım olmuştur. Daha önce olduğu gibi Rus yönetimi, Karadeniz'de donanma inşa edip askeri varlık göstermeye ve burada elde ettiği üstünlüğü güvenceye almak amacıyla Türk Boğazları yönünde yayılmaya yeniden koyulacaktır. Bu yeni siyasi konjonktür de Osmanlı'yı diğer Avrupalı devletlerle daha fazla yakınlaşmaya sevk edecektir. Rus yönetiminin 1856 Paris Antlaşması'ndan çekilmesi ve 1871 Londra Antlaşması'yla Karadeniz'de yeniden askeri varlık göstereceği hükümleri Avrupalı büyük güçlere kabul ettirmesi, Çarlık Rusya'nın koşullar oluştuğu takdirde yayılcı siyasetini devam ettireceğine işaret etmektedir.

2.11 1878 Berlin Antlaşması

Londra Antlaşması sonrası Boğazlar'ın Çarlık Rusya'nın savaş gemilerini açılması ile Rus yönetimi bir yandan Karadeniz sahilindeki tersanelerinde savaş gemisi yapmaya başlayıp (Kaya, 2022; Şener, 2014) diğer yandan Osmanlı Devleti topraklarında Panslavizm faaliyetlerini arttırırken (Keleş, 2008b) bir yandan da 1856 Paris Antlaşması sonrası kurduğu ROBİT şirketi ile Boğazlar'dan geçerek Akdeniz'de ticaret yapmaya başlamış ve bu ticaret sayesinde ekonomisine katkı sağlamıştır (Yürük, 2023).

Çarlık Rusya'nın Balkanlar'da desteklediği Panslavizm faaliyetleri sonucu ortaya çıkan ayaklanmalar konusunu görüşmek üzere Avrupa devletleri İstanbul'da bir konferans yapılmasını istemişlerdir (Kurtini, 2019). 1876 yılında İstanbul'da (Azap, 2024; Turan, 2014) İngiltere, Çarlık Rusya, Osmanlı Devleti, Fransa ve Almanya'nın katıldığı Tersane Konferansı düzenlenmiştir (Yürük, 2023; Söylemez, 2021b; Armaoğlu, 2020; Turan, 2014; Şener, 2014). Osmanlı Devleti, konferansta alınan kararlara Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığının tehdit edildiğini ileri sürerek reddetmiştir (Özcan, 2008). 1877 yılında Tersane Konferansı'na katılan ülkeler Londra'da tekrar bir araya gelmişlerdir (Azap, 2024). Bu konferanstan da sonuç

çıkılmayınca (Kurtini, 2019) Çarlık Rusya Osmanlı Devleti'ne 1877 yılında savaş ilan etmiştir (Url-9, 2024; Efe ve Kızıll, 2018; Duman, 2017; Yılmaz ve Yakşı, 2016; Afyoncu, 2012; Keleş, 2008b). Böylece 93 Harbi olarak adlandırılan Çarlık Rusya Osmanlı Devleti savaşının başlangıcı olmuştur (Yürük, 2023; Söylemez, 2021b; Armaoğlu, 2020; Özkök, 2017). Çarlık Rusya bu savaşta tarafsız kalmaları için Avusturya ve Romanya ile anlaşma imzalamıştır. Aynı zamanda İngiltere, Fransa, İtalya ve Almanya'nın da bu savaşta tarafsız kalması ile Osmanlı Devleti Çarlık Rusya ile yalnız olarak karşı karşıya kalmıştır (Efe ve Kızıll, 2018). Çarlık Rusya bu savaşla Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki varlığına son vererek, Karadeniz'i Çarlık Rusya'nın bir iç denizi yapmayı planlamıştır (Şener, 2014).

Savaşta Çarlık Rusya kuvvetleri Balkanlar'da Edirne'yi ele geçirmiştir. Çarlık Rusya'nın İstanbul'u işgal etmesi ise an meselesi olmuştur (Kurat, 1987). Çarlık Rusya'nın Edirne'yi işgalinden sonra İstanbul'a doğru hareket etmesi üzerine Osmanlı Devleti barış yapmak istemiştir (Efe ve Kızıll, 2018; Saray, 1998). Bu durum üzerine İngiltere savaş gemileri, Osmanlı Devleti'nden izin çıkmazsa bile Marmara Denizi'ne girme emri almışlardır (Köse, 2019). İngiltere savaş gemileri Çanakkale Boğazı'na gelip, Marmara Denizi'ne doğru hareket etmiştir (Yürük, 2023; Erdaş, 2020). İngiltere ile karşı karşıya gelme durumu söz konusu olunca Çarlık Rusya İstanbul'u işgalden vazgeçmek durumunda kalmıştır (Köse, 2019; Özkök, 2017). Çarlık Rusya İngiltere'nin bu hamlesi ile Boğazlar'a yönelik planlarını gerçekleştirememiştir (Bozkurt, 2021).

1878 yılında Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya arasında Edirne'de Ayastefanos Antlaşması'nın temelini oluşturacak Edirne Ateşkes Mütarekesi imzalanmıştır (Url-9, 2024; Armaoğlu, 2020; Erdaş, 2020; Afyoncu, 2012). Edirne Ateşkes Mütarekesi'nden bir ay sonra 1877 yılında başlayan 93 Harbi olarak bilinen Osmanlı Devleti Çarlık Rusya savaşı iki ülke arasında 29 maddelik Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması ile 1878 yılında son bulmuştur (Azap, 2024; Söylemez, 2021b; Karagül, 2020; Shaw ve Shaw, 2010; Keleş, 2008b; Özcan, 2008). Bu antlaşma ile Çarlık Rusya, Osmanlı Devleti'ni parçalamıştır (Yılmaz ve Yakşı, 2016). Çarlık Rusya bu antlaşma ile Balkanlar'daki hâkimiyetini arttırmıştır (Özkök, 2017; Kurat, 1987). Antlaşmaya göre kurulacak olan ve Ege Denizi'ne kadar toprak sahibi olan Bulgaristan Prensiği (Saray, 1998) ile İstanbul ve Balkanlar arasında fiziki ilişki koparılmıştır. Böylece Çarlık Rusya'nın Bulgaristan'ı kullanarak Ege Denizi'ne inmesi söz konusu olmuştur (Özcan,

2008). Bu durum hem İngiltere'nin hem de Fransa'nın çıkarları için bir sorun olmuştur (Kurtini, 2019). Ayrıca doğuda Ermenilerin bulunduğu yerlerde Osmanlı Devleti ıslahatlar gerçekleştirecektir (Söylemez, 2021b; Efe ve Kızıl, 2018; Saray, 1998). Çarlık Rusya'nın Ermenileri kullanarak doğuda İskenderun Limanı'na ulaşma hedefi söz konusu olmuştur. Çarlık Rusya Boğazlar yoluyla ulaşamadığı Akdeniz'e İskenderun Limanı ile ulaşmak istemiştir (Derviş ve Devrisheva, 2015; Kurat, 1987). Ayastefanos Antlaşması'yla 1856 Paris Antlaşması'nda ve 1871 Londra Boğazlar Sözleşmesi'nde yer alan barış zamanında savaş gemilerine Boğazlar'ın kapalılık ilkesi aynen kabul edilmiştir (Özcan, 2008). Ayastefanos Antlaşması ile Çarlık Rusya'nın limanlarından hareket eden veya Çarlık Rusya limanlarına gidecek olan ticaret gemilerinin barış ve savaş zamanında Boğazlar'dan geçişine izin verilecektir (Yürük, 2023; Duman, 2017; Şener, 2014). Osmanlı Devleti, Azak Denizi ve Karadeniz'deki Çarlık Rusya limanlarını abluka altına almayacağını vadedmiştir (Kurtini, 2019; Acar, 2007).

Ayastefanos Antlaşması, Çarlık Rusya'nın Balkanlar'da uyguladığı Panslavizm'in başarısı olmuştur (Url-9, 2024) ve Çarlık Rusya'nın bu antlaşma ile elde ettiği avantajlar Avrupa'daki güç dengesinin bozulmasına sebep olmuştur (Afyoncu, 2012). Osmanlı Devleti için ağır sonuçları olan bu antlaşma ile Rusya'nın elde ettiği kazanımlar Avrupa'yı endişelendirmiştir (Şener, 2014; Keleş, 2008a). Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki çoğu toprağı elinden çıkmıştır (Kurtini, 2019). Avusturya ile Almanya, Çarlık Rusya'nın Balkanlar'da yer almasından rahatsızlık duymuşlardır (Kurat, 1987). Avusturya ve Almanya, Ayastefanos Antlaşması'nı ele almak üzere Berlin'de bir kongre düzenlenmesini istemişlerdir. Çarlık Rusya Avrupa devletlerinin isteklerine uymak zorunda kalmıştır (Güner, 2022; Keleş, 2008a).

1856 yılında imzalanan Paris Antlaşması'nda imzası bulunan devletlerin katıldığı Almanya'nın başkanlığında 1878 yılında Berlin Kongresi düzenlenmiştir (Özcan, 2008). Osmanlı Devleti'nin savaş öncesi duruma dönülmesini istemesi üzerine Almanya bu kongrenin Osmanlı Devleti'nin çıkarları için değil Avrupa'daki güç dengesinin yeniden dizaynı için toplandığını beyan etmiştir (Efe ve Kızıl, 2018). Kongreye katılan devletler aynı yıl 1878 yılında Berlin Antlaşması'nı imzalamışlardır (Köse, 2022b; Söylemez, 2021b; Kurtini, 2019; Sakaoğlu, 2017; Şener, 2014; Saray, 1998). Osmanlı Devleti, Ayastefanos Antlaşması'nı Çarlık Rusya ile yaparken, Berlin Antlaşması'nda tüm Avrupa devletleri ile masaya oturmak durumunda kalmıştır

(Özcan, 2008). Çarlık Rusya, İngiltere ile yeni bir savaşa girme olasılığından dolayı bu antlaşmayı kabul etmek zorunda kalmıştır (Yürük, 2023). Berlin Antlaşması'nda, Ayastefanos Antlaşması'nın maddeleri yeniden değerlendirilip gerekli düzenlemeler yapılmıştır (Afyoncu, 2012). 64 maddesi bulunan Berlin Antlaşması'nda (Karagül, 2020), 1871 Londra Antlaşması kaynak olarak alınmış ve Boğazlar'ın hukuki durumunda herhangi bir değişiklik meydana getirilmemiştir (Armaoğlu, 2020; Kurtini, 2019; Hatipoğlu, 2012; Acar, 2007). Boğazlar'ın savaş gemilerine kapalılık ilkesi aynen kabul edilip Çarlık Rusya'ya Karadeniz'de donanma bulundurma hakkı verilmiştir (Duman, 2017; Zeyrek, 1988). Osmanlı Devleti'nin barış zamanında istediği devletlerin savaş gemilerine Boğazlar'dan geçmesine izin verme yetkisi aynen korunmuştur (Azap, 2024).

Berlin Antlaşması ile Çarlık Rusya'nın Balkanlar'daki kazanımları kısıtlanmış, Osmanlı Devleti'nin topraklarının bölüşümü, Avrupalı devletlerarasında yeniden düzenlenmiştir. Osmanlı Devleti bu antlaşma ile çok düşük düzeyde kazanım elde etmiştir. Bulgaristan'ın Ege'ye kadar uzanan toprakları Avrupalı devletler tarafından yeniden düzenlenmiş ve küçük bir Bulgar Devleti kurulmuştur (Yürük, 2023). Ayastefanos Antlaşması ile oluşturulan Bulgar Devleti'nin Avrupa devletleri tarafından bölüşülmesi ve Balkanlar'daki toprakların Avrupa devletleri tarafından yeniden düzenlenmesi ile Çarlık Rusya Boğazlar'dan uzaklaştırılmıştır (Duman, 2017; Özcan, 2008).

Berlin Antlaşması ile Çarlık Rusya'nın Karadeniz'de ve Boğazlar'daki baskısı bir kez daha azaltılmıştır (Şener, 2014). Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında gizli antlaşma yapılmış (Özkök, 2017) ve İngiltere, Osmanlı Devleti'ni Çarlık Rusya'dan korumak bahanesiyle Kıbrıs'ı yönetmeye başlamıştır (Söylemez, 2021b; Efe ve Kızıl, 2018; Ateş, 2012). Berlin Antlaşması öncesi İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması taraftarıyken bu antlaşma esnasında ve antlaşma sonrasında bu politikasını değiştirmiştir (Url-10, 2024; Türkan, 2019; Özkök, 2017; Sander, 2004). İngiltere'nin böyle bir karar almasının arkasında Rus yayılmacılığının artık son bulmayacağını farkına varması, Osmanlı Devleti'nin daha fazla hayatta kalamayacağı ve Avrupa'da Almanya'nın yükselişe geçmesi nedeniyle çarlık Rusya ile anlaşarak Osmanlı Devleti'nin paylaşılması düşüncesi yatmaktadır. Berlin Antlaşması'nda, Osmanlı Devleti Çarlık Rusya'ya karşı İngiltere'den aldığı desteği

kaybettiğini görerek (Yürük, 2023) bu antlaşmada kendisinden toprak talep etmeyen tek Avrupa ülkesi olan Almanya'ya yakınlaşmıştır (Efe ve Kızıl, 2018).

2.11.1 Dönemin değerlendirilmesi

19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Osmanlı Devleti hem askeri hem de ekonomik olarak iflasın eşiğine gelmiştir. Bu dönemde Çarlık Rusya'nın izlediği Panslavizm hareketi sonucunda Balkanlar'da isyanlar çıkmış ve bu isyanları fırsata çeviren Çarlık Rusya, Osmanlı Devleti ile 93 Harbi diye bilinen 1877-1878 yılları arasında süren savaş sonucunda Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya arasında Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştır.

Osmanlı Devleti özellikle Balkanlar'da çok toprak kaybetmiştir. Balkanlar'da kurulan devletlerin hemen hepsi üzerinde Çarlık Rusya'nın nüfuzu söz konusu olmuştur. 93 Harbi'ni bitiren Ayastefanos Antlaşması ile Çarlık Rusya büyük kazanımlar elde etmiştir. Bu kazanımlardan en önemlilerinden biri Bulgaristan Devleti'nin kurulmasıdır. Bulgaristan Devleti'nin Ege sahillerine kadar sınırlarının olması, Çarlık Rusya'nın bu ülke üzerinden Ege Denizi'ne oradan Akdeniz'e inmesi söz konusu olmuştur. Bir diğeri ise Çarlık Rusya limanlarından hareket eden veya Çarlık Rusya limanlarına gelen ticaret gemilerinin savaş ve barış zamanında Boğazlar'dan geçişinin serbest olmasıdır.

Yaşanan bu gelişmeler üzerine büyük Avrupa devletleri rahatsızlıklarını dile getirip Berlin'de konferans düzenleyip bu konferans sonucunda Berlin Antlaşması'nı imzalamışlardır. Bu antlaşmaya Çarlık Rusya Avrupa devletlerinin baskısıyla imza atmak zorunda kalmış, Osmanlı Devleti ise bu antlaşma ile 93 Harbinden önceki sınırlara dönülmesi umuduyla katılmıştır fakat Avrupa devletleri bu antlaşmadan önceki dönemlerde uyguladıkları Osmanlı Devleti'ni Çarlık Rusya'ya karşı koruma politikalarını değiştirmişlerdir. Osmanlı Devleti'ni Çarlık Rusya'ya karşı korumak yerine Osmanlı Devleti'nin toprakları büyük Avrupa devletleri arasında pay edilmiştir. Berlin Antlaşması'nda 1741 yılında imzalanan Londra Antlaşması'nın yükümlülükleri aynen kabul edilmiştir. Bu antlaşma ile Boğazlar yoluyla Akdeniz'e inme hedefi olan Çarlık Rusya hedefini gerçekleştirememiştir.

Berlin Antlaşması'ndan önce diğer Avrupa ülkeleri gibi Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü Çarlık Rusya'ya karşı savunan İngiltere bu antlaşma ile bu politikasını değiştirmiştir. Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaktan ziyade Süveyş

Kanalının açılmasıyla birlikte Akdeniz'deki çıkarlarını koruma yönünde politikalar geliştirmiş ve Kıbrıs'a yerleşmiştir. İngiltere'deki bu politika değişikliği sebebiyle Osmanlı Devleti büyük bir destekçisini kaybetmiş bunun yerine Berlin Antlaşması ile kendisinden toprak talep etmeyen tek ülke olan Almanya yanlısı politikalar izlemeye başlamıştır.

Sonuç olarak, Avrupalı büyük güçler bu savaş sırası ve sonrasında Çarlık Rusya üzerinde siyasi ve askeri baskı kurarak Boğazlar 'da ve Karadeniz'de mevcut statükonun Rusya lehine dönmesine engel olmuşlardır. Rusya'nın denizlerdeki yayılcılığı kontrol altına alınırken, karadaki yayılcılığına müsamaha gösterilmiştir. Avrupalı büyük güçler için asıl önemli olan Rusya'nın Türk Boğazları üzerinde etkinlik kurup Akdeniz'e çıkışının engellenmesi olunca, Rusya'nın Osmanlı kara topraklarındaki yayılcılığı idare edilmiştir.

2.12 1915 İstanbul Anlaşması

19. yüzyılın son dönemine gelindiğinde Avrupa devletleri tarafından Osmanlı Devleti'nin yakında yıkılacağı düşüncesi ile Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti topraklarına ilgileri artmıştır (Çomak, 2015). Berlin Antlaşması ile İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasından vazgeçip Çarlık Rusya ile yakınlaşması sonucu Osmanlı Devleti de Almanya ile yakınlaşmıştır. Bu yakınlaşma Birinci Dünya Savaşı esnasında oluşan ittifakların temelini oluşturmuştur (Köse, 2022b). Çarlık Rusya, Berlin Antlaşması'ndan sonra savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçerek Akdeniz'e girmesini istemiştir. Bu amaçla silahlardan arınmış savaş gemileriyle Boğazlar'ı geçmiştir. Bunun üzerine İngiltere bu duruma tepki göstermiştir. Osmanlı Devleti, İngiltere ve Rusya savaşında tarafsız kalmış Boğazlar'dan savaş gemilerinin geçmesine izin vermemiştir (Özcan, 2008). Çarlık Rusya savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmesine izin vermeyen Osmanlı Devleti ile savaşmayı İngiltere ve Fransa'dan destek görememesi nedeniyle gerçekleştirememiştir (Efe ve Kızıl, 2018).

İngiltere ve Fransa'nın bu tutumları sonrası Çarlık Rusya Avusturya'nın Bosna Hersek'i işgal etmesine karşılık Çarlık Rusya'nın savaş gemilerinin Boğazdan geçmesini kabul etmesini içeren antlaşma imzalamıştır (Kurtini, 2019; Acar, 2007). Avusturya, Bosna Hersek'i işgal etmiş fakat Fransa ve İngiltere'nin olaya müdahale edip Çarlık Rusya'nın Boğazlar üzerindeki planına karşı çıkmasıyla Çarlık Rusya

Boğazlar üzerindeki planını gerçekleştirememiştir (Özcan, 2008). İngiltere'nin Mısır ve Kıbrıs'a sahip olması Çarlık Rusya'nın ise Japonya savaşında yenilmesi ile İngiltere ve Çarlık Rusya'nın birbirine yakınlaşmasına sebep olmuştur (Yürük, 2023). Çarlık Rusya'nın Boğazlar'a tek başına hâkim olamayacağını anlaması üzerine kendisinin sahip olamayacağı Boğazlar'a hiçbir ülkenin sahip olmaması yönünde strateji değişikliğine gitmiştir (Köse, 2022b). Çarlık Rusya'nın bu stratejileri İngiltere ve Fransa ile birlikte hareket etmelerine sebep olmuştur (Turan, 2014). Avusturya ise Çarlık Rusya'nın Balkanlar'daki yayılcı politikasından rahatsız olmuş, bu sebeple Avusturya'nın Osmanlı Devleti ve Almanya ile birlikte hareket etmesine sebep olmuştur (Köse, 2022b).

19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Fransız İhtilali sonucu ortaya çıkan milliyetçilik akımı Osmanlı Devleti'nde devam etmiştir. Balkanlar'da yeni devletçikler ortaya çıkmıştır (Yürük, 2023). Yeni kurulan devletçikler Rusların ve İngilizlerin teşviki ile sınırlarını genişletmek istemişler ve Osmanlı Devleti'nden daha fazla toprak alabilmek için Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak oluşturup, savaş durumuna geçmişlerdir (Turan, 2014). Böylece 1912 yılında Balkan Savaşları başlamıştır (Yürük, 2023).

İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etmesi (Turan, 2014) ile Çarlık Rusya İtalya'nın Çanakkale Boğazı'na karşı bir saldırısına önlem olarak Osmanlı Devleti'ne yardım etmeyi buna karşılık olarak da Çarlık Rusya savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmesine Osmanlı Devleti'nin izin vermesini içeren bir teklif sunmuştur. Osmanlı Devleti içinde bulunduğu zor duruma rağmen, Rusların Balkanlar'ı Osmanlılara karşı kışkırtarak Balkan Savaşları'nın çıkmasında etken olduğu için bu teklifi kabul etmemiştir (Şener, 2014). Bunun üzerine Çarlık Rusya İtalya ile görüşerek İtalya'nın yayılcı politikasında, Avrupa ülkelerine karşı verdiği mücadelede Çarlık Rusya'nın tarafsız kalması karşılığında, İtalya'nın ise Çarlık Rusya'nın Boğazlar üzerindeki emellerini gerçekleştirmesi konusunda yardımcı olmasını kapsayan bir antlaşma imzalamıştır (Köse, 2022b; Özcan, 2008; Acar, 2007).

1914 yılında Avusturya İmparatorluğu veliahdının Saraybosna'da öldürülmesi ile iki ülke arasında başlayan gerginlik sonrasında, Avusturya Sırbistan'a savaş ilan etmiştir (Yürük, 2023; Karal, 1996b). Çarlık Rusya ile İngiltere'nin ortak çıkarlar çerçevesinde birbirlerine yakınlaşması ile Osmanlı Devleti de Almanya ile yakın ilişkiler kurmuştur (Zeyrek, 1988). Almanya'nın, Çarlık Rusya'ya karşı saldırgan tutumu karşısında Fransa da Çarlık Rusya ile birlikte hareket etmiştir (Özcan, 2008). Avusturya -

Sırbistan savaşı tüm dünyaya yayılmış ve Birinci Dünya Savaşı başlamıştır (Yürük, 2023). Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte İngiltere ile Çarlık Rusya müttefik olmuşlardır (Acar, 2007). Böylece Çarlık Rusya'nın Boğazlar konusundaki hedeflerine ulaşması söz konusu olmuştur (Kurtini, 2019).

Çarlık Rusya, Boğazlar'ın ticaret gemilerine açık olması sonucu Çarlık Rusya ekonomisini zora sokmayacağından ve müttefiklerinin temel ihtiyacı olan buğday sevkiyatının yapılabilmesi, Karadeniz'deki donanmasının yetersiz olması donanmayı güçlendirmek için zamana ihtiyacı olması ve savaşa giren ülkelerin donanmalarının Karadeniz'e ulaşmalarının engellenmesi gibi sebeplerden dolayı Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmasını istemiştir (Köse, 2019). Osmanlı Devleti 1914 yılında Almanya ile gizli antlaşma yapmıştır (Nazırlı ve Bozkurt, 2021; Kurtini, 2019; Karabulut, 2015; Acar, 2007; Sander, 2004; Avşar, 2003; Karal, 1996b). Yapılan bu gizli antlaşmaya göre Osmanlı Devleti ve Almanya, Avusturya ile Sırbistan arasındaki savaşta tarafsız kalacaklardır (Efe ve Kızıl, 2018). Almanya, Avusturya ile Çarlık Rusya arasında bir savaş olması durumunda Almanya'nın savaşa girmesi söz konusu olduğunda Osmanlı Devleti Almanya yanında yer alacaktır (Kurtini, 2019). Osmanlı Devleti savaşmak zorunda kalırsa Almanya, Osmanlı Devleti'ni koruyacaktır ve Alman subayları Osmanlı Devleti emrine verecektir (Efe ve Kızıl, 2018) ve bu antlaşma 1918 yılına kadar geçerli olacaktır (Acar, 2007; Karal, 1996b).

Almanya, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi için Osmanlı'ya baskı yapmıştır (Özcan, 2008). Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nda tarafsızlığını ilan ettikten hemen sonra İngiliz savaş gemilerinden kaçan iki Alman gemisinin Boğazlar'dan geçmesi üzerine (Nazırlı ve Bozkurt, 2021) İtilaf Devletleri (İngiltere, Fransa ve Çarlık Rusya) Osmanlı Devleti'ne bu durumun 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'ndeki Boğazlar'ın savaş gemilerine kapalılığı maddesine aykırı olduğunu (Hatipoğlu, 2022; Zeyrek, 1988) ve Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığı nedeniyle bu gemilerin 24 saat içerisinde Osmanlı karasularından silahlarından arındırılmış bir şekilde çıkartılması gerektiğini iletmışlerdir (Kurtini, 2019; Acar, 2007; Karal, 1996b). 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesine göre Osmanlı Devleti barış zamanında tüm savaş gemilerine Boğazlar'ı kapatacak, savaş zamanında ise kendi çıkarlarına uygun gördüğü devletlerin gemilerine izin verebilecektir (Azap, 2024; Armaoğlu, 2020; Bolsover, 1966). Osmanlı Devleti'nin savaşta olmaması sebebi ile 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'nin bu maddesine dayanarak Osmanlı Devleti'nin sözleşmeye aykırı

hareket ettiğini Osmanlı Devleti'ne bildirmişlerdir (Özcan, 2008). Osmanlı Devleti de bu durum üzerine iki gemiyi satın aldığını (Özkök, 2017; Şener, 2014; Zeyrek, 1988) Alman subayların ise Osmanlı Devleti askerlerinin eğitiminde görev aldıklarını (Kurtini, 2019) ilan ederek gelen tepkileri azaltma yoluna gitmiştir (Şener, 2014).

Bu gemiler Osmanlı Devleti'nin izin vermemesine rağmen Almanya'nın emriyle Karadeniz'e çıkıp Çarlık Rusya limanlarını bombalaması (Güner, 2022; Duman, 2017) ile Çarlık Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. Çarlık Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi sonrasında İngiltere ve Fransa'da Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir (Civgin, 2023). İngiltere, Osmanlı Devleti'ne karşı Çanakkale ve Irak cephelerinde savaş açmıştır (Güner, 2022; Acar, 2007). Böylece Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır (Özkök, 2017; Özcan, 2008).

Osmanlı Devleti, Türkistan ile kara bağlantısını kurmak (Köse, 2019), kapitülasyonları kaldırmak, savaş sonrasında Almanya'nın Ege Adaları ve Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne verileceğini, Çarlık Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş tazminatı ödeyeceğini vadetmesi ve savaşı Almanya'nın kazanacağına inanılması gibi nedenlerden dolayı Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya yanında yer almıştır (Oğuz ve Aşçı, 2023). Osmanlı Devleti'nin Çarlık Rusya'nın içinde bulunduğu ittifakın karşısında savaşa girmesi ile Çarlık Rusya'ya Boğazlar üzerindeki emellerini gerçekleştirme fırsatı doğmasından dolayı Çarlık Rusya için olumlu bir adım olmuştur (Özcan, 2008).

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle Boğazlar'daki geçişler tamamen durdurulmuştur. Boğazlar'ın kapalı kalması itilaf devletlerinin Çarlık Rusya'ya yardım götürememesine neden olmuştur (Hatipoğlu, 2022). Savaş devam ederken 1914 yılında Çarlık Rusya, İngiltere ve Fransa'dan Boğazlar'ın kendisine bırakılmasını istemiştir. İttifak devletleri de Çarlık Rusya'nın Almanya ile girdiği savaşı sonlandırmasından çekindikleri için Çarlık Rusya'yı kendi saflarında tutabilmek adına Çarlık Rusya'nın taleplerine sözlü olarak onay vermişlerdir (Güner, 2022; Nazırlı ve Bozkurt, 2021; Şener, 2014). 1915 yılında İngiltere ve Fransa hem Çanakkale Boğazı'nı geçip İstanbul'u işgal ederek Osmanlı Devleti'ni saf dışı bırakmak (Güner, 2022; Acar, 2007; Zeyrek, 1988), hem İtalya ve Balkan devletlerinin kendi yanlarında savaşa girmesini sağlamak (Kurtini, 2019) hem de Çarlık Rusya'ya yardım götürmek amacıyla Çanakkale cephesini açmışlardır (Sander, 2012). Çarlık Rusya saldırının başarılı olması durumunda İngiltere ve Fransa'nın İstanbul'u ve Boğazlar'ı Çarlık

Rusya'ya vermeme ihtimalleri nedeniyle kaygı duymuştur (Umar ve Yenisu, 2020; Akarslan, 1994).

Çarlık Rusya, İngiltere ve Fransa'ya savaş sonrası İstanbul'un, İstanbul Boğazı'nın batı kısımları, Marmara Denizi, Çanakkale Boğazı, Midye Enez'e kadar Güney Trakya, İstanbul Boğazı ile Sakarya Nehri ve İzmit Körfezi arasında kalan kısım, Marmara Denizi'ndeki adalar, İmroz ve Bozca adaların kendisine verilmesini istemiştir (Kaya, 2022; Karal, 1996a; Karal, 1996b). İngiltere, Fransa ve Çarlık Rusya arasında yapılan gizli görüşmeler sonunda (Köse, 2019). İngiltere, Fransa ve Çarlık Rusya anlaşmaya varmıştır (Duman, 2017) 1915 yılında yapılan anlaşmaya göre ticaret gemilerinin Boğazlar'dan geçiş serbestliği ve İstanbul'daki limanlarda ticaret yapılması koşuluyla Boğazlar (Hatipoğlu, 2022), İstanbul ve Midye Enez hattından Sakarya Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü yere kadar olan Boğazlar bölgesi Çarlık Rusya'ya verilmiştir (Özkuyumcu, 2019; Sander, 2012; Akarslan, 1994). Çarlık Rusya da Fransa ve İngiltere'nin işgal planlarını onaylayarak kabul etmiştir (Erdaş, 2000). İngiltere'nin Çarlık Rusya'ya Boğazlar'ı bırakmasının sebebi Avrupa'da güçlenen Almanya karşısında Çarlık Rusya'yı denge unsuru olarak görmesindedir (Hatipoğlu, 2022).

Birinci Dünya Savaşı'nın ilk gizli anlaşması olan İstanbul Anlaşması (Köse, 2019) ile Çarlık Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası resmi olarak İngiltere ve Fransa tarafından onaylanmıştır (Güner, 2022; Umar ve Yenisu, 2020; Saray, 1998; Akarslan, 1994).

İstanbul Anlaşması 5 hafta boyunca İngiltere Fransa ve Çarlık Rusya'nın birbirlerine verdikleri notaların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. (Köse, 2019) Savaş süresince Osmanlı Devleti'nin Boğazlar'ı kapalı tutması sonucu İngiltere ve Fransa'nın Çanakkale Boğazı'nı geçemeyip Çarlık Rusya'ya yardım götürememesi sebebiyle savaş uzamış ve Çarlık Rusya'da artan siyasi ve iktisadi bunalım sonucunda Bolşevik Devrimi yaşanmıştır (Kaya, 2022). Rusya, savaştan çekilerek, Almanya ve Osmanlı Devleti ile barış anlaşması imzalamıştır. Bu sebepten dolayı İstanbul Anlaşması uygulanamamıştır (Hatipoğlu, 2022).

2.12.1 Dönemin değerlendirilmesi

Berlin Antlaşması öncesinde Osmanlı topraklarını Çarlık Rusya'ya karşı koruyan Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korurken aslında Akdeniz'deki çıkarlarını korumayı amaçlamışlardır. Berlin Antlaşması ve sonrasındaki

bu dönemde Avrupa devletleri bu politikalarından vazgeçmişlerdir. Avrupa devletleri artık Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak bir yana, Osmanlı Devleti'nden toprak koparmaya çalışmışlardır. 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Avrupa'da birliğini tamamlayan İtalya ve Almanya, Avrupa siyasetinde önemli yer etmişlerdir. Siyasi birliğini geç tamamlayan bu ülkeler İngiltere ve Fransa'nın Akdeniz'deki ve Uzak Doğu'daki çıkarlarına göz dikmişlerdir. Bu sebeple büyük Avrupa devletleri için yeni bir tehdit ortaya çıkmıştır. Bu tehdidin önüne geçmek için de Çarlık Rusya'yı kullanma yoluna gitmişlerdir.

Almanya'nın yükselişini engelleyebilmek için daha önce Çarlık Rusya'yı engelleyen Avrupa devletleri artık Çarlık Rusya'yı destekleme politikası izlemişlerdir. Bu sebeple 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Avrupa'da siyasi ittifaklar konusunda devletler müttefik edinmek maksatlı antlaşmalar yapmışlar, yapılan bu antlaşmalar, ittifaklar içinde sık sık yer değiştirmelerine sebep olmuştur. Çarlık Rusya İngiltere ve Fransa ile ittifak yaparken, diğer yandan Avusturya ile ittifak yapmış, sonrasında Avusturya, Çarlık Rusya'nın Balkanlar'daki yayılmasından rahatsızlık duyarak Almanya ile ittifak yapmıştır. Çarlık Rusya, İngiltere ve Fransa ile ittifak çalışmaları içindeyken diğer yandan İtalya ile İtalya'nın Çarlık Rusya'nın Boğazlar üzerindeki egemenliğini tanıması karşılığında Çarlık Rusya'da İtalya'nın sömürge edinmesine ses çıkarmayacağı yönünde anlaşma yapmıştır. Çarlık Rusya'nın İtalya ile yaptığı bu anlaşma İngiltere ve Fransa'nın çıkarlarına ters düşmektedir. İşte böyle siyasi gelgitlerin olduğu bir dönemde ittifaklar yavaş yavaş netleşmeye başlamıştır. Çarlık Rusya Fransa ve İngiltere ile çıkarları doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır.

Berlin Antlaşması'ndan sonra yönünü Asya'ya çeviren Çarlık Rusya Japonya ile girdiği savaşta Karadeniz'deki savaş gemilerini kullanamamıştır. Bu durum Çarlık Rusya'yı çok rahatsız etmiştir. Ayrıca Afganistan'da İngiltere ile Çarlık Rusya karşı karşıya gelmiş, Çarlık Rusya bu savaşta Karadeniz'deki gemilerini kullanamamıştır. Osmanlı Devleti bu iki devletin savaşında tarafsızlığını korumuş Çarlık Rusya'nın savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmesine izin vermediği gibi İngiltere'nin de 1853 yılındaki Kırım Savaşı'ndaki gibi Boğazlar'dan geçerek Çarlık Rusya'nın Karadeniz'deki savaş gemilerini yok etme planına İngiltere'nin savaş gemilerine Boğazlar'dan Karadeniz'e geçmesine izin vermeyerek engel olmuştur.

Çarlık Rusya bu dönemde Boğazlar'dan silahtan arındırılmış bir şekilde inşa ettiği savaş gemilerini Rus şirketi sayesinde Boğazlar'dan geçirmiştir, buna İngiltere'nin itirazları olmuştur. Fakat genel anlamda Osmanlı Devleti tarafsızlığını korumuştur.

Yaşanan bu olaylar sonunda Çarlık Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş açıp İstanbul'u ele geçirmek istemiş ise de İngiltere ve Fransa'nın bu olaya sıcak bakmaması üzerine alternatifleri değerlendirmiştir. Çarlık Rusya, Avusturya ile Çarlık Rusya'nın Boğazlar üzerindeki egemenliğini tanıması prensibi üzerine antlaşma imzalamış daha sonra ise benzer antlaşmayı İtalya ile imzalamıştır.

Çarlık Rusya Balkan Savaşları ve İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etmesi sonucunda Osmanlı Devleti'ne Hünkâr İskelesi Antlaşması'na benzer ayrıcalıklar elde edebileceği bir anlaşma teklif etmiş fakat Osmanlı Devleti Çarlık Rusya'nın Balkanlar'da izlediği halkı Osmanlı'ya karşı kışkırtıcı siyaseti sebebi ile bunu kabul etmemiştir. Çarlık Rusya Osmanlı Devleti'ne siyasi ve askeri destek vererek yeniden Boğazlar üzerinde etkinlik kurmaya çalışmış fakat karşılık bulamamıştır.

1914 yılında Avusturya İmparatorluğu veliahdının Saraybosna'da öldürülmesiyle Avusturya - Sırbistan Savaşı başlamış ve bu savaş Avrupa'ya sonrasında ise tüm dünyaya yayılarak Birinci Dünya Savaşı başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti tarafsızlığını ilan etmiştir. Çarlık Rusya için Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmemesi hem ekonomik hem de askeri olarak bir avantaj olmuştur. Fakat Osmanlı Devleti yöneticilerindeki bazı siyasilerin etkisiyle Osmanlı Devleti Almanya'nın baskılarıyla birlikte Birinci Dünya Savaşı'na girmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti İngiltere'nin savaş gemilerinden kaçan iki Alman gemisinin Boğazlar'ı geçerek Osmanlı'ya sığınmasıyla gerçekleşmiştir. İngiltere bu savaş gemilerininin 24 saat içinde silahlardan arındırılarak iade edilmesini istemiş fakat Osmanlı Devleti bu gemileri satın aldığını beyan etmiştir.

Osmanlı Devleti savaş gemileri ile birlikte Karadeniz'de tatbikata başlayan bu gemiler Osmanlı Devleti'nin izni olmadan Çarlık Rusya savaş gemilerine ateş açıp Çarlık Rusya limanlarını bombalamışlardır. Böylece Osmanlı Devleti fiilen Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır.

Almanya, Osmanlı Devleti'ni savaşa sokarak Çarlık Rusya'yı güneyden de meşgul etmek, Çarlık Rusya kuvvetlerini ikiye bölmek ve Osmanlı Devleti'nin insan gücünden de faydalanmak istemiştir. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi ile Almanya üzerindeki

baskının azalmasını hedeflemiştir. Osmanlı Devleti de Birinci Dünya Savaşı'na girdiğinde Almanya'nın savaştan galip çıkacağını düşünerek Çarlık Rusya'dan savaş tazminatı alabilmeyi, kapitülasyonları kaldırmayı, Balkanlar'da kaybettiği toprakları geri almayı ve Türkistan ile kara bağlantısı kurmayı hedeflemiştir.

Çarlık Rusya ile ittifak içinde olan Fransa ve İngiltere Çarlık Rusya'ya yardım götürmek ve Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul'u ele geçirerek Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakmayı ve Osmanlı Devleti'nin savaştan çekilmesi ile Avrupa'daki Balkan ülkeleri ile İtalya'nın kendi yanlarında savaşa girmesi için motive etmek amacıyla Çanakkale Boğazı'na saldırı gerçekleştirmişlerdir.

İngiltere ve Fransa'nın Çanakkale Savaşı'nı kazanma ihtimalleri karşısında Rusya tarihten gelen hedefleri olan Boğazlar'ı ve İstanbul'u ele geçirme planlarının gerçekleşmeme ihtimali üzerine kaygıya düşmüştür. Çarlık Rusya, İstanbul'u ele geçiren İngiltere ve Fransa'nın buraları kendisine vermeyeceklerini düşünmüştür. Bu sebeple İngiltere ve Fransa ile buraların kendilerine verilmesi yönünde görüşmeler yapılmış bu görüşmeler sonunda İngiltere ve Fransa savaşta zor durumda olan Rusya'nın Almanya ile savaşı sonlandırıp barış anlaşması yapmasından kaygılanmalarından ve Çarlık Rusya'yı kendi taraflarında tutmak amacıyla Çarlık Rusya'nın talebini kabul etmişlerdir.

Çarlık Rusya İngiltere ve Fransa'nın sözlü olarak kabul ettikleri bu isteklerini bu ülkelere güvenmediği için yazılı olarak talep etmiştir. Yapılan yazışmalar gizli olduğu için bu yazışmalar sonucunda oluşan anlaşma İstanbul Anlaşması olarak adlandırılmış ve hükümetler tarafından onaylanmadığı için antlaşma olarak değerlendirilmeyen anlaşma ile Çarlık Rusya Fransa ve İngiltere'nin Akdeniz ve Uzak Doğu'daki çıkarlarını kabul etmek koşuluyla Boğazlar konusundaki isteklerini bu iki ülkeye kabul ettirmiştir. Böylece Çarlık Rusya Boğazlar konusundaki isteklerini ilk defa Fransa ve İngiltere'ye kâğıt üzerinde kabul ettirmiştir.

Fakat Osmanlı Devleti'nin Çanakkale direnişi ile karşılaşan Fransa ve İngiltere bu cephede savaşı kaybetmişlerdir. Bu sebeple hem savaş uzamış hem de savaşın maliyeti ağır olmuştur. Çarlık Rusya'ya gitmeyen yardımlar sonucunda Çarlık Rusya'da Bolşevik devrimi olmuş ve Çarlık Rusya savaştan çekilmiştir. Böylece Birinci Dünya Savaşı'nın ilk gizli anlaşması olan İstanbul Anlaşması uygulamada yürürlüğe girememiştir.

Sonuç olarak önceki dönemlerden farklı olarak İstanbul Anlaşması ile Çarlık Rusya şimdiye kadar sürekli karşı karşıya geldiği İngiltere ve Fransa ile ortak hareket edip Boğazlar'ı ele geçirme isteğini bu devletlere de kabul ettirmiştir. Böylece Çarlık Rusya I. Petro'dan itibaren hedefi olan Boğazları ele geçirip sıcak denizlere inme hayalini en azından kâğıt üzerinde gerçekleştirmiştir.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde hala güncelliğini koruyan ve tartışma konusu olan Türk Boğazları'ndan geçiş usulleri konusu hakkında Rusya'nın izlediği politika ve stratejilerinin kökeni Çarlık Rusya dönemine dayanmaktadır. Bu sebeple bu tez çalışmasında Çarlık Rusya döneminde Rusya'nın Türk Boğazları'na ilişkin politikası incelenmeye çalışıldı. Araştırma sürecinde Çarlık Rusya'nın Türk Boğazları'na yönelik izlediği politikadaki süreklilik ve değişiklikler nelerdir? sorusuna yanıt arandı. Bu soruya cevap aranırken, Boğazlar'ın Karadeniz ile Akdeniz'i birbirine bağlayan geçiş güzergâhı olması ve Rusya'nın sıcak denizlere iniş stratejisinin bir ayağını Karadeniz'in oluşturması nedeniyle Boğazlar meselesi Karadeniz'le birlikte ele alındı.

Özellikle 18. yüzyılın ilk çeyreğinde Çar I. Petro'nun ortaya koyduğu sıcak denizlere inme politikası kapsamında Çarlık Rusya Boğazlar'a yönelik politika geliştirip bu politika doğrultusunda stratejiler izlemiştir. Çalışmanın asıl odak noktası; Çarlık Rusya'nın Boğazlar'a yönelik izlediği politikanın kırılma noktalarını tespit etmek, nasıl bir kırılma yaşandığını gözlemlemek ve kırılmanın arkasında yatan değişimlerin neler olduğunu tespit etmektir. Bu tez çalışması, Çarlık Rusya'nın Türk Boğazları'na yönelik izlediği politikanın süreklilik ve değişimlerini ele almaktadır. Bu kapsamda araştırma sürecinde şu temel gözlemde bulunulmuştur. Çarlık Rusya, büyük bir Avrupa devleti kapasitesine ulaşip dünyaya hükmedebilmek amacıyla kara devleti olmaktan çıkıp, denizlere hâkim olmaya çalışmıştır. Türk Boğazları da Rus yayılcılığın en önemli arteri olarak görülmüş ve burada hâkimiyet tesis etmek, nüfuz ve denetim kurmaya azami derecede gayret sarf edilmiştir.

Çar I. Petro ve ondan sonra gelen çar ve çariçeler Çar I. Petro'nun ortaya koyduğu sıcak denizlere inme politikasını hayata geçirmek için büyük gayretler göstermişlerdir. Bunları da Osmanlı - Rus ilişkilerinde antlaşmalarda görmektediriz. Çarlık Rusya'nın izlediği bu politikanın sürekliliğini ve uğradığı değişikliği Türk-Rus ilişkilerinde imzalanan antlaşmalar üzerinden şöyle bir değerlendirme yapabiliriz.

Çarlık Rusya'nın Boğazlar'a ilişkin politikasının somut çıktılar ürettiği ilk antlaşma 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'dır. Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya'nın sıcak denizlere inmesinin önünde engel oluşturan Kırım Hanlığı Osmanlı Devleti'nden bağımsız bir hale getirilmiştir. Ayrıca ticari ve savaş gemilerinin Karadeniz'de serbest dolaşımı ve ticari gemilerinin Boğazlar'dan geçmesi imtiyazını elde etmiştir.

Yaş Antlaşması ile Çarlık Rusya Kırım'ı topraklarına katarak Karadeniz'e kıyısı olan bir ülke olup Küçük Kaynarca Antlaşması'nda elde ettiği imtiyazları Osmanlı'ya onaylatmıştır. 1798 Osmanlı - Rus ittifakında Çarlık Rusya savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçirilmesi imtiyazını elde etmiştir. 1812 Bükreş Antlaşması ve 1829 Edirne Antlaşması ile Çarlık Rusya Karadeniz'de ticaret ve savaş gemisi bulundurma hakkını korumuştur. 1833 Hünkâr İskeleye Antlaşması ile tekrar Boğazlar'dan savaş gemisi geçirme hakkını elde etmiştir. 1841 Londra Boğazlar sözleşmesi ile Karadeniz'de ticaret ve savaş gemisi bulundurma hakkını korumuştur.

1856 Paris Antlaşması ile sıcak denizlere inme politikasından uzaklaşarak Karadeniz'de savaş gemisi yapan tersanelerden mahrum olduğu gibi Karadeniz'de savaş gemisi bulundurma hakkından da olmuştur. 1871 Londra Antlaşması ve 1878 Berlin Antlaşması ile Karadeniz'de savaş gemisi bulundurma hakkını tekrar elde etmiştir. 1915 İstanbul Anlaşması ile Çarlık Rusya bu anlaşmanın yürürlüğe girmesi durumunda Boğazlar üzerinde hâkimiyet tesis etme fırsatını yakalamıştır. Çarlık Rusya 1798 Osmanlı Rus İttifakı ve 1833 Hünkâr İskeleye Antlaşması ile Osmanlı Devleti ile savaşmak yerine ittifak yaparak büyük kazanımlar elde etmiştir. Ayrıca 1915 İstanbul Anlaşması ile Çarlık Rusya Batılı devletlerle ittifak yaparak Osmanlı Devleti'nin Boğazlar üzerindeki hâkimiyetine son vermek istemiştir.

Çalışmada tespit edilen süreklilik ve değişiklikler bir model oluşturularak görselleştirildi. Diğer bir ifadeyle Çarlık Rusya'nın izlediği Boğazlar politikasının süreç analizi esnasında tespit edilen kırılma noktaları bir grafik dört tablo ile rakamsallaştırılarak anlaşılması kolaylaştırıldı. Grafik ve tablolar hazırlanırken iki parametre dikkate alındı. Bunlar Hâkimiyet tesis etme ve etkinlik kurmadır. Çarlık Rusya'nın Boğazlar politikasının somut çıktıları hâkimiyet tesis etme ve etkinlik kurma üzerinden anlamlı kılınmaya çalışıldı. Çalışmada hâkimiyet tesis etmekle kast edilen Boğazlar'ın Çarlık Rusya tarafından işgal veya farklı yollarla doğrudan denetim altına alınmasıdır. Diğer taraftan etkinlik kurmakla kast edilen ise Boğazlar üzerinde

doğrudan denetim sağlamadan, Boğazlar'ın işleyiş sürecine dahil olmak ve kuralların belirlenmesinde söz sahibi olmaktır.

Çalışmada elde edilen bulgular iki kategoride toplanmıştır. Bu kategoriler şöyledir;

1. Çarlık Rusya'nın temel amacına ulaşmak için izlediği yol ve yöntemlere ilişkin bulgular.
2. Çarlık Rusya'nın kazanımlarına ilişkin bulgular.

Çarlık Rusya'nın temel amacına ulaşmak için izlediği yol ve yöntemlere (1. kategori) ilişkin bulgular şöyle sıralanabilir. (i) Osmanlı Devleti ile savaş, savaş sonrasında antlaşma yapıp tavizler alması, (ii) Osmanlı Devleti ile ittifak yapıp imtiyazlar alması ve (iii) Avrupa devletleri ile birlikte Osmanlı Devleti üzerinde baskı yapıp tavizler almasıdır. Aynı zamanda Çarlık Rusya'nın bu üç temel yolu deneyerek Türk Boğazları üzerinde etkinlik kumaya çalıştığı gözlemlenmiştir. Üç temel yolu Çizelge 3,1'de ayrıntılı şekilde görmekteyiz.

Çizelge 3.1 : Çarlık Rusya'nın temel amacına ulaşmak için izlediği yol ve yöntemlere ilişkin bulgular.

SIRA	YOL, YÖNTEM	ANTLAŞMALAR
1	Doğrudan askeri saldırıda bulunup Osmanlı Devleti'ni yenilgiye uğratıp, onu Boğazlar'a ilişkin taviz vermeye zorlamak.	1774 Küçük Kaynarca Antlaşması, 1792 Yaş Antlaşması, 1812 Bükreş Antlaşması, 1829 Edirne Antlaşması, 1841 Boğazlar Sözleşmesi, 1871 Londra Antlaşması, 1878 Berlin Antlaşması
2	Osmanlı Devleti'nin Avrupalı güçler karşısındaki zayıflığını fırsata çevirip onu savunma amaçlı siyasi ve askeri anlaşmalar imzalamaya teşvik edip Türk Boğazları konusunda rızaya dayalı tavizler koparmaktır.	1798 Osmanlı-Rus İttifak Antlaşması, 1833 Hünkâr İskeleyi Antlaşması
3	Avrupalı büyük güçlerle Osmanlı Devleti'ni paylaşmaya dönük anlaşmaya giderek Boğazları kendi payına almak ve denetim tesis etmektir.	1915 İstanbul Anlaşması

Diğer taraftan Çarlık Rusya'nın kazanımlarına ilişkin bulgulara gelince (2. kategori) daha net anlaşılabilmesi için kazanımlar sayısallaştırıldı. Çarlık Rusya ile Osmanlı Devleti arasında yapılan Boğazlar'ın söz konusu olduğu antlaşmaların Çarlık Rusya'nın Boğazlar politikasına yönelik kazanımları birimleştirildi.

Etkinlik kurmaya ilişkin değer biçme farklı parametreler dikkate alınarak gerçekleştirildi. Çarlık Rusya'nın Karadeniz ve Boğazlar'a ilişkin kazanımları artı (+) işaretle sembolleştirildi. Rusya'nın kazanımlarını grafik ortamına aktararak sayısallaştırabilmek amacıyla her bir artıya (+) 5 birim değer verildi. Bu doğrultuda Çarlık Rusya'nın Karadeniz'de tersane inşa etmesi 1 artı (+) kazanım olarak değerlendirildi. Çarlık Rusya'nın Karadeniz'de tersane inşa etmesi hem ticari hem de askeri gemi inşası için önemli bir durumdur. Fakat direkt olarak Boğazlar üzerinde hakimiyet tesis etme veya etkinlik kurma yolunda atılacak bir durum değildir. Bu sebepten dolayı 1 artı (+) kazanım verilmesi uygun görülmüştür. Çarlık Rusya'nın Karadeniz'de savaş gemisi bulundurmasına ise 2 artı (+) kazanım olarak görülmektedir. 2 artı (+) kazanım verilmesinin sebebi Boğazlar üzerinde savaş gemilerini kullanarak askeri olarak baskı yapıp imtiyazlar elde etmesi söz konusu olmasından kaynaklanmaktadır.

Boğazlar'dan çarlık Rusya'nın ticaret gemilerinin geçebilmesi maddesi 1 artı (+) kazanım olarak değerlendirildi. 1 artı (+) kazanım verilmesinin sebebi ticaretin direk Boğazlar üzerinde etkinlik kurması yönünde savaş gemileri ya da askeri durumlar kadar etkili olmamasından kaynaklıdır. Boğazlar'ın tüm savaş gemilerine kapalı olması ise 3 artı (+) kazanım olarak değerlendirildi. 3 artı (+) olarak ele alınmasının sebebi Boğazlar'ın Çarlık Rusya savaş gemilerine kapalı olmasının yanında diğer ülkelerin savaş gemilerine de kapalı olmasıdır. Böylece Çarlık Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası engellenmiş olmakla birlikte güney sınırları güvence altına alınmış olmaktadır. Ayrıca Karadeniz'de Çarlık Rusya'nın sadece Osmanlı ile karşı karşıya kalması ile Osmanlı Devleti üzerinde daha rahat baskı kurabilecektir. Başka ülkelerin savaş gemilerinin Karadeniz'e girememesi ile Çarlık Rusya bu kazanımı elde etmiş oluyor.

Boğazlar'dan tüm savaş gemilerinin geçmesi maddesi Boğazlar'ın tüm savaş gemilerine kapalı olması maddesi ile aynı şekilde 3 artı (+) kazanım olarak değerlendirildi. 3 artı (+) olarak değerlendirilmesinde Çarlık Rusya'nın Akdeniz'e inmesi önemli olmakla birlikte diğer ülkelerin savaş gemilerinin de Karadeniz'e

çıkması ve Karadeniz'deki Çarlık Rusya'nın üstünlüğünü kaybetmesi ve güney sınırlarının tehlikeye girmesi anlamına gelmektedir.

Boğazlar'dan sadece Çarlık Rusya'nın savaş gemilerinin geçebilmesi imkanı 6 artı (+) kazanım olarak değerlendirildi. Böyle görülmesinin sebebi ise Çarlık Rusya'nın Boğazlar'dan geçerek Akdeniz'de savaş gemileri ile güç gösterisi yapabilecek ya da savaş gemileriyle herhangi bir ülkenin savaş gemilerine veya topraklarına saldıracak iken diğer ülkelerin savaş gemilerine Boğazlar'ın kapalı olması ile kendisine bir koruma kalkanı oluşturup, güney sınırları güvence altına alınmış oluyor. Ayrıca Karadeniz'de Çarlık Rusya Osmanlıya karşı üstünlük sağlayabiliyor. Bu durumun Çarlık Rusya için büyük bir kazanım olmasından dolayı 6 artı (+) kazanım olarak değerlendirildi.

Son olarak Çarlık Rusya'nın Boğazlar konusunda izlemiş olduğu politikasında, Boğazlar üzerindeki hâkimiyet tesisi ise 20 artı (+) olarak değerlendirildi. Çarlık Rusya açısından en nihai hedefin Boğazlar'ı doğrudan kendisinin yöneteceği bir üstünlüğü elde etmek olduğu için 20 artı (+) değer verildi. Antlaşma maddelerine sayısal birimler verilerek 18. Yüzyılın ortalarından 20. Yüzyılın başına kadar olan zaman diliminde Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya arasında imzalanan Boğazlar ve Karadeniz'e ilişkin hükümler içeren antlaşmaların süreç analizi yapılarak süreklilik ve değişim anlamlı kılınmaya çalışıldı. Birimleştirilen parametreler Çizelge 3.2'de daha net anlaşılması için tablolandırıldı.

Çizelge 3.2 : Çarlık Rusya'nın Boğazlar politikasının kazanımlarına ilişkin parametreler ve birim değerleri.

PARAMETRE NUMARASI	PARAMETRE	ANTLAŞMA PARAMETRESİ (BİRİM-ARTI SAYISI)
1	Çarlık Rusya'nın Karadeniz'de tersane inşa edebilmesi	1+
2	Çarlık Rusya'nın Karadeniz'de savaş gemisi bulundurabilmesi	2+
3	Boğazlar'dan Çarlık Rusya'nın ticaret gemilerinin geçebilmesi	1+
4	Boğazlar'ın tüm savaş gemilerine kapalı olması	3+
5	Boğazlar'dan tüm savaş gemilerinin geçebilmesi	3+
6	Boğazlar'dan sadece Çarlık Rusya'nın savaş gemilerinin geçebilmesi	6+
7	Çarlık Rusya'nın Boğazlar'da fiziki olarak hâkimiyet kurabilmesi	20+

Çizelge 3.3'de Çizelge 3.2'de birimleştirilen parametreleri Çarlık Rusya ile Osmanlı Devleti arasında yapılan Boğazlar'ın söz konusu olduğu antlaşmalara dağılımları yapıldı. Bu dağılımda her antlaşmada belirlenen parametrelerden elde edilen artılar parametre numaraları ve bu parametrelere verilen artılar toplanarak toplam artı sayıları belirlendi. Sonrasında toplam artı sayıları her bir artıya (+) 5 birim değer verilmesi nedeni ile 5 birim ile çarpıldı ve toplam parametre birim olarak gösterildi.

Çizelge 3.3 : Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya arasında Boğazlar'a ilişkin hükümler içeren antlaşmaların parametre birim değer toplamları. (Her bir artı (+) 5 birim olarak değerlendirilmektedir).

SIRA	ANTLAŞMALAR	PARAMETRE NUMARASI	ANTLAŞMA PARAMETRESİ (ARTI SAYISI)	TOPLAM PARAMETRE (BİRİM KARŞILIĞI)
1	1774 Küçük Kaynarca Antlaşması	1,2,3,4	7+	35
2	1792 Yaş Antlaşması	1,2,3,4	7+	35
3	1798 Osmanlı-Rus İttifak Antlaşması	1,2,3,4,6	13+	65
4	1812 Bükreş Antlaşması	1,2,3,4	7+	35
5	1829 Edirne Antlaşması	1,2,3,4	7+	35
6	1833 Hünkâr İskelesi Antlaşması	1,2,3,4,6	13+	65
7	1841 Boğazlar Sözleşmesi	1,2,3,4	7+	35
8	1856 Paris Antlaşması	3,4	4+	20
9	1871 Londra Antlaşması	1,2,3,4	7+	35
10	1878 Berlin Antlaşması	1,2,3,4	7+	35
11	1915 İstanbul Anlaşması	7	20+	100

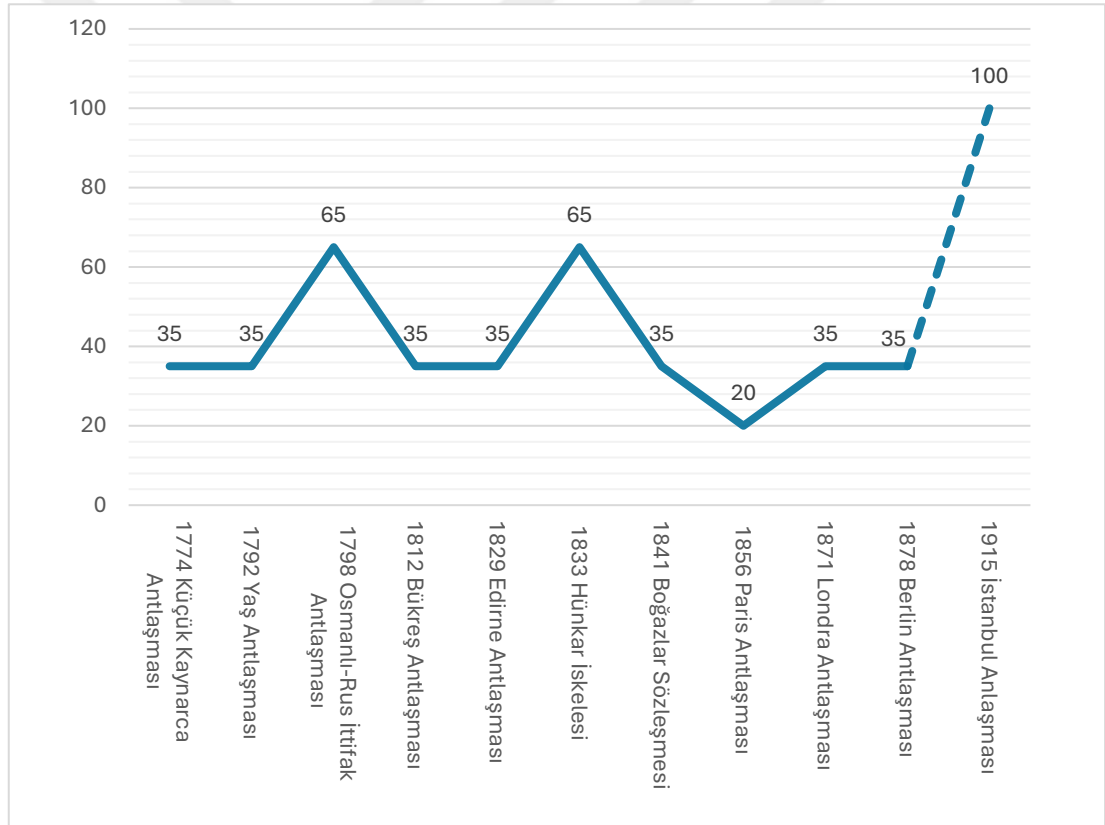
Yukarıda yer alan Çizelge 3.3 incelendiğinde Çarlık Rusya'nın Boğazlar ve sıcak denizlere inme politikasındaki süreklilik ve bu politikaya ulaşabilmek için geliştirilen stratejiler sonucu (elde ettiği ve kaybettiği imtiyazlar) değişimler sayısal olarak gözlemlenmektedir. Bu veriler Çizelge 3.4'de daha net gözlemlenmektedir.

Çizelge 3.4 : Çarlık Rusya'nın kazanımlarına ilişkin bulgular.

SIRA	KAZANIMLAR	KAZANIM (TOPLAM BİRİM)	ANTLAŞMALAR
1	Avrupalı büyük devletlerin müdahil olmadığı sadece Osmanlı-Rus savaşları sonrasında imzalanan antlaşmalar.	35	1774 Küçük Kaynarca Antlaşması, 1792 Yaş Antlaşması, 1812 Bükreş Antlaşması, 1829 Edirne Antlaşması, 1841 Boğazlar Sözleşmesi, 1871 Londra Antlaşması, 1878 Berlin Antlaşması
2	Rusya ile Osmanlı Devleti arasında ittifak antlaşması imzalanarak Rusya'nın elde ettiği kazanımlar.	65	1798 Osmanlı-Rus İttifak Antlaşması, 1833 Hünkâr İskeleyi Antlaşması
3	Avrupalı büyük devletlerin Osmanlı Devleti yanında Osmanlı-Rus savaşlarına girmeleri ile Çarlık Rusya'nın antlaşmalardan elde ettiği kazanımlar.	20	1856 Paris Antlaşması
4	Avrupalı büyük devletlerin Çarlık Rusya yanında Osmanlı-Rus savaşlarına girmeleri ile Rusya'nın yapılan antlaşmalarda elde ettiği kazanımlar.	100	1915 İstanbul Anlaşması

Çizelge 3.4'de görüldüğü gibi Çarlık Rusya'nın süregelen Boğazlar politikasındaki değişiklikler içerisinde Osmanlı Devleti ile yapılan savaşlar sonrasında imzalanan antlaşmalar ile imtiyazlar elde ettiği gözlemlenmekte olup rakamsallaştırılan parametrelerle bu kazanımları 35 birim olarak görmekteyiz. Çarlık Rusya'nın Osmanlı

Devleti ile yapılan savaşlar sonrasında imzalanan antlaşmalardan elde ettiği imtiyazlardan daha büyük kazanımları Osmanlı Devleti ile yaptığı ittifaklardan elde ettiği tespit edilmiştir. Bu durum grafikte 65 birim olarak görülmektedir. Avrupalı büyük güçler Osmanlı Devleti ile ittifak yapıp Çarlık Rusya'ya karşı savaşa girdiklerinde savaş sonrası imzalanan antlaşmada kazanımlarından birçoğunu kaybetmiştir. Bu durum ise grafikte 20 birim olarak görülmektedir. Çarlık Rusya'nın Boğazlar politikasının gerçekleşmesi yürürlüğe girmeyen girdiği takdirde Osmanlı Devleti üzerinde hâkimiyet kurması söz konusu olan ve Avrupalı büyük devletler ile anlaşarak Osmanlı Devleti'nin paylaşıldığı İstanbul Anlaşması ile 100 birime ulaştığı tespit edilmiştir. Çarlık Rusya'nın elde ettiği kazanımlar Şekil 3.1'de görsel olarak daha net görülmektedir.

Şekil 3.1 : Çarlık Rusya'nın Türk Boğazları'na ilişkin politikasının süreklilik ve değişimi.

Şekil 3.1'de görüldüğü gibi Çarlık Rusya'nın Türk Boğazları'na yönelik politikasında bir süreklilik gözlemlenmekte olup, geliştirdiği stratejiler ile Osmanlı Devleti ile ittifak halinde bulunmasında savaş halinde elde ettiği kazanımlardan daha fazla kazanım elde ettiği görülmektedir. Çarlık Rusya Boğazlar konusundaki politikasını gerçekleştirmek

üzere tek başına geliştirdiği stratejiler ile ister savaşarak ister ittifak kurarak olsun istediği politikayı gerçekleştiremediğini yani Türk Boğazları üzerinde hâkimiyet kuramadığı görülmektedir. Ayrıca Çarlık Rusya'nın Avrupa devletlerinin desteğini alarak Osmanlı Devleti ile savaştığı durumda ise Boğazlara yönelik politikasını gerçekleştirme durumunun söz konusu olduğu görülmektedir. Yani Çarlık Rusya'nın Türk Boğazları Politikasına ulaşmak üzere uyguladığı stratejide Avrupa devletleri ile ittifak yaparak ulaşabileceği görülmektedir.

Sonuç olarak Çarlık Rusya'nın Boğazlar konusundaki politikasını gerçekleştirmek üzere Avrupalı büyük güçlerin onayı olmadan Türk Boğazları üzerindeki asıl emeli olan doğrudan hakimiyet tesis etme durumunu gerçekleştirmesi söz konusu olamamıştır. Ancak, nüfuz elde etmeye yönelik emelinin gerçekleşmesi ise Avrupalı büyük güçlere rağmen muhtelif zamanlarda söz konusu olabilmıştır.

KAYNAKLAR

- Acar, H.** (2019). Boğazlar Sorunu Üzerine Jeopolitik Bir Değerlendirme: İstanbul'un Fethinden Montrö Boğazlar Sözleşmesine. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 2 (1), 107-132.
- Acar, K. D.** (2007). *İkinci Dünya Savaşı'na Kadar Türk Boğazları'nın Statüsü* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul.
- Afyoncu, E.** (2012). *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2. Baskı.
- Akarşlan, M.** (1994). Birinci Dünya Savaşı Sırasında Emperyalist Güçlerin Osmanlı Devleti'ndeki Nüfuz Bölgeleri ve Yapılan Gizli Anlaşmalar. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 259-274.
- Akçura, Y.** (2023). *Osmanlı Devletinin Dağılma Devri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 7. Baskı.
- Aktaş, R.** (2022). Türk-Rus İlişkileri Bağlamında Rusya'da Türkoloji'nin Tarihsel Gelişimi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 10 (31), 313-330.
- Anılan, E.** (2022. 28 Şubat). Son dakika: Bakan Çavuşoğlu'ndan Montrö açıklaması: Kıyıdaş ülkeleri savaş gemisi geçirmemesi konusunda uyardık. *Sabah Gazetesi*. Erişim adresi <https://www.sabah.com.tr/gundem/2022/02/28/son-dakika-bakan-cavusoglundan-montro-aciklamasi-kiyiday-ulkeleri-savas-gemisi-gecirmemesi-konusunda-uyardik>
- Aslantaş, S.** (2013). Osmanlı-Rus ilişkilerinden bir kesit: 1826 Akkerman Andlaşması'nın "müzakereleri". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9 (36), 149-169.
- Armaoğlu, F.** (2017). *Türk siyasi tarihi*. İstanbul: Kronik Kitap, 1. Baskı.
- Armaoğlu, F.** (2020). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1789-1914*. İstanbul: Kronik Kitap, 20. Baskı.
- Ateş T.** (2012). *Siyasal Tarih*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4. Baskı.
- Avşar, S.** (2003). Birinci Dünya Savaşı'nda Rus Propaganda Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti. *Otam Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 14 (14), 65-127.
- Aydın, M.** (2023). Çariçe II. Katerina'nın Kırım Seyahati (1787) ve Bu Seyahatin Osmanlı Devleti'ndeki Yansımaları. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 17 (35), 11-54.

- Azap, P. Ç.** (2024). Boğazlar'ın Hukuki Statüsüne Göre Yabancı Gemilerin Boğazlar'dan Geçiş Pratiklerinin Boğazlar Muhafızlığı'na Tatbiki (1832-1908). *Belgi Dergisi*, (27), 179-208.
- Bolsover, G. H.** (1966). 1815-1914 Arasında Rus Dış Politikasına Bir Bakış. (T. Kurat, Çev.). *Belleten*, 30 (118), 265-290.
- Bozkurt, A.** (2021). I. Dünya Savaşı'ndan Önce Türk Boğazları'na Yönelik Rus Talepleri ve İngiltere'nin Tutumu (1908-1914). *Gazi Akademik Bakış*, 14 (28), 147-177.
- Cengiz, N. M.** (2019). Rus Kaynaklarına Göre Lozan Konferansı'nda Boğazlar Meselesi. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (36), 179-198.
- Civgin, S.** (2023). Enver Paşa ve Askeri Alandaki Reform Faaliyetleri (1914-1918). *Hazine-İ Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5 (5), 129-176.
- Çakır, İ. E.** (2024) Osmanlı-Rus Savaşı'nda (1768-1774) Rusçuk Kazası'nın Lojistik ve Sefer Organizasyonuna Katkısı. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (61), 23-46.
- Çomak, İ.** (2015). 19. yy. sonunda Rusya'nın Osmanlı Devleti politikası ve Rusya Karadeniz donanması kaptanı Lev Brusilov'un gözüyle Rusya'nın İstanbul büyükelçisi Aİ Nelidov. *Karadeniz Araştırmaları*, (47), 39-52.
- Demiray, S.** (2021). Kırım Savaşı ve Sonrası Osmanlı-Rusya İlişkileri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (71), 617-634.
- Derviş, L. & Devrisheva, K.** (2015). Çarlık Rusyası'nın Akdeniz Politikası'nın Arka Planı. *Cedrus*, 3, 351-364.
- Duman, S.** (2017). *I. Dünya Savaşı'nda Karadeniz ve Kafkasya: Askeri, Siyasi ve Sosyal Gelişmeler*. M. Okur, B. Güneş, Ü. Köksal (Eds.), 18. Yüzyılın Son Çeyreğinden 20. Yüzyılın İlk Çeyreğine Karadeniz'de Küresel Güçlerin Rekabeti. Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Dördüncü, M.** (2001). 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine Kadar Boğazlar Meselesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 1-17.
- Efe, H. & Kızıl, M.** (2018). Osmanlı'nın Kuzey ve Doğu Politikası ve Rusya'nın "Sıcak Denizlere İnme Politikası" Kapsamında Şekillenen Doğu Sınırları. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (17), 297-334.
- Erdaş, S.** (2020). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Boğazları (1841-1953)* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.
- Fidan, M.** (2006). Osmanlı-Rus Ticari Rekabetinin İki Devlet Arasında Yapılan Antlaşmalara Yansımaları. *Tarih Dergisi*, (44), 65-122.
- Gün, A. F.** (2022). Deniz Hâkimiyet Teorisi Kapsamında 1783 Rusya'nın Kırım'ı İlhakı, Kırım Tatarlarının Anadolu'ya Göçleri ve Yeni Bir Toplum İnşası. *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 5 (2), 183-203.

- Güner, A. U.** (2022). *Egemenlik, Jeopolitik, Uluslararası Güvenlik Üçgeninde 1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve Türk Boğazları'nın Statüsü* (Doktora Tezi). Beykent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, İstanbul.
- Hammer, J. V.** (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. İstanbul: Kumsaati Yayınları, 2. Baskı.
- Hale, W.** (2003). *Türk Dış Politikası, 1774-2000*. (P. Demir, Çev.). İstanbul: Mart Matbaası.
- Hatipoğlu, S.** (2012). *Türk-Rus İlişkilerinde Boğazlar Sorunu* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.
- Hülagü, M. M.** (2004). Kırım Hanlığının kuruluşu ve Türk-Rus ilişkilerindeki yeri (1441-1783). *Uluslararası Türkoloji Sempozyumu*, 31, 1-39.
- İskit, T.** (2012). *Diplomasi: tarihi, teorisi, kurumları ve uygulaması*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4. Baskı.
- Karabulut, U.** (2015). Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye. *Belgi Dergisi*, (9), 1296-1300.
- Karal, E. Z.** (1996a). *İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı, 1908-1918*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1. Baskı.
- Karal, E. Z.** (1996b). *Osmanlı Tarihi, IX. Cilt İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karal, E. Z.** (2022). *Osmanlı Tarihi: VII. Cilt Islahat Fermanı Devri (1861-1876)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 8. Baskı.
- Karagül, A. S.** (2020). *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında Rus Ordusunun Karşı Ele Geçirme Süreci* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Kaya, F.** (2021). İkinci Dünya Savaşına Kadar Türk Boğazları Jeopolitiği. *Karadeniz Araştırmaları*, (71), 591-611.
- Kaya, S.** (2022). *Türk Boğazları'nda Uygulanan Geçiş Rejimi ve Güncel Sorunlar: Montrö Türk Boğazları Sözleşmesi'nin Feshi Halinde Ortaya Çıkabilecek Sorunlara ve Kanal İstanbul Projesi'ne İlişkin Tartışmalar* (Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul.
- Kemaloğlu, İ.** (2015). *Rusların Gözüyle Türkler*. İstanbul: Kaknüs Yayınevi.
- Keleş, E.** (2008a). Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Karadeniz ve Boğazlar Meselesi: The Black Sea And The Straits Question In The Crimean War (1853-1856). *Otam Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 23 (23), 149-194.

- Keleş, E.** (2008b). Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlar'da Uygulanmasına Dair Bir Layiha. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), 123-140.
- Keleş, E.** (2009). Rusya'nın Sıcak Denizlere İnme Politikası (Alman Deniz Yüzbaşısı Stenzel'e Göre İstanbul'a En Kısa Yol) İstanbul'a En Kısa Yol. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28 (46), 89-142.
- Kocabaş, S.** (1989). *Kuzeyden Gelen Tehdit: Tarihte Türk-Rus Mücadelesi*. İstanbul: Vatan Yayınları.
- Koçak, Z.** (2017). 1787-1792 Osmanlı Rus Savaşında Değişen Dengeler ve Yaş Antlaşması. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 32 (2), 459-490.
- Köse, İ.** (2019). I. Dünya Savaşı'nın İlk Gizli Anlaşması: İstanbul ve Boğazlar'ın Rus Çarlığı'na Bırakılması (Mart-Nisan 1915). *Bilig*, (89), 1-27.
- Köse, İ.** (2022a). Türk Boğazları'nda Kaide-İ Kadim Geçiş Rejimi Tartışmaları: 1841 Londra Sözleşmesi. *Turcology Research*, (75), 505-516.
- Köse, İ.** (2022b). Birinci Dünya Savaşı Öncesi Türk Boğazları Askeri Jeo-Politiği: Çarlık Rusya'sının Boğazlar'ı İşgal Planları. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 37 (1), 277-304.
- Kurat, A. N.** (1987). *Dünya Tarihi Rusya Tarihi /Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2. Baskı.
- Kurat, A. N.** (2011). *Türkiye ve Rusya: XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk Rus İlişkileri (1789-1919)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kurtini, İ.** (2019). *Türk-Rus İlişkilerinin Boğazlar Sorunu Üzerinden İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul.
- Kuzucu, S.** (2013). Rus Çarı I. Pavel Dönemi Osmanlı-Rus Siyasi İlişkileri ve Napolyon'a Karşı Ortak Mücadele. *Karadeniz Araştırmaları*, (38), 75-87.
- Mantran, R.** (2023). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. (S. Tanilli, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Basım.
- Mustafayev, B.** (2013). Cihan Hâkimiyetini Moskoflara Öğütleyen Deli Petro'nun Vasiyetnamesi ve Ermenistan Devletinin Kurulmasında Etkisi. *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 2013 (11), 17-27.
- Nazırlı, Z. & Bozkurt, A.** (2021). I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Coğrafyasına Yönelik Rus Planları Bağlamında İstanbul ve Sykes-Picot Anlaşmaları. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 36 (1), 287-316.
- Oğuz, A. & Aşçı, E.** (2023). *Türk Milleti'nin Milli Mücadelesi: Türk İstiklal Harbi*. İstanbul: Aktif Yayınevi, 1. Basım.
- Oğuz, A.** (2023). 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Bu Savaşın İç Politikaya Yansımaları. *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 10, (1) 47-65.

- Ortaylı, İ.** (2008a). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Timaş Yayınları, 26. Baskı.
- Ortaylı, İ.** (2008b). *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ökten, K.** (2008). *Montreux Boğazlar Sözleşmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Özcan, E.** (2008). *Boğazlar Üzerindeki Osmanlı – Rus Mücadelesi* (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Eskişehir.
- Özcan, M. S. Ö. & Goziev, R.** (2019). XIX. Yüzyılda Doğu Asya'da Rus-Japon İmparatorluklarının Güç Mücadelesi: 1905 Rus-Japon Savaşı. *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi*, 2, (2), 46-65.
- Özkuyumcu, M. H.** (2019). *Birinci Dünya Savaşı Döneminde Türk Dış Politikası* (Yüksek Lisans Tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Kütahya.
- Özgen, N.** (2018). *Osmanlı Tarihi*. İzmir: Venedik Yayınları.
- Özkök, M. B.** (2013). *Eğlenceli Türk Tarihi*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi, 3. Baskı.
- Özsaraç, Y. & Gündoğan, M.** (2022). Osmanlı İmparatorluğunda Siyasal İdare ile Finansal İdare Arasındaki Güç Mücadelesi: Balta Limanı Anlaşması'ndan Birinci Dünya Savaşı'na. *Adam Academy Journal Of Social Sciences/Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (2).
- Penah, N. & Mürseloğlu, E.** (2020). Çarlık Rusya'nın Güney Politikalarında Kafkasya. *Kafdağı*, 5 (2), 176-190.
- Polatçı, T.** (2011). *Rusya Sefaretnamesi 1757-1758. Şeyhdi Osman Efendi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 3 (1).
- Sabah.** (2014, 10 Nisan). Boğazlar 'da Soğuk Savaş oyunları... *Sabah Gazetesi*. Erişim adresi <https://www.sabah.com.tr/gundem/2014/04/10/bogazlarda-soguk-savas-oyunlari>
- Sakaoğlu, N.** (2017). *Osmanlı Tarihi Sözlüğü: Kavramlar, Kurumlar, Olaylar*. İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Sander, O.** (2004). *Anka'nın yükselişi ve düşüşü Osmanlı diplomasisi üzerine bir deneme*. Ankara, İmge Yayınları. 3. Baskı.
- Sander, O.** (2012). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları. 23. Baskı.
- Saray, M.** (1998). *Türk-Rus Münasebetleri'nin Bir Analizi*. İstanbul: Milli Eğitim Yayınları.
- Sert, M. S.** (2016). *Mecmua-i Fünûn-i Askeriyye Dergisinin Analitik İncelenmesi (1882-1914)* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, İstanbul.

- Shaw, S. J. & Shaw, E. K.** (2010). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. (M. Harmancı, Çev.). İstanbul: E Yayınları, Cilt 2, 3. Basım.
- Skalar, M. S. & Cecanpınar, H.** (2021). 85. Yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi: Türkiye ve Karadeniz'e Kıyıdaş Devletler Açısından Önemi. *Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 29 (1), 57-86.
- Söylemez, A.** (2021a). *11. Sınıf Tarih Kitabı*. Ankara: Eğitim Vadisi, 1. Modül.
- Söylemez, A.** (2021b). *11. Sınıf Tarih Kitabı*. Ankara: Eğitim Vadisi, 3. Modül.
- Sürek, E. & Gezen, B. & Bakır, B. & Atalay, H.** (2008, 23 Ağustos). Savaş gemileri Boğazlar'dan geçti. *Milliyet Gazetesi*. Erişim adresi <https://www.milliyet.com.tr/gundem/savas-gemileri-bogazlar-dan-gecti-981759>
- Şener, B.** (2014). Türk Boğazları'nın Geçiş Rejiminin Tarihi Gelişimi ve Hukuki Statüsü. *Tarih Okulu Dergisi*, 2014 (XVII).
- Tayhani, İ.** (2007). Tarihte Türk-Rus İlişkileri (1878-1923). *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (22).
- Tellioglu, Ö.** (2015) Karadeniz'de Osmanlı Hâkimiyeti ve Rusya'nın Sıcak Denizlere İnme Mücadelesi. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 8, 21, 195-212.
- Teymurova, G.** (2016). 1806-1812 Osmanlı-Rusya Savaşı ve Azerbaycan. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 45-59.
- Topsakal, İ.** (2016). Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 33-53.
- Topsakal, İ.** (2022). *Rusya Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Tukin, C.** (1947). *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Turan, N. S.** (2014). *İmparatorluk ve diplomasi: Osmanlı diplomasisinin izinde*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı.
- Türkman, S.** (2019). Osmanlı İmparatorluğu'nun Gizli Anlaşmalarla Paylaşılması ve Ortadoğu'dan Tasfiye Süreci. Uludağ: *Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 3 (2), 103-113.
- Türkman, S.** (2020). Birinci Dünya Savaşı'na Giriş Süreci, Doğu (Kafkas) Cephesi: Köprüköy ve Azap Muharebeleri. *Turkish Studies-History*, C, 15, 1.
- Uçarol, R.** (1993). Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan 1839'a Kadar Osmanlı İmparatorluğu. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, 11, 179-199.
- Uçarol, R.** (2008). *Siyasi Tarih (1789-2001)*. İstanbul: Der Yayınları, 7. Baskı.
- Uçarol, R.** (2019). *Siyasi Tarih, (1789-1914)*. İstanbul: Der Yayınları, 11. Baskı.
- Uludağ, M. B.** (2012). *Dünya Siyasi Tarihi*. İstanbul: Kriter Yayınları, 2. Baskı.

- Umar, Ö. O. & Yenisu, M.** (2020). Gizli Antlaşmalar Çerçevesinde San Remo Konferansı'nda Ortadoğu'yu Şekillendirme Çabaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 36 (101), 29-70.
- Uysal, B. T.** (2014). Mütareke Dönemi Kırım Sürgünleri. *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, 5 (28): 57-67.
- Uzun, H.** (2017). Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin Yankıları. *Atatürk Yolu Dergisi*, 16 (61).
- Uzunçarşılı, İ. H.** (2019). *Osmanlı Tarihi: XVI. Yüzyıl Ortalarından, XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar*. III. Cilt, 2. Kısım, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 8. Baskı.
- Uzunçarşılı, İ. H.** (2023). *Osmanlı Tarihi: XVIII. Yüzyıl*. IV. Cilt, 2. Kısım, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 7. Baskı.
- Üçok, C.** (2023). *Siyasal Tarih 1789-1950*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Ünlü, E.** (2023). Küçük Kaynarca Sonrası Osmanlı-Rus Müzakerelerinden Bir Kesit: 1776 Tarihli Mükâleme Belgesi. *Türk Tarih Kurumu Belgeler Araştırma Makalesi*, 38, Sayı,42.
- Yapıcı, M.** (2008, 22 Ağustos). Savaş gemileri Boğaz'da. *Yeni Şafak Gazetesi*. Erişim adresi <https://www.yenisafak.com/dunya/savas-gemileri-bogazda-135845>
- Yardımcı, Ç.** (2021). *1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1812 Bükreş Antlaşmasına Kadar Eflak- Boğdan Da Osmanlı Rus Nüfus Mücadelesi* (Yüksek Lisans Tezi). Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Zonguldak.
- Yıldırım, M.** (2023). Türkiye-SSCB Boğazlar Sorunu'nun Siyasi ve İktisadi Boyutu (1945-1953). *Maliye ve Finans Yazıları*, (119), 97-115.
- Yılmaz, S. & Yakşi, A.** (2016). Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri. *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 9-57.
- Yurdakul, N.** (2023). XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Doğu Akdeniz'de İngiliz-Rus Nüfuz Mücadelesinin Merkezi Olarak Kudüs. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8 (1), 1055-1086.
- Yüksel, S.** (2011). *Rusya'nın Karadeniz Devleti Olma Süreci ve Bu Süreçte Rus-Osmanlı İlişkileri* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Yakınçağ Tarihi) Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Yürük, A. S.** (2023). *Osmanlı İmparatorluğunun Son Yüzylında Boğazlar Üzerinde Rus-İngiliz Nüfuz Mücadelesi* (Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kırıkkale.
- Zenginkuzucu, D. M. & Çintan, A.** (2019). Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin Statüsünün Güncel Gelişmeler ve Kanal İstanbul Projesi Bağlamında Değerlendirilmesi. *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 67-79.

Zeyrek, S. (1988). *Montreux'ye Göre Boğazlar ve Bunun Türk Basınındaki Akisleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul.

Zinkeisen, J. W. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 6:(1774-1802)*. (N. Epçeli, Çev.). Yeditepe Yayınevi.

Url-1<<https://www.mynet.com/abd-savas-gemisi-bogazdan-gecti-110100382435>>, erişim tarihi 28.07. 2024.

Url-2<<https://www.haberturk.com/dunya/haber/936464-bogazlarda-savas-gemisi-hareketliliği>>, erişim tarihi 28.07. 2024.

Url-3<<https://www.cnnturk.com/turkiye/son-dakika-bakan-akardan-onemli-aciklamalar-bogazdan-savas-gemisi-gecisi-olmadi>>, erişim tarihi 28.07. 2024.

Url-4< <https://www.gazeteduvar.com.tr/cavusoglu-butun-ulkeleri-bogazlardan-savas-gemisi-gecirmemesi-konusunda-uyardik-haber-1554894>>, erişim tarihi 28.07. 2024.

Url-5<<https://islamansiklopedisi.org.tr/kucuk-kaynarca-antlasmasi?ysclid=lxeryuij9c699643157>>, erişim tarihi 14.06. 2024.

Url-6<<https://islamansiklopedisi.org.tr/edirne-antlasmasi?ysclid=lxerml23ws331042872>>, erişim tarihi 14.06.2024.

Url-7 <<https://islamansiklopedisi.org.tr/hunkar-iskelesi-antlasmasi>>, erişim tarihi 14.06.2024.

Url-8 <<https://islamansiklopedisi.org.tr/paris-antlasmasi>>, erişim tarihi 14.06.2024.

Url-9 <<https://islamansiklopedisi.org.tr/ayastefanos-antlasmasi>>, erişim tarihi 14.06. 2024.

Url-10<<https://islamansiklopedisi.org.tr/berlin-antlasmasi>>, erişim tarihi 14.06.2024.

ÖZGEÇMİŞ

TARANMIŞ
VESİKALIK
FOTOĞRAF

Ad-Soyad : Bahattin KARATAŞ

Doğum Tarihi ve Yeri :

E-posta :

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** ;, Anadolu Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Pr.

MESLEKİ DENEYİM VE ÖDÜLLER:

- .....
- .....

TEZDEN TÜRETİLEN ESERLER, SUNUMLAR VE PATENTLER:

- .....
- .....
- .....

DİĞER ESERLER, SUNUMLAR VE PATENTLER:

- .....
- .....